

CONTEMPORANUL

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ

REDACTORI

pentru partea literară

V. G. Morțun

pentru partea științifică

I. Nădejde

O CHESTIE DE LIMBA LITERARĂ

(sfârșit)

a). Iată mai întâi arhaisme, adică forme obișnuite în veacul al XVI-lea păstrate în al XVII-lea:

1600) Arhiva Ist. H. T. 1, p. 1) Muntenia: *a Nicăeș*;

1620 Cronica lui *Moșca*, Munt: *lumieei, lumiei, aspideeș, năpârceei, lumiei*,

1640 *Pravila cea mică* de la Govora, Munt. (ed. Academiei): *lumiei, dulceșiei*.

1642 *Evanghelie învățătoare . . .* tipărită întru dumnezei easca lavră Govora. Munt: *cărșiei, inimiei, mieriei, creștinătășiei* (din bucata ce-am pus în *Istoria limbii și literaturii române*).

Vieașa sf. Paraschive de mitropolitul Varlaam, Moldova. *lumioi*.

1648 Biblia de la Belgrad (după Sbiera, Codul voronețean), *erbisi, schimbăriei, adevărării, răotășiei, slobozireei, giudecășiei, nașteriei, morșiei, înșelepșuneei, dereptășiei, lumiei* (de 2 ori), *legiei* (de 3 ori) *legeei, credinșiei, neștiinșiei, vieșiei, trebiei, Iudeeș voroaveei, evangheleei, turmeei, dereptășiei*.

1656 Ed. a *Catihismului Calvinesc* (Ed. I-a a fost la 1642), după ediția Academiei: *legiei* (de multe ori) *beseariceei* (de 2

* Vezi No. 4 „Contemporanul” an. VII.

orl), *lumiei*, *dreptăției*, *scripturiei*, *iartăcūniei* *măncării* (de 2 orl), *morției*, *firiei*, *tăeriei*, *îndreptării*, *cineei*, *înnoireei*, *minteei*; *simbătăei*, *păniei*, *slaveei*, *puteriei*, *mileei*, *dobăndeei*, *păciei*, (de 2 orl) *muțării*, *mueriei*, *înțălepciūnei*, *inimiei*, 1651 *Psaltirea de la 1652*, Belgrad: *legiei*, *zileei*, *credinței*, *răscumpărării*.

1660—1680 Geografia Ardealului: *cetației*, *țării*.

Deci aproape în tot cursul veacului al XVII, și mai ales în jumătatea întâia a acestui veac, vedem arhaisme păstrate. Prin urmare s'a prea grăbit dl H. Tiktin afirmând că formele *părției*, *cărției*, *lumiei*, *legiei* pieriseră încă de la începutul veacului al XVII-lea.

b) Să vedem acum forme cu *ei* la substantive al căror caz oblic le în *i* și la cari dl H. Tiktin ne asigură că formele *cărției*, *părției* & au trecut pe altă cale la *părții*, *cărții* &.

Iată forme absolut sigure:

1643 Cazanica lui Varlaam, Moldova:

unsorei din *unsori+ei* și nu din *unsoare+ei*, care ar fi dat *unsoarei*. (Firește că am aflat acest exemplu în fragmentul citat de D-l Gaster).

În *Catihismul calvinesc* de la 1656 Transilvania:

chemărei din *chemări+ei* și nu din *chemare+ei* care ar fi dat *chemare* și popular *chemariș*.

păcei din *păci+ei* și nu din *pace+ei* care ar fi dat *pacei*.
cărei din *cări+ei*.

În *Cuvânt p. curăție* în Chr. lui Gaster, an. 1618:

mărei din *mări+ei* și nu din *mare+ei* care ar fi dat *marei*.
răbdărei din *răbdări+ei* și nu din *răbdare+ei* care ar fi dat *răbdarei*.

nedireptăței din *nedireptăți+ei* și nu din *nedireptate+ei* care ar fi dat *nedireptatei*.

În bucata din Geografia Ardealului (1660—1680):

porței din *porți+ei* și nu din *poarte+ei*, care ar fi dat *poartei*.

În *Molitvelnicul* de Stoica 1669 (Chr. Gaster):

morțeei din *morți+ei* și nu din *moarte+ei*.

In viețile sf. de Dosofteiu T. I Moldova, 1682 :

cetăței din *cetăți+ei* și nu din *cetate+ei*.

In aceste forme, cari stau alătura cu *acestei* din veacul al XVI-lea, nu va putea nega d-l H. Tiktin că există formele presupuse de mine, pe cînd din potrivă forme ca *cărții*, pe cari le d-sa silit a le presupune, nu se află de loc.

Firește că formele sînt puțin numeroase, dar dacă ași fi avut la îndămina cărțile întregi și nu numai cite cite-va fețe de prin chrestomatiile firește că s'ar fi înmulțit. Atîtea cite sînt ajung pentru a dovedi că existau alătura cu dîsele sute de același felii.

Dar după dovada fonetică ce-am dat și formele următoare au oare-și care valoare, cum vom areta mai jos :

In *Biblia* de la Belgrad. 1648: *nădeajdei*, *mulțimeii*, *luntrei*,

In *Pravila* cea mică de la Govora 1640: *rogăciunei*, *slăbi-ciunei*, *vieței*, *pacostei*, *facerei*, *dumnezeirii* (de 4 ori), *firei*, *eșirei*.

In *Catihismul calvinesc* de la 1656: *nașterii* (2 ori), *voiei*, *ertăciunei*, *botogiuinei*, *pănei* (2 ori), *milostiei*, *scripturii* (de 3 ori)

In *Indreptarea legii* Tîrgoviște, 1662: *prostimei*,

In *Paraclisul* lui Rafail de la Dragomirna (Gaster Chr.): *în-vierii*, *dragostei*.

In *Viețile*.... *sfințilar* Dosofteiu 1682 Moldova :

mănăstirii (1617 A. Ist. H. T. 1, p. 1) Transilvania.

mănăstirii (1631 A. Ist. H. T. 1, p. 1) Moldova.

mănăstirii (1627 A. Ist. H. T. 1, p) Transilvania.

izbăvirii (1654 Psalt. C. de c. L.) Transilvania.

In *Evanghelie* cu *învățătură* Govora Munt. 1642: *dumnezeirii* (de 5 ori) *măririi*.

In *Biblia* de la București 1688 (Sbiera): *curățirii*, *răsipirii*, *înpletirii*.

In *Carte românească* de învăț. 1643 Iași: (L):

milostivirii.

Vieța Sf. Paraschiva (L) de Varlaan Iași:

nedormirii, *firei*, *rugei*, *vieței*.

Toate aceste forme se pot foarte bine explica și din *e+ei* și din *i+ei*.

Dacă sînt din *e+ei*, fiind că forme aflăm în acelea-și texturi și cu *ii*, Ie dovadă că *ei*, chiar cînd s'a lipit după *e* a trecut în *ii*. Dacă sînt de la *i+ei* atunci sînt forme mijlocii de aceea-și valoare ca și cele de mai sus. Probabil că sînt în Iele și de unele și de altele. D-l Tiktin s'a prea grăbit și în privința substantive-
lor terminate în *e* ca *fericire*, *mănăstire* & hărăziadu-le toate forme-
le *fericirii*, *mănăstirii* &, după regula D-sale, citată mai sus. Decî numai de tradiție literară să nu ne vorbească.

o) Treceam acum la exemple cu *ei=ii* la tot felul de substantive și adjective femești:

Din *Chrestomatia* d-lui Gaster: 1620 *giupăineasii* (p. *giupăineasei*).

1650 *Hronograf*, Pavel Ștefănescul: *lumiî*, *cetății*, *tării*.

1651 *Psaltirea* de la Belgrad: *Psaltirii* (de 5 orî), *inimii* (de 2 orî).

1652 *Indreptarea legii* Tîrgoviște: *legii*, *vieșii*, *Tărgoviștii*, *dumnezeăștii*, *beseariicii* (de 2 orî), *mării*, *scripturii*, *învățaturii*.

1660—1680 *Geografia* Ardealului: *șării*.

1661 *Paraclis* de Ratail din Dragomirna: *svinșii* (de 10 orî) în loc de *svinșiei*; *împărășii* (p. *împărășiei*).

1669 Stoica. *Molitvelnic*: *vieșii*, *Nechiii* (p. *Nechiel*), *Dunării*.

1650—1675. *Tetravanghel* Ms: *Judecășii*, *nedireptășii* (de 2 orî), *vreamii*, *Italiii*, *neputinșii*.

1723 (o copie) *Vieșea* lumii. M. Costin: *lumii* (de 9 orî), *mării*, *nădejzii* (am văzut mai sus *nădejdei*):

Ie *Columna lui Traian* un manuscris din 1632:

vieșii, *creștinătășii*, *pocăinșii*, *mării*, *împărășii*, *beseariicii* (de 2 orî), *cărșii*, *mănăstirii* (am văzut mai sus *mănăstirei*), *ceii*, *înțelepciunii* (de 2 orî), *înțelegerii* *curășii*, *preoșii*, *învățaturii*, *lumii*, *vremii*, *direptășii*.

Aice vedem riguros redus la *ii* și *iei* cu *i* acc. și *i+ei* cu *i* neaccentuat: *curășii*, *creștinătășii*. Tot în acela-și text aflăm și: *perirei*, *urgiei*, *dumnăzăirei*, *pocăinșei*.

1658 *Psalt* de la Belgrad (L): *măntuirii*, *mării*, *spăsenii*, *limbii*.

1683 *Secriiul de aur*. Transilvania (L. și Chr. Gaster): *propovedanii* (de 2 orî), *țării*, *lumii*.

1589 *Molitvelnic*. Belgrad (L): *cărții*, *besearecii*, *creștinătății*, *inimii*.

1642 *Cazania de la Govora* (L): *dereptății*.

1678 *Cluciu...* București: *Târgoviștii*, *besearecii* (de 4 orî), *limbii*, *vieții*, *judecății*.

1643 *Carte de învățătură de Varlaam Iași*: *limbii*, *besearecii* (și *besearecei*).

1643 *Șapte taîne*. Iași: *Besearecii*, *Mării* (de 2 orî dar și *Măriei*), *inimii*.

1646 *Pravile împărătești*: *Mării* (de 2 orî), *morii*.

1679 *Liturghia Iași*: *limbii*, *mării* (de 2 orî).

Pravila cea mică de la Govora (după ediția Academiei):

1640 *Muntenia*: *bisearecii*, *arătării*, *învierii*, *unii*, *bisearecii* (de 2 orî) *cărții*, *morții*, *asupriciunii*, *muerii*, *muerii*, *bisearecii*, *ascultării*, *păinii*, *priceștenii*, *puterii*, *vieții*, *vrerii*, *puterii*, *morții*, *muerii*, *inimii*, *muncii*, *lumii*, *vieții*, *ceii*, *lăsării*, *creștinătății*, *lăsării*, *unii*, *noptii*, *muerii* *alții*, *cetății*, *lumii*, *averii*, *sugrumării*, *satani*, (de două orî și o dată *satanei*), *sănătății*, *scripturii*, *minții*, *vieții*, *noptii*, *brânzii* (se află înse de 2 orî *brânzei*), *lumii*, *păinii*, *pravilii*, *petrecerei*, *vrerii*, *lucrării*, *minții*, *bisearecii*, *dumnezeestii*, *creștinătății*, *priceștenii*, *aducerii*, *preobrajenii*, *aceștii*.

Din Arhiva Istorică a lui Hăjdău.

1617 Iași (T 1, p 1): *Mogăldi* (fiind Nom. *Mogâlde*, Gen Dat. art. trebuia să fie *Mogâldeii*), *domnii*, *cărții* *domnii* *meale*.

Vedem și în loc de *domniei* (subst în *ie* cu *i* acc. *domnii*); deci nu *ie* de mirat să avem *cărții* p. *cărței*. Tot în același document avem *Gugei* (n pr. de la *Guge+a*).

1642 Mold. (T. 1, p 1): *Mării* (numai așa de mai multe orî) *Topliții*.

1622 *Muntenia* (T. 1. p 1) *Vărsăturii*, *văi* *ursului* *văi* *Tisi*, *păduri*. Dacă vedem *Tisei*=*Tisi* apoi firește că nu ne vom mîera de *văiei*=*văii*, *vărsăturiei*=*vărsături*.

N-o 39 Moldova (T. 1. p 1): *Domnii* (dar *măriei* de mai multe ori)

N-o 49 Moldova (T. 1, p 1): *Turbatii* (p *Turbatei* de la *Turbata*), *gradiștii*, (2 ori) *casii* (2 ori) (pentru *casei*, nu se poate presupune *casi + ei*), *seliștii*, *Mării* (de 3 ori).

1644 Iași (T. 1. p. 1) *mănăstirii* și *domniei*.

1665 Munt. (T. 1. p. 1): *vieșii*

1679 Munt. (T. 1. p. 1): *Nedeli* (în loc de *Nedelei* de la pr. *Nedelea*), *Calii* (în loc de *Calei* de la numele pr. *Calea*); *casii*. *Neculii* (p. *Neculei* de la n. pr. *Neculea*).

1679 Munt. (T, 1, p. 1): *Neculii* (p. *Neculei*),

1679 Munt. (T. 1. p. 1): *casii* (p. *casei*),

1682 Munt. (T. 1. p. 1): *Neculii* (p. *Neculei*),

1687 Munt. (T. 1. p. 1): *mănăstirii* (de 3 ori), *Ancușii* (de 7 ori), (p. *șofiei*), *casii*, *Neculii*, *Gherghinii* (p. *Gherghinei*), *Nastasi* (p. *Nastasiei*).

Sfârșitul veacului al XVII-lea Moldova (T. 1 p. 1); *maichii* (această formă venind de la *maichei* avem dovadă de prefacerea lui *ei* neprecedat de *i* din finala în *ii*), *popii* (p. *popei*).

1634 Mold. (T. 1 p. 1): *domnii*.

1650 Mold. (T. 1 p. 1): *porșii*.

1665 Moldova (T. 1. p. 1): *Dabijii* (p. *Dabijeii*) sînt de însemnat formele *călugăreii*, *preoștii* ca dovadă că scriitorul se opintea să păstreze *ei* în loc de *ii* popular: la *Dabijii* a greșit lăsînd pe *ii*, iar la celelalte două a înlocuit greșit pe *ii* de la fnm. cu *ei*.

1639 Mold. (T. 1. p. 1): *domnii*, *cărșii*.

1644 Mold. (T. 1. p. 1): *șării*, *Moldovii* (p. *Moldoveii*), *mănăstirii*, *guri*, *răchișii*, *Bistrișii*.

1650 Mold. (T. 1 p. 1): *Mării*, *Grigorcii*. *dumiitale* (de 5 ori).

1639 Moldova (T. 1, p. 1): *Dumitale* (p. *Dumnieitale*), *Mării* (p. *Mărieii*), *Putnii* (p. *Putnei*), *mănăstirii*.

1636 Moldova (T. 1, p. 1): *Mării* (de 3 ori) *mănăstirii* (de 2 ori).

- 1639 Mold. (T. 1. p. 1); *mănăstirii, domnii,*
 1650 Mold. (T. 1. p. 1.): *Sventii Kireanii,*
 1673 Mold. (T. 1. p. 1.): *dumisale,*
 1631 Mold. (T. 1. p. 1.: *ii (p. iei),*
 1649 Muntenia (T. 1. p. 1.): *domnii, mănăstirii (de 3 orî).*
 1650 Mold. (T. 1. p. 1.): *dumitale (p. dumnieitale), unii*
 (p. unei),
 1660 Mold. (T. 1. p. 1): *Mării (de 4 orî și o dată Măriei)*
 1612 Munt. (T. 1. p. 1): *domnii, braniștii,*
 1629 Mold. (T. 1. p. 1): *domniimeale.*
 1644 Nold. (T. 1. p. 1): *Mării, Alecsandrii (de la num. pr.*
Alexandra).
 1666 Mold. (T. 1. p. 1): *domnii.*
 1638 Mold. (T. 1. p. 1): *domnii (de 5 orî), cărții.*
 1669 Mold. (T. 1 p. 1): *Cocii (p. Cocei num. pr. de la*
Coccea), Caterinii (p. Caterinei),
 1680 Mold. (T. 1 p. 1): *giupăneasii (pe giupăneasei), Marii*
 (p. Mariei), *Ciotii (p. Ciotei care se află în același document).*
dumisale.
 1621 Mold. T. III: *Leanșii (p. Leanșei),*
 1622 Mold. T III: *Grigorcii (p. Grigorcei), cărții, domnii.*
 In 1650 Mold: T. III: *dumitale (de 4 orî), mării, Gligorcii.*
 1646 Mold. T III *Mării (se scris cu mîna lui Varlaam mi-*
 tropolitul)
 1647 Mold. T. III: *Mării cestii (p. cestei).*
 1655 mold. T. III: *domnii de 5 orî.*
 1656 mold. T. III: *Mării, Saleii.*
 1656 mold. T. III: *Marghitii (p. Marghitei).*
 1659 mold. T. III: *domnii (de 2 orî).*
 1670 mold. T. III: *Solomii (p. Solomie), Irmiei, Marii (p.*
 Mariei),
 1679 mold. T. III: *domnii, trebii.*
 1680 mold. T. III: *domnii (de 2 orî).*
 1681 mold. T. III: *Sucevii, domnii, ciudii, domnii,*

1682 mold. T. III: *domniî*.

1683 mold. T. III: *popii vârvarii* (p. Vârvarei) *domniî*,
(p. domniei),

1682 mold. T. III: *petrii*.

1698 mold. T. III: *domniî* (de 3 orî).

1698 mold. T. III: *dumisale*

1699 molt. T. III: *dumisale giupănesii* (p. giupănesei)

1703 mold. T. III: *mării* (de două orî),

1706 mold. T. III: *domniî, cărşii domniî*

1708 mold. T. III: *domniî* (de 4 orî), *cărşii*.

1725 mold. T. III: *morii*

Rev. Tocilescu:

1632 mold. *Domniî* (de două orî)

4636 mold. *popii* (de 2 orî), *cărşii*

1622 mold: *nepoatii, Saftii, giupănesii*

* * *

Am cercetat cite-vă scrieri sau colecţii de documente mai pe larg. Ast-feliu am cules exemple în privinţa formei genitivului şi dativului singurit articulat al tuturor substantivelor femeestî. Am cercetat toate documentele moldoveneşti publicate în Post. a II-a a „Croniceî Romanuluî“. Acolo avem de la 1718 până la 1827 în unele aproape fără excepţie *ei=iî* la toate felurile de substantive femeestî; în luptă cu aceste forme vedem *la toate* deasemenea forma cu *ei*. Ar fi de prisos să ne mai umplem paginile cu aceste exemple. Am cercetat „Vieţile sfinţilor“ de Dosofteiu (sfârşitul veaculuî al XVII-lea) şi în aceasta am aflat toate formele în luptă şi de loc în folosul tezei sprijinite de dl Tiktin.

Am mai cercetat şi „Divanul lumeî“ de Cantemir de pe la începutul veaculuî al XVII-lea şi în această scriere aproape regulat (de abiea cu două trei abateri şi între acestea şi substantive în *e* cu *G* şi *D* îi ei). *ei=iî*.

Deci se constată:

Că prefacerea finalei *ei* în *iî* s'a întâmplat fără excepţie la toate aceste genitive în graiul popular şi că, pe de altă parte,

în limba literară se păstra forma în *eî* la toate substantivele acestea. Ie de admis că prefacerea s'a întimplat într'un dialect și a nume mai degrabă în cel cu labialele schimbate. Mai apoi au început ca și la alte prefaceri o luptă între aceste două forme și decî s'a pricinuit mare babilonie. Dar, de la o vreme în limba literară începe a se alege forma în *eî* pentru toate și această tendință trebuie să o admitem ca bună de oare-ce nu-î nici un motiv de-a ne lua după iluzii, după analogii înșelătoare și a fabrică o deosebire între substantive în această privință. Am aretat că regulile propuse de dl Tiktin în Călăuza d-sale sînt greșite și din punct de vedere curat științific și din punctul de vedere al exemplelor culese din scrisorile noastre de la veacul al XVI-lea în coace.

Toate afirmările d-lui Tiktin cad față cu lipsa formei în *ii* la substantive ca *adunări*+*eî* și existența formelor ca *adunărei* sînt lovitura de moarte și așteptăm pe dl Tiktin să-și apere Călăuza ce propune de întîmpinările ce i-am făcut.

Apoi vom vorbi și despre alte celea. Singura învățătură ce-ași dori să scoate dl Tiktin ar fi că să nu se răpadă altă dată cu atîta cutezanță și cu vorbe groase în potrivea celor celor ce au păreri deosebite de ale d-sale.

IOAN NĂDEJDE.

MITOLOGIE POPORANA

Poveștile ce se publică aici și cele ce se vor mai publică, sînt bucăți cu totul răzlețe: legătura lipsește; cînd iese, ie numai o legătură cronologică, nepotriviri sînt destule, mai ales în ce privește locul ce se cuvine fie-cărei întîmplări. De-o pildă povestea flăcăului ce duce soarele (publicată sub No. III); începutul acesteia ie același ca și al poveștii puse sub No. I unde se spune despre facerea pămîntului. Lucruri pe cari nici zicătorii nu și le lămurise, nu lipsesc, de pildă: tartarul și iadul, prinderea dracilor sub pămînt (de la No. I), și amestecarea dracilor în vieață, facerea îngerilor și a lui Scaraoschi. Cîte o dată'n cursul povestirii resar crîmpeie de fraze, une ori chiar fraze întregi cari par învățate pe de rost și cari sînt cu totul nepotrivite cu celelalte povești: de pildă la No. I se spune 'ntr'un feliu facerea dracului, pe urmă de-o dată 'ntr'o povestire următoare se ivesc vorbele: „că și dracu la 'ncepu' tot înger o fost, numa cît hire ră di-o vrut sî sî sui'n locu lu' mnedzău“ ș. a.

În No. I și No. III D-zeu umblă cu soarele, în No. II se primblă prin raiu cu Sfîntul Petru; în No. I dracul, Scaraoschi, are cuțitaș; în No. I nu se pomenește'n fundul apei nici de iad nici de tartar, în No. III se face-o deosebire curioasă 'ntre iad și tartar; încercarea de-a ședeă 'n scaunul lui D-zeu se face de de două ori: în No. I de cătră Scaraoschi și în No. III de băietan; în No. III se dau grindinei celei vechi două tălmăcirii: una

c'a venit di'ntr'o piatră luată de băietan cînd ședeă'n scaunul al III-lea al lui D-zeu și alta c'a venit din Tartar care-î sub iad, care-î sub apa, care-î sub pămînt și altele.

Di'ntru'ntăiū am cercat să văd, nu cum-vă sînt ȧeu de vină, de nu prind legătura di'ntre povești saū poate că un lucru 'mī părea nelămurit din pricina unui alt basm pe care zicătorūl ŧi știeă, la care făceă aluzie dar pe care nu mi-l spusese: l'am cercat, dar n'am găsit nimic, ba la urmă chīar m'am lăsat de ideea de-a rīndui ŧn scris ceea ce 'n capul povestitorūlūl ŧeră nerīnduit; am cules bucățile ŧntocmai cum ŧerău. Poate că se va găsi un alt povestitorūlū (ceea ce nu cred ŧnse) ŧn mintea căruŧa lucrurile vor fi mai limpezī; și care, ŧinīndu-se mai mult de subiect va face mai puține digresiī, va da mai puține sfaturi, va pune mai puțin de la dīnsul. *Alecu Radu* nu ŧeră ŧnse de-aceștia și 'mī mărturisesc temerea: nu cred că asemenea zicătorūlū să se poată afla'ntr'adevăr, pentru că bunū zicătorūlū ŧiind ŧn felūl lor artiști, au fie-care personalitatea lor, schimbă, adaug, taie; povestea ŧese din gura lor alt-feliū de cum le-a ŧntrat ŧn urechī; nu trebuie să uītăm că ceea ce noi numim operă colectivă a poporului ŧeste de fapt plāzmuirea acestor cīte-vă inemī și minți mai alese, a acestor cīți va artiști poporanī.

Aceste le-am crezut trebuitoare pentru dreapta judecată a fondulū bucăților ce le-am cules. Cīt privește viața lui *Alecu Radu*, voiū da la urmă cīte-va notițe, căci ŧel ŧe ŧnecă ŧn vieatā și locuēște la Huși.

Limba'n care-s scrise bucățile, ŧe pe cīt posibil ŧntocmai aceea ŧn care mi s'au spus: acolo unde ŧe prea departe de limba noastră obicīnuită, am dat lămuriri ŧn notițe jos.

I

Adicii facirea ¹⁾ pomîntului ²⁾

Apu' ei-ci ³⁾ la 'nceputu lumii dumnedzău stătē'n vâzduh. Şi nu îeră pomînt nici apî. Şi stătē'n scunu lui, în puterea lui. Şi'n fi-şti-cari dimineaşti si ducē cu soarili şi sara si'ntorcē; ci îel dimineaţa-î băiet, şi la agniadzî-î ⁴⁾ flăcău, iar sara-î bătrîn, colē cu barbî albî, ca popa iz' di ⁵⁾ la sfinţii Voïvodzî ⁶⁾.

Ş'aşă'ntr'o dzî mnedzău ş'o făcut un tovarîş, pi Caraoţchi ⁷⁾. Şi îel to' si ducē ⁸⁾ cu soarili şi sara vinē'napoi.

Da'ntr'o bunf dimineaşti, ştiî naintî-sî pleci dumnedzău, si duci Caraoschi la mnedzău. Şi mnedzău stătē'n scaunu lui, ia ta-man cum stai matali-acu pi scaun şi dracu stătē gîos, ⁹⁾ ia cum şăd ieu acu. Şi dracu di colo :

„Fрати! Frати!“

Da d'mnedzău ¹⁰⁾ ei : ¹¹⁾

„Ci vreî nifrtati ?“ ¹²⁾

Vedzē adicftilea „nu ti vreu frati“; ci dracu-î dzîc lu mnedzău „frati, frati“ da d'mnedzău îi răspundē ci nu-l vre di frati.

Da dracu :

- 1) Sunetul c (e, i) îe sunetul moldovenesc muiat; pretutindenî l'am insemnat cu c curat.
- 2) Nici o dată nu l'am auzit *pămîntului*.
- 3) La *Apu=apoî* sunetul a iniţial se rosteşte aproape cu spiritul aspru grecesc vechi.
- 4) Literele gn pentru m literar, înfăţoşază sunetul muiat al lui m (francez: agneau).
- 5) iz-di=acest de. Forma moldovenească a lui *acest* îe *ist*; t înainte de d se asimilează iar s înnainte de d se schimbă 'n z sau mai bine în sz.
- 6) O beserică din Huşi.
- 7) Acest cuvînt are 4 forme: Scaraoschi, Scaraoţchi, Caraoschi şi Caraoţchi.
- 8) În loc de *tot se ducē*.
- 9) Sunetul g (e, i) îe sunetul muiat moldovenesc.
- 10) Cuvîntul are 3 forme: dumnedzău, mnedzău şi d'mnedzău; de obicei, ultima formă am întilnit-o cînd cuvîntul precedent aveă un d apropiat: mai cu samă 'n *da d'mnedzău*.
- 11) ci pentru *zice*; silaba îe întregă şi accentuată şi începe cu o aspiraţie.
- 12) Cuvîntul are două forme: *nifrtati* şi *nifurtati*.

„Frati, frati, tari m'aş rugă la matali di cea-vă.

— Ci, nifurtati ?

— Ia sî-ni ¹³⁾ daî şi gniea ¹⁴⁾ nişti tovarîş, cî cîtu-î ¹⁵⁾ di mari dzîulica matali ti ducî cu soarili şi gniea gni-î urît sîndur.

— 'Puî ¹⁶⁾ fă-ţi sîngur !

— 'Puî cum sî-nî fac, cî numa matali aî puteri ? Dă-nî mata vri-un chip ş'apu îeu gni-oî ¹⁷⁾ faci.

— Spalî-ti pi mîni cu apî, iaca îe di còlo şi ti spalî şi zvîrli 'nnapoi strokiî ¹⁸⁾.

Şi pi urmî dumnedzău s'o dus în treaba lui, cu soarili.

Da draeu undi prinde-a sî spală ş'a zvîrli 'nnapoi cu apî şi zvîrli şi zvîrli cîtu-î dzîulica di mari ; şi cari strop kicà, pi loc drac sî făcè, şi s'o făcut ¹⁹⁾ la drăcării cîtu-î frundzî şi iarbî, puzderii ²⁰⁾, mă rog, nu şagî, di mai nu 'ncăpè ²¹⁾ draeciî şi sî'n-grămădè unu'n altu cî li întră capu unula întri kicioarili ciluialant

Iaca vedzi : de-aceea-î paca' s'azvîrli aşă'ndărăpt cîn'ti spelî, cî faci a Ducî-sî pi-pustiî : cîn'ti spelî, stergi-ti ghinişor cu propopu orî cu basmaoa ²²⁾, da di zvîrlit ²³⁾, sî nu zvîrli, cî-î pacat.

13) La enclitica *mî=gnî* (pop.) grupa *gn* s'a redus la *n* curat; cu toate astea une-orî am auzit şi sunetul mufat.

14) Moldovenii au obiceiul de adaug la urma mai multor cuvinte un *a* : *cea-vă, gniea* (p. mie pronume) compară cu : *aicea, (a)colea, acesta...*

15) În dialectul moldovenense *u* final dispărut reapare'n compoziţii chiar acolo unde'n limba literară nu mai îeste : *i, cî bunu-i, doamnel cîtu-î di bun* etc. Compară cu : *făcîndu-î* etc.

16) Altă formă a cuvîntului *apoi* : Moldovenii au accentul pe *a*, ceea ce aduce schimbarea lui *o* neaccentuat în *u* : *apui* ; care prin analogie trece şi la forma redusă dar accentuată pe *o* : *poi=pui*. Afară de aste forme la Moldoveni mai sînt următoarele : *păi* care se rosteşte aproape pe *pîi*, *apu* întinînd mai sus.

17) *u* final nu se aude de îoc.

18) Înfăţoşez prin *k* orî ce *p* literar.

19) În de obşte *t* de la sfîrşitul cuvîntelor îe slab ; aice abia se auzè : une-orî dispere cu totul, mai cu samă înnaintea unei dentale şi a lui *s* : *to-de-a-una, şi sî tooduce, de-aceea-î paca' sî faci*, etc.

20) Cînd grupul literar *ie* se reduce la *ii*, al doilea *i* îe întreg şi alcătueşte sîngur o silabă.

21) *Ū* final nu se aude la pers. III plr. de la imperfect.

22) Mai mult *o* de cît *u*.

23) *T* aice se auziă bine, poate că nu îeră strînsă legătură între cele 2 cuvinte : îeră *o* paură în vorbă.

Da' d'mnedzău, cîn' s'o 'ntror' ș'o ²⁴⁾ vădzut atîta drăcării, numa ș'o mușcat budzîli, da di dzîs n'o dzîs mimica, ²⁵⁾ cî nu putè acû sî-șî ²⁶⁾ întoarcî horba: numa jîdaniî acû spun una șî mîniî numa cît: „nu știi, n'ai vuzut“ ²⁷⁾; da' d'mnedzău, un' sî ²⁸⁾ poati? cî-o spus o datî-i sfînt.

Ș'așă draculî numa cît îi crește inima di bucurii, cum crești pînea cea bunî'n cuptîori. Ș'a doa dzî iar s'o pus pi lucru ș'a triîa dzî iar ș'a patra dzî iar, păr'o ²⁹⁾ agîuns draciî di sî acăță di tronu lu ³⁰⁾ mnedzău.

Da d'mnedzău cînd o vădzut una cît asta, numa o 'neruntă' din ¹⁹⁾ sprinceni, da din dzîs n'o dzîs mimica; șî ș'o luat ¹⁹⁾ ghi-nișor tronu șî șî l'o suit în ceriu ³¹⁾ a doilîa.

Cî, vedzî cî-s noi ³²⁾ ceriurî di tătî ³³⁾. Uniîa spuu cî-s numa șăpti, cîti feșnici-s la feșnicu lui Solomon, da spun mincîunî: s ³⁴⁾ noi ceriurî di tătî, da numa mnedzău li știi pi tătî, nicî Domnu Hristos nu le-o vădzut.

Da dracu, adîcî Scaracîchi, vrè sî sî sui și iel în tronu lu' mnedzău și tot facè și tot facè la draciî păr' o agîun-șî'n ceriu al doilea. Dumnedzău atuncî ș'o sui-tronu'n ceriu de-al triilea; draciî o agîun-ș'acolo.

24) La întors, s'a pierdut s final absorbit de ș următorîu.

25) Poate-i un cusur de rostire a povestitorîului.

26) Al doilea î ie înjumătățit.

27) Z iera curat.

28) Pentru *unde-se*, redus la *und' se*, apoi (vezi nota 19) la *un' se*.

29) Prepoziția *până* are și forma cu *r*: *pără* pe care înse am auzit'o rar așa întregă; mai des am întîlnit-o în grupe de cuvinte, chiar înainte de consonante: *păr' mai încolo, iaca 'ndatî' păr' nutoaci, păr' agniadzî* etc.

30) La *lui* am întîlnit amîndouă formele limpede rostite: *lui* și *lu*: de obicei *lu* cînd cuvîntul următoriu ie sau prea lung sau începătoriu cu *i*: *lu Ion*.

31) *u* ie întreg.

32) *Noi* pentru *nouă*, precum *a doa dzî* pentru *a doua dzi*.

33) Ie formă moldovenească. mai cu samă din Moldova de sus. Expresia *peste tot locul se rostește pis' tăt locu* înse cuvintele sînt legate ast-feliu *pi-stă-tlocu*.

34) Rostî puternic.

Atunci mnedzău, dac'o vădzu-ș'o vădzut cî nu-î di chip, o tăiet numa cu gîndu puterea dracului, alicî sî nu mai faci Caraoțchi draci. Da vedzi cî draciî tot mai su-sî³⁵⁾ suîe cî-di cît-s'agiungî³⁶⁾ la tronu lu'mnedzău, cî sî suîe unu pi umeriî celu-ialant, știi cum vâ giucați mnevoastră la școală cînd am vinit Ieu o datî sî vâ Ieu a casî³⁷⁾.

Atunci mnedzău o vădzut că nu-î chip sî scăpi și sî gîndê cum sî faci, cum sî dreagi sî dei³⁸⁾ di lucru dracilor ca sî nu-î mai Iei tronu. Și de-o datî li-o dzîs:

— Măi Caraoțchi, Ia puni-ți²⁶⁾ draciî sî scoatî din fundu apii iștiea pomînt, cî ni-î dor sî mă hodinesc.

— Iaca'ndatî, frati" i-o răspun-Scaraoșchi.

Vedzi cî Iel tot cu *frati i* dădê, macar cî mnedzău nu vrê.

Și Caraoșchi o poronci' dracilor¹⁹⁾ sî sî dei de-a tumba^{38 bis)} sî scoatî pomînt.

Da Ieră o adîncimi acolo....tiii.... di s'o da'draciî¹⁹⁾ trii dzîli și trii noptî păr'o agîuns la fund și'nei pî-atîta păr' s'o suit înnapoî.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

35) compară cu nota 24

36) Aice *cît-s'agiungî* se rostea aproape ca și cum $t + s = \text{ș}$

37) Ie un joc, nu știu de se obișnuiește și pe aiurea, *de-a piramida*: cînd învățam în clasele primare se mai găseau prin clasa a III-a și a IV-a băieți de 20, 21 ani cari, cînd sfîrșeau clasele primare, trăgeau sortiî. Acești bărboși și mustecioși se prîdeau ca la brîu împleticîndu-și brațele și 'neheind un cerc, alcătueau baza piramidei; pe umeriî lor se suiau băieți de mîna a doua și'mplineau aldoilea rînd; veneau apoi al treilea rînd; de-obiceiu rîndul al patrulea Ieră numai un băiet mai îndrăzneț; rare ori Ierau trei băieți și se mai clădeă și al cincilea rînd. Rîndurile mergeau micșurîndu-se și strîngîndu-se la o laltă; Ieră mai degrabă un con de cit o piramidă dar așa-i apucaserăm numele, așa l'am păstrat și lăsat de moștenire. Piramida ast-feliu închegată, porneă 'net, greoiu prin ogradă, clătenîndu-se și 'nsoțită de strigătele celor ce-o alcătueau și de uralele celor ce-o priveau, până ce unul mai mehenghiu își trăgea minele și toată piramida se ruină: în hohotele privitorilor rîndurile cădeau unul peste altul; de cel de sus Iera mai bine, căci cădeă mai pe moale.

Rare ori lucrul se sfîrșea cu cinste.

Acuma asemenea joc Ieste din ce în ce, mai cu neputință: băieții sînt prea mici și prea de-aceea-și vîrstă și putere.

La acest joc face aluzie povestitorîul.

38) Aice *i* Ie pentru *ie*: *dei* (rostit *de-i*) pentru *de-îe*.

38 bis) Povestitorîul a pus aci un cuvînt popular.

Cîn-colo ³⁹⁾ ci sî vedz' ? Tăt pomîntu li-l luasî apa : mă rog, dac'o mers îî triî dzîli cu pomîntu'n braţî!

Da d'mnedzău di colo:

„Puî sî vă mai duciţi o datî : Ieu nu vreu sî ştiî, gniea pomînt înî trebui“ ⁴⁰⁾.

S'o dus draciî de-a doa+oarî ⁴¹⁾, to-triî dzîli părî'n fund şî triî dzîli păr' la faţî; dar apa lî-o luă-ş'acû ¹⁹⁾ pomîntu din braţî, cî îî tot cu braţîli 'nşfacasî pomînt.

Atuncî s'o dus a triî oarî şî apa tot lî-o luat pomîntu; da, cîn'tocma sî bucură mnedzău, numa vedi Caraoţchi cî dracilor li-crescus'acû unghiili, di cîn-tot cără îî la pomînt şî li rămăsăsi negru pomîntu supt unghiî.

Iaca vedz: de-aceea sî prindi la oaminî negru supt unghiî Ci ¹¹⁾ lumea cî-î negru supt unghiî, da nu-î aşă: cî asta de-atuncî o rămas di cîn' s'o da-draciî de-a tumba ^{38 bis)} sî Ieî pomînt.

Atuncî Caraoţchi cu cuţitaşu o curăţit ghinişor unghiile di la tăî draciî ş'o făcut o turtî, cîtu-î turta cè di papură din bisă-ricî di urde blagosloveşti popa ⁴²⁾. Cî dacă-î adună tot negru di supt unghiile oaminilor, taman o turtî di-a celè facî.

Şî Scaraoţchi o da ¹⁹⁾ turta lu-mnedzău.

Da d'mnedzău o pus'o colo de-asupra apîi şî Iè plutè, iar mnedzău s'o pus colo moldovineşti pi dînsa şî gîndè aşă'ntr'o doarî, cu kieoarîli'n apî, di l'o prin-somnu ⁴³⁾.

Iaca vedz: de-aceea, cîn-şădi omu aşă în... ^{38 bis)} di gîndèşti, par'cî-î vinî-o aromealî di somn.

Da draciî, cîn-l'o vădzut cî doarmi, o prins a sî sfătui'ncet:

„Doarmi, mă?

-- Doarmi!

39) Pentru *cînd colo*.

40) I final ie greu de deosebit dacă-î scurt şî nu face-o silabă sau dacă-î din potrivă lung şî face silabă.

41) Rostit cam *do oarî*.

42) Potnojul.

43) Pentru *prins somnul*.

„Ia vedz' ghini: doarmi ?

— Doarmi !

Și umblă și sî iță ⁴⁴⁾ Ia așa'mpregiuru lu'mnedzău.

„— Doarmi ?

— Doarmi !

„Haî sî-î zmulgim turta di sup- dînsu! ¹⁹⁾.

— Sî-î dăm o brîncî'n apă.

Ș'o și'nș'acat'o unu di icî, unu di colo ș'o rupt'o di fugî, doar doar sî-î zmulgî turta.

Da vedz' cî mnedzău știè gîndurili lor. Și turta'n loc sî scăpi di su-mnedzău ⁴⁵⁾, sî lungè'n tăti părțili, c'o lungè draciî, păr'o făcut'o cîtu-î pomîntu di mare-acu.

Ș'o ramas tăti draciî su-pomînt ⁴⁵⁾; și numa Scaraoțchi și mnedzău o ramas de-asupra.

II

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Cum l'o făcù mnedzău ⁴⁶⁾ pi Adam.

Acù 'ntr'on rîn-sî ⁴⁷⁾ primblă mnedzău cu Sfîntu Petrea așa pin raî, adicî vedz' pi pomîntu ceal di'ntăi; cî Iearà pomîntu ceala alb cumu-î laptili și curat și hiû, dă, hiû ⁴⁸⁾; cî, cînd o vrut Adam sî-l săpi mai pi urmî.... dă, mmeta-î hi știin-din ⁴⁹⁾ cărți cî l'o dat afarî pi Adam din raî, și cînd o vru-sî ¹⁹⁾ săpi'n pomînt, o dat sîngi... mă rog, dacî Iearà hiû și pomîntu o striga-din ¹⁹⁾ fuu-din fund ⁵⁰⁾.

44 Pentru ițeau=îțeu, cu accentul pe ultima.

45 Reducere din *supt*=*sup*=*su*.

46 La mijloc, între *făcù* (pentru *făcut*) și *mnedzău* se aude foarte slab un *d* sau un *t*.

47 Pentru *rînd*. Comp cu nota 19

48 Aice sunetul *h* ie foarte aspru și gutural; nu samănă nici eu χ (grec) ci se apropie de-un *gh*. Cuvîntul ie pentru *viu*.

49 Pentru *știind din*. Comp cu nota.

50 Pentru: *a strigat din fund, din fund*.

„Adami, Adami! Mai dă-î gntrii dzîli sî-nî Ieû cămeşa cî rău mă doari!“

Vedzi cî pomîntu ista-i cămeşa pomîntului ceal di'ntăi, da aceala Ieară al'felî.

Şi, cum şam spus, sî primblă mnedzău aşă şi s'o vădzut fa-şa'n fundu unuî izvor. Şi dzîci:

„Breee... da frumosu-s Ieû! Ia sî-nî fac colè chipu pi năsip!“

Ş'o luat *on* beţîşor şi ş'o făcù chipu ¹⁹⁾ colo.

Şi pi urmî mnedzău s'o dus.

Da Scaraoschi vinè pi urma lui şî, cînd o agîuns colo lîngî izvor ş'o vădzut chipu lu'mnedzău pi năşp, dzîci:

„Breaaaa... da ci-î asta?“

Da cînd o vădzut cî samîni cu mnedzău la chip:

„Eeee... ştiû Ieû ci-î asta! O vru+mnedzău ¹⁹⁾ ista sî fac' *on* om; da las' cî-l întrec Ieû!“

Ş'o luat colo mîl şi glo-di ⁵¹⁾ pi mai ş'o făcut întocma, da'n-tocma cum făcusi mnedzău: *on* uôm întreg.

Şi l'o rădzăma +dî-*on* copac.

Cî'n-colo di mărs, nu mergè; di suflat, nu suflă; di vădzut, nu vidè, mă rog: Ieară mort. Cî tăti măruntăili lui Ieară afarî: plo-mfii afarî, inima afarî, maşili-afară; ndă, ci sî mai spuî? Ieară pi dos!

Sî strîmbă dracu pî-acolo, sî sucè, sî 'ntorcè, digeaba! Omu... pi dos.

Numa vini şi mnedzău.

Da dracu di frie' o rupi di fugî şi mnedzău începe-a rîdi di prostiea dracului şi cît ai cliki din ochi l'o apuca +di fund ⁵²⁾ şi l'o 'ntors ca pî-*on* colşun, orî cum întoarci econiţa *on* degi +di mănuşî; ş'atuncî fi-şti-cari lucru o vini +la locu lui: inima la locu îi, maşili la locu lor.

Şi pi urmă mnedzău i-o pus, ca sî fugî dracu di dînsu: i-o pus cruci 'n faşî (cî sprincenili şi cu nasu-s cruci), i-o pus una

51) Pentru *glod de*. V. nota 19.

52) Povestitorul mi-a spus un cuvînt mai plastic.

pe trup (cî dacî ții mînurili 'utinsî, atunci par' cî faci o cruce),
î-o pus una și 'n palmî (știi dungili, tăiturili celea dim palmî :
cînd agîung îeli di sî 'ntănesc ⁵³), apui omu moari).

Numa ci s'aratî și dracu :

„Ci-î a guîeû omu !

— Ba-î a guîeû !

„Ba nu-î a dugnitali !

— Ba-î a guîeû !

„Ba nu-î drept !

— Atunci știi ci ? haî, dacî-î a tăû, du-ti la dînsu, sî vâ+
ti'î ⁵⁴) aprokiè ?“

Da cîn sî sî ducî dracu la ūom, dă 'n faîî ; crucî ; dă 'n dos :
crucei ; dă pin coasti : cruci.

Ș'o lua+și dracu catrafusîli și s'o dus.

Iar Adam o porni+cu mnedzău sî vadî lumea, cî gninunăîî
cum îeară pî atunci, acû nicî la Karl ⁵⁵) nu-s.

Da 'ntr'un târdzîu lui Adam o 'ncepu+si-î hii rău : îl durè
capu, umblă a lene, îeară haihuî.

Dmnedzău sî uîî, sî uîî la dînsu și-î slobodzăști inima la
gînduri ⁵⁶).

„Adami, ții-î trebuî cea-vă.

— Dă, Doamni, știu îeu !

„Îîi trebuî fimei !

Șî Ia ⁵⁷) atunci l'o adorgnit și î-o lua+din ¹⁹) coastî de-o
făcut pe Eva.

Acû măî spuu unî cî mîța o luat coasta, da nu-î așa : mă
rog, nu putè mnedzău—dacî-î Dmnedzău—sî aperi coasta di-o miîî ?

53) Pentru *întlînesc*.

54) Pentru *să văd (dacă) te veî*.

55) Regele.

56) N'am înteles fraza, am întreat pe zicătoriû dar îel mî-a spus curat
să scriu așa, că așa-î.

57) Ia a fost spus cu o intonație anumită care dădea a se'nțelege că a-
tunci nu altă dată, cum spun unî sau alîî. Nu știiu la cine făcea aluzie.

III

Cum a fos+potopu ⁵⁸⁾ ceal di kıatri.

Pe-atuncea mnedzäu stätè 'n văzduh și nu ıearà pomınt niciı apı. Și mnedzäu stätè 'n scaunu luı, ın puterea luı.

Da o fost on ⁵⁹⁾ bătın și ıel slujınd la o+mparat : da o fost sictiri+di tătı lumea : „ıa un prost“. Da ıel ıearà diștept, on filosof. Cum și ıeu acü : s+cel ⁶⁰⁾ mai bun prietin și 'ntuneca+la minti nu s, da lumea dzıcı cı-s on prost. E, ș'apoı! ⁶¹⁾

Acu cum s'o dus ıel acolo la 'nparat și vädzındu-l așă 'mparatu, ıl primești cı nime nu-l primè și-l suduıè, ıl scuıpà, ıl bagıucurè.

Acu luındu-l ınparatu, cı și faci ıel—la ⁶²⁾ 'nparatu? ıa făcè bucati, văxuıè botini, aducè apı.

Cın+la tătı urma (vädzındu-l dmnedzäu și avındu-l ın sınu luı ⁶³⁾, o dzıs :

„Mă, flăcăule, hadi ⁶⁴⁾ cu mini!“

Șı ı'o dus la scaunu luı și ı'o pus la scaunu ceal mai di gıos și Dmnedzäu stätè la ceal de-a doilea și dzıcı :

„Măı, niı da tu niea niște agıutorı ?

— ıfı dau, da cı puteri am sı-ți dau ıeu țiı?“

Dzıcı :

„Bre, mını tiı putè duci cu soarili? sı-nı porți soarili?“

Cı :

„M'oi duci!“

58) Pentru *fost potopul*,

59) Rostit nazal ca *on* ıcine-va din l. tr.

60) Suetul ınfătöșat prin +s ıe aspru ınsoțit de-o aspirație la ınceput.

61) Acüentul cuvıntuluı ıe pe *a*, de cıte ori se ıntrebunțază ın acest ınțeles.

62) Amındoı *l* se resbesc foarte legat.

63) Frază ıarà-și neınțeleasă de povestitoriu, care 'mı-a dat același respuns ca la nota 56.

64) Acest cuvınt mai are formele : haıdı, haı, haıtı; cea din urmă ıntrebunțatã mai cu samã ın expresii: haıtı afarı ınsoțitã de-un semn cu mına și rostitã glumeți.

Cînd acù, dup' ei-o dzis ei s'a duci, s'o dus cu soarili și, mîrgînd o agiuns pîrî'n dreptu raifului; da iel n'o știu+cî-î raî și s'o dat așă la somn dî-o dorgnit mai mult: o dorgnit piști termin.

Da dmnedzău din scaun vidè.

Acù sara :

„L'ai purtat ?

— Purtat!

„Da ai făcut o lătunoai foarti⁶⁵⁾ mari, di m'o ars la inimî.

— Da pintru ci ?

— Ai dorgnit pre mul+și nî-ai pîrli+dumbrava mè.“

Adicî vedzî cum vini horba: cî î-o pîrlit raiul lui.

— Ba n'am adorgnit !

— Ba spuî mincîunî: nu îești vrennic di mini. Da tu sî șădzî în scaunu tău, da'ntr'a gnîeu sî nu ti suî, cî îeu mă duc+sî⁶⁷⁾ por' soarili⁶⁸⁾, cî nu îești vrennic tu pintru asta.

Mergîn+cu soarili mnedzău, dzîci :

„S'o du+stăpînu de-aceasî, îa sî vîd: moali-î aici?“

Șî sî sui'n scaunu lui și, vîdzîn+tăti gnîunîli, dzîci :

„Da sî mă suî și'ntr'a triilea!“

Sî sni 'ntr'a triilea, da nicî mnedzău nu sî suis'aicî⁶⁹⁾. Șî șădzînd așă, sî uîtî'n gîos: niști oaminî di la niști ariî o făcut așă cî trieară. Șî, cum ar vini horba acù cî mnetă⁷⁰⁾ dorgnî și îeu mă scol pi furiș și-ț fur cîcî, șăsî chili di grîu ș'apu mă cule; și cîu+pi urmî gnetă⁷⁰⁾ ti scolî și dzîci: „acù îeu nî-an⁷¹⁾ strîns cîtu-î a gnîeu, da ciluîa (adicî gnîea) î-o crescut grîu cît an dorgnit îeu, ș'acù. cît+doarmi⁷²⁾ îel, îea sî nî cresc și gnîi

65) Mai iese forma: *farti*.

66) Pentru *vrednic*.

67) Rostit: *ducsî*

68) La sfîrșitul lui *port*, tot se mai aude *t* dar foarte slab.

69) Compără aceasta cu ceea ce se spune în povestea Nr. I unde D-zeu, de frica dracilor, își mută tronul cerul de-al treilea.

70) Amîndouă formele *mnetă* și *gnetă* se deosebesc foarte bine la rostire dar se amestecă 'n vorbă fără nici o regulă.

71) Ca la nota 59.

72) Ace se aude foarte slab *t*.

grîu". Şi dzîcînd aşă, numa ti scolî şi îei şăpti chili, adicî ştiî: şăsi cît an luat ieu ş'ncî una. Pi urmî gnetă ti culcî şi mă scol ieu şi fur di la gnetă op+chili şi pi urmî furî mnetali de la mini şi tot aşă.

Da băitanu dzîci din scaun:

„Breaaa... ci comedii-î şi asta? ceala o lua+şăsi chili, ista s'o greşî+dî-o lua+maî mult“...

Vedz', iel nu ştiē di *furat*, cî iel ieară cu minti, copkil ...

„.... ceala iar s'o greşî⁷³⁾ ş'acu ista iar sî greşăşti! Ia şi ieu o ketricicî sî-î spariî!“

Ş'o luat o ketricicî cît un hir di malaî şi'ncî di cel mărun-ţal şi ci:

„An s'o zvîrl sî-î spariî!“

Ş'o zvîrlit'o.

Da ketricica ceea tot vinînd, o crescu+ş'o crescu + ş'o crescut⁷⁴⁾, dî-o agîuns pânî gîos potop di kîatrî.

C'o fos+vedz'⁷⁴⁾, întai potopu cel di kîatrî ş'apu cel di apî. Şi cînd o fos+potopu cel di kîatrî, atunci nu ieară oamini: ieară urieşî şi î-o ucis pi tăî; adicîtilea nu pi tăî, pi tăî, da horba merge-aşă, cî mnedzău nn-şî prăpădeşti sāmînţa: cari-o fos+pi su+munţ', pin văgăuni, ştiî, o ramas şi s'o uscat şi s'o făcut acu furnicî. Şi hăt pi urmî o işît oaminiî noştri şi vedz' cî s'aprochiî *vremea de-apoi* şi pintru noi: cî nu li⁷⁵⁾ vedzî cî-s curat furnicî, strînşî cole'n corsăturî di li iēsî ochiî cît cepili şi tîrnîurili celea dinapoi şi umflati sus la kept di par' cî-s umflati cu ţăhiea⁷⁶⁾, curat furnicî, dzău! Mnetali ridz', da aşă-î cumu-ţ' spuî ieu!

Acu cîn+la toatî⁷⁷⁾ urma dumedzău dzîci:

73) Aice *t* s'aauzit bine, poate din pricină că nu-s legate bine cuvintele, în cît să alcătuiască un tot, un grup.

74) Sunetul *s* de la sfîrşitul lui *fos* (pentru *fost*) se rosteşte atunci pu-ţintel ca *z*.

75) Vorba-î de femeî, adică de cucoane şi de mode.—Despre astea, înalte rîndurî, mi-a mai spus zicătorul bucăţi foarte nostime, dar nu le pu-tem pnne 'ntr'o revistă.

76) Asupra sunetului *h*, aceea-şî observaţie ca la nota 48.

77) M'a surprins rostirea lui *o*

— Ce-ai făcut, mă?

— Ci sî fac? N'an făcut mimica!

— Pu+cum ⁷⁸⁾ n'ai făcut? Așă cî gnî-ai prăpădi+tăți sămînța?

Ci:

„Nu sî affi, Doamni!

— Cum? Undi ni-s oaminiî? Te-ai suit pi scaunu gneu!

— Ba nu!

— Ba da.

— Ba chîar așă-î cum dzîci, Doamni: m'an suit și pi urm'an luat o ketricieî ca sî spariî pi niști hoîî.....⁷⁹⁾.

Da dumnedzău ci:

— Tu n'ai văzu+cî î-ai pîerdu+pi tăî!

Ș'atuncî l'o trimăs iar din cotro o vinit, cî l'o vădzut cf Ieară nivrennic, niputernic ⁸⁰⁾.

Șî îaca acû cî-o ramas din urieși! Ia furnieî! Vedz' mneată: apui ci felî di furnieî o sî ni facim noi, dacî urieșî o agiuns așă fleacurî? cî ci-s furnicili? ia niști fleacurî: co'n stukit înneci doudzăci!

Șî îaca vedz': kiatra cari-o vinit atuncî, vini ș'amû, da-î mai gnicî..... tîii: ci arî-a faci kiatra ci vine-acû ș'aceea ce-o vinit atuncî?! Cumu-î kiatra as+di ⁸¹⁾ azî lîngî cea de-atuncî, ia așă sîntem noi lîngî urieși!

Da vedz' c'amundoi ketrili vin to+din tartar, din apa Sîm-betiî: cî herbi și clocotești acolo ca la ou gî+di ⁸²⁾ mari, cî tăti apili mărilor sî strîng acolo la on loc și forfotesc și fac la spumî di sî rîdicî'n nantu ceriului. Șî tartaru și scuturî sînaîurili ⁸³⁾-o datî'n triî anî: ș'atuncî sî cutremurî pomîntu.

78) *Pu* (pentru *apoi*; vezi nota) îe o adevărată proclitică.

79) Compară cu ceea ce sa spus mai sus de băitan: că nu știea de *furat* căci îeră „cuminte, copil”

80) Cuvînt ne-la-locul-lui, dar zicătoriul a stăruit asupra lui, zicînd să scriu așă că așă-î.

81) *S* se rostete curat z.

82) Pentru *gît de*

83) Nu'nțeleg cuvîntul și povestitorîl nu știe ce însamnă.

Acu spuni lumea cî pomîntu stă pî-on chitru ⁸⁴⁾ și chitru gnișci din coadî di sî cutremuri pomîntu; da aeste-s mincîuni, prostii: pomîntu stă pi apă ș'apui vini iadu ș'apui vini tartaru. Cî vedzi cî alta-î iadu și alta-î tartaru, cî pin iad o fos + și Domnu Hristos, da pin tartar ba....

Tartaru.... dee.... nicî horbî, numa mnedzău îl știi și'ncî și iel și temi cîn-sî gîndești numa la dînsu.

D. A. TEODORU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

84) Pentru *chit* (balenă).

In cimitir

Ce privesc marea, ce tacuta bogatie!
Si colò, în bolți zidite, cine poate să mai știe
Ce scumpeturi se ascund în gropile mucegăite
Și se pierd roase de vreme, cum se pierd vieți atâte.

Dulce-a fost traful în viața 'ndestulat de bani și slavă!
După moarte... colo'n groapă... viermii doar de-I mai întrebă.

Ce pustiu jalnic și rece, depărtat de larga lume!
Iar în iel pe veci uitate gropile fără de nume:
Doarme 'n iele serăciea, pe acela-și pat de humă....
Foamea nu-i mai schingiuiește, a ramas durerea 'n urmă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Traiul scaldat în suferința, nebăgat de nime 'n samă,
După moarte.... colo'n groapă.... viermii numai li cer vamă,

Tot, ce voesc, au bogății; raiu ie lumea pentru iei,
Chiar și'n groapă vor să fie tot boierii: de asupra iei
Și-au zidit palate 'n aur, statui scumpe înalțat'au
Pân' la ceriū; slava deșartă, duși de-aici. cu iei purtat'ău.

Cei de jos, nemic în viață n'au — iad le ie traful,
Pentru dînșii — doar nădejdea că murind vor vedeà raful
Din colo, ca și'n vieță, goi se duc în groape goale,
Pe-a lor jalnice movile, vîntul doar mai dă ocoale....

PSIHOLOGIEA LITERARA

și

DI Ed. Gruber *).

Incercare de psihologie aplicată.

Stilistica este una dintre științele cari au ramas străine de noua direcție a psihologiei: de aceea ne face impresia unei algebre seci, abstracte, pline de regule, formule, formule străine gândirei noastre, străine cerințelor spiritului modern; după cum sacă, abstractă și fără vieață pareă și logica înainte de a căpăta o puternică temelie psihologică și vrednică de cunoștințele veacului.

Cu toate astea, încercări de a face același lucru și cu stilistica, de a o însufleți adaptînd'o cu cerințele raționaliste ale vremurilor noastre, n'au lipsit dar — lucru curios — aceste încercări n'au venit de la stilisti, ci de la psihologi.

Aceștia, rupînd zăbrelele cari-î întemnițau în observația internă a fenomenelor sufletesti, au început împătimiți și par'că prinși de friguri a studiea prin observație externă întreaga lume a manifestărilor sufletului, a tălmăci aceste manifestări: din zimbetul buzelor a pătrunde în emoțiunea sufletului, din lacrima ochilor a străbate 'n furtuna inemei, din trei slove aruncate pe un

*) Ateneul român. *Stil și Gîndire* de Eduard Gruber. Iași 1888.

petec de hîrtie a desluși microcosmul ce s'a frămîntat în creerul scriitorului. O știință nouă s'a întemeiat, o știință pentru care copilul și bătrînul, selbatecul, nebunul și geniul, artistul și cîrpaciul, sînt deopotrivă obiecte de studiu, pentru care animalele pînă la gîngăniile cele mai mici și omul pînă la ovul sînt capitole, capitole mari și frumoase: asta iese psihologia comparată.

Stilul, stilistica, arta și artiștii au intrat și ieși fără voie în domeniul științei, dar al unei științe care urmărea obiectul său anumit și decî care le studiea din punctul său de vedere: asta însemnă a înneacă estetica, stilistica, în psihologie și mărturisim cu părere de reu astă direcție ne pare greșită, primejdioasă și cu atîta mai primejdioasă cu cît se mai puternică.

Chestiunea ce atingem aici ie prea vastă, pentru a o putea desvîlui în introducerea uruî articol ce are altă menire; ie a putea alcătui un studiu a parte.

Pînă atuncî, remîie ca o chestie asupra cîreia atragem băgarea de samă a publicului cititoriu.

Ieată înse pentru ce am crezut trebuitoare aceste ideî: voind să vorbim despre psihologia literară cu prilejul criticeî conferinței d-luî Ed. Gruber, ținem să statornicim din capul loculuî, că s'au înșelat amar ceî cari au considerat această conferință ca o lucrare asupra stilisticeî sau esteticeî: conferința ie o lucrare de psihologie, făcută din punctul de vedere al psihologieî, o lucrare de psihologie literară, ceea ce de altmintrelea singur autoriu spune și pe copertă: „*Încercare de psihologie literară*“ și cîtră sfîrșitul conferinței:

„Încercarea mea iese număi o modestă schițare a bazelor unei științe care de acuma înaintea va trebui să se alcătuească. Aceasta știință consistă întru a pătruinde prin operele literare pînă ia natura intimă.... a scriitorilor. Aceasta ie chemarea *psihologieî literare*....“¹⁾.

Un singur lucru avem aice de îndreptat: această încercare

1). Gruber. pag. 58—59.

nu-î o modestă schițare a *bazelor* psihologiei literare, ci îe o modestă popularizare, o modestă prelucrare a teoriilor ce alcătuiau deja bazele acestei științi. Acolo unde d-sa face în adevăr o înnoire, adecă în modesta încercare de a defini stilul, stilul bogat, serac, desăvârșit prin condițiile psihologice ce trebuie să îndeplinească, zic că nu face psihologie literară, ci stilistică științifică. Și ne pare reu că dl Gruber însuși în modesta sa conferință despre stil și gândire își pune meritul tocmai acolo unde nu îe și-l necunoaște acolo unde îeste.

Orî cum îinse, această modestă conferință îeste întăiea încercare de-a face cunoscute publicului român rezultatele la cari au ajuns studiile psihologice'n apus și de a electriza cadavrul stilisticeî prin curentul psihologiei. Conferința îe îngrijită, dar nu lipsită de pretenții cam mari, poate firești orî cărui se crede inovatoriî sau, mai bine zicînd, care se crede inovatoriî pentru că are această pretenție. Conferențiarul ar fi putut fi mai rece în aplicarea teoriilor sale la literatura romăneasca, îu tot cazul mai demn s'ar fi cuvenit să fie. Calitățile limbistice vom aveă prilej să le aretăm și chiar să le analizăm.

Înse nu aceste lucruri ne-au făcut să întreprindem astă lucrare.

Conferința d-lui Gruber pune față'n față două lumî: stilul și gândirea, două științi: psihologia și stilistica și a nume aceste științi sînt luate tocmai acolo, unde îele se ating, tocmai la bazele lor, sau mai bine zis la bazele psihologiei comparate.

Intru cît gândirea se resfrînge'n stil? Ieată problema ce-și pune d-l Gruber, problemă uriașă și de la soluția careîa atîrnă existența psihologiei literare.

Și mai ales cînd ne gîndim că asemenea chestie se pune pentru întăiea oară în această *moedestă schițare*, ne cuprinde un felîu de frică superstițioasă: ne temem ca nu cum-va mărețiea chestiei să fie compromisă, elementele îei aretate sub o haină falșă, închegarea acestor elemente să nu fie tocmai logică.

Astă frică ar trebui să se spulbere față cu senînătatea conști-

inței, cu siguranța tonului, cu claritatea pretențiilor conferențiarului, cu toate acestea, tocmai aceste lucruri ne turbură mai mult și, dacă ne apucăm să adâncim conferența, să cumpănim astă seninătate, siguranță și pretenție cu fondul real de cunoștințe cari se arată publicului, atunci ne cuprinde și mîerarea și părerea de reu: mîerarea față cu îndrăzneala conferențiarului, părerea de reu față cu compromiterea unei chestii atît de mari și atîta de frumoase.

Încercarea noastră va fi tocmai să dovedim aceste două puncte și mai cu samă vom avea în vedere uriașa nepotrivire între chipul cum trebuie înțeleasă și cuprinsă chestia și chipul cum a înțeles-o și cuprins-o d-l Gruber. Sarcina ce luăm îe grea și din pricina mărimii chestiei care în o bună parte îe nestudiată și din pricina chipului particular ce are d-l Gruber de a concepe și serie. Pentru a pune'n lumină aceasta, ne vedem siliți să pătrundem prin studiul conferinței „până la natura intimă, psihologică, în anatomia și fiziologia intelectuală“ a scriitorului, ne vedem siliți să facem tocmai o aplicație de psihologie literară.

Rugăm deci pe cetitori să nu se mîere cînd ne vor vedeă că, de cîte ori dăm peste o greșală, de atîtea ori, căutînd origina îei, sîntem nevoiți să ne coborim sau până la numărul neîndestulătoriu de izvoare consultate sau până la utilizarea puțin inteligentă a acestor izvoare.

Rugăm pe cetitori îeară-și să nu se mîere, dacă 'n acest nostru articol vom pomeni de lucruri și chestii cari au sînt la d-l Gruber.

De la început o spunem: urmărim aice două probleme: 1) cum trebuie concepută chestia după luminile psihologiei de a-zî și cum a conceput-o d-l Gruber; 2) cari sînt cauzele cari explică astă nepotrivire.

I

Rezumatul conferinței

STIL ȘI GÎNDIRE *)

1) „Un mare poet al Germaniei, Heinrich Heine, a rostit unde-vă acest adevăr plin de temeiu: „*sub fie-care piatră de mormânt zace o întreagă lume*“. O întreagă lume purtăm fie-care în noi înși-ne ori că, colindîndu-ne trecutul, ne 'ntîlnim cu o ființă iubită și lacrimi ne rouează obrazul, ori că, vicleniți de-o clipă trecătoare, care ne'ntunecă toată vîeța trăită, o luăm drept culmea fericirii, ori că adînciți în molcoma liniște a cugetărei, clădim măestre planuri pentru viitoriū: aceste păreri de reu ale trecutului, aceste iluzii orbitoare ale prezentului, aceste idealuri de viitoriū alcătuiesc ceea ce a-zî în limba psihologilor se numește: *lumea din lăuntru*.

2) Astă-zî — și prin astă-zî trebuie să'ntelegem ultimul pătrariū al veacului al XIX-lea — ancheta filosofică, analiza și sinteza, pătrunde mai adînc în răruncii societăței și ai omului modern; astă-zî se pare că se schimbă centrul de cercetare al învâțaților: după ce s'a studiat omul corporal și numai după aceasta, începe a se studia omul-spirit și omul-social și psihologia experimentală și sociologia „vor alcătui cea mai frumoasă, cea mai nobilă înflorire a spiritului omenesc pentru ziua de mîne, pentru apropiatul viitoriū al omenirei“.

3) „Cunoscînd lumea internă și întrebuiñd metoda experimentală, putem analiza gîndirea și să cercetăm întru cît lea se resfrînge 'n stil. Rezultatele cele mai nouă și mai surprinzătoare în această privință ni le-a dat școala de la Paris de sub inspirațiunea d-lor Charcot și Ribot“ și între aceste rezultate „cel di'n-tăiū Ieste că: *gîndirea nu se face în acela-și felii la toți oa-*

*) Această „Încercare de psihologie literară“ a fost desvăluită sub formă de conferință întâiū în București la Ateneu, apoi în Iași la Universitate. Tipărită ieste nu întocmai cum a fost ținută, ci îndreptată și însoțită de o sumă de anexe cari o lămuresc și întregesc.

menit, ci sînt chipuri deosebite de a gîndi“, cîci „sînt deosebite feluri de organizare intelectuală, cari toate se esplică minunat prin ingenioasa descoperire a tipurilor, datorită celebrului doctor Charcot și complectată de d-l Stricker de la Viena și de d-l Paulhan de la Paris“ și care „va regenera întreaga psihologie“. „Pentru a cunoaște deosebitele chipuri de-a gîndi, avem nevoie de elementul primordial psihologic, ce se află la baza tuturor operațiunilor mintalî; aceasta iese: reprezentarea, imaginea sau plămuirea“. „Plămuirile pot fi de mai multe feluri... vizuale, auditive, motorii etc“ cari sau sînt îmbinate toate sau sînt întunecate de una din iele care predomină: după aste combinații putem statori felurite tipuri. Sînt patru tipuri: *vizual, auditiv, motor, indiferent*. Ultima numire nu se pare autoriului tocmai potrivită, mai bine s'ar da numele de *mixt, complect sau puternic*. Afară de acestea mai iese „gîndirea abstractă sau gîndirea în semne numită și gîndirea simbolică“. Pentru cazul I-iu (vizual) avem citat după Paulhan exemplul unei persoane la care toate reprezentările de cuvinte sînt... mai cu samă vizuale „și al lui Scribe“. Pentru cazul al II-lea (auditiv) avem pe V. Egger și Legouvé; pentru al III-lea (motor) pe Stricker, Gilb. Ballet; pentru al V-lea (simbolic) iese Paulhan în parte, Henle de la Göttingen pentru care „melodiile sînt cîntate într'un chip abstract, care nu-î aduce aminte nici o nuanță de sunet“. Ultimul tip a fost cercetat și explicat de Paulhan. — După această analiză a tipurilor cum și a gîndirei abstracte, înțelegem acuma foarte bine acea comparație minunat de plastică a marelui critic, istoric, și psiholog francez, Taine, despre spirit; Taine a spus.

„Precum corpul iese un polip de eelule, tot așa și spiritul iese un polip de imagini“.

Spiritul dar, și într'un mod mai restrîns, gîndirea iese un polip de plămuiți de văz, de auz, de mișcare, de tact ori de gust și de semne abstracte.

4) „Descoperirile celor 5 tipuri sînt menite a regenera critica artistică în genere și'n special pe cea literară. Aceasta în unele

cazurî poate deveni psihologie literară“. „Psihologia artei ne spune că toți pictorii cei mari au trebuit să fie puternice tipuri vizuale, toți muzicanții celebri au trebuit să fie puternice tipuri auditive“. Motorii sînt partea cea mai primejdioasă (!) a conferinței, dar se pare autorului că trebuie să fie o strînsă legătură între tipurile motorii și arta oratorică și cea dramatică. Dl. Gruber mai dă cu gîndul că un caligraf bun trebuie să aibă puternice plămîmuri motore grafice; aci trebuie să fie numărații și sculptorii.

5) Cu toate că dl. Gruber cunoaște numai o singură încercare de „tipologie psihologică“ aplicată la judecarea operelor literare, a nume a lui Paulhan ¹⁾, totuși se va încumeta și dînsul — firește pe cît îi va fi cu putință — să aplice la literatură noastră metoda lui Paulhan.

6) Eminescu „într'o melancolică și văluroasă carieră literară de vre-o 12 ani, s'a impus a-zî ca poetul cel mai original“. „Dar la 'nceput?“ Ieră chiar insultat; numai dl. Maiorescu avu curajul să-și arete puternica lui credință 'n talentul lui și, „cu drept cuvînt s'a zis ... că dl. Maiorescu a *descoperit* pe Eminescu“. Noi a-zî, fiind *judecata viitorului* pentru generația lui Eminescu, putem spune că-î „poetul cel mai artist în formă, cel mai gingaș în simțire, cel mai adînc în cugetare. Nicăiurea ca la dînsul nu găsim imagini vizuale mai puternice, imagini auditive mai desluse, imagini de tact mai senzuale“. Cele vizuale sînt mai cu samă 'n *Mortua est* și *Călin*; cele auditive 'n partea finală a *Satirei IV*; cele de tact într'un fragment din *Călin*. Adăugînd *Împărat și Proletar*“, „Glossa“ și „Rugăciunea unui Dac“ unde se vede „puternica lui gîndire, volnică de cele mai înalte abstracțiuni și cugetări filosofice“ vedem că Eminescu îe un tip indiferent din cele mai bine înzestrate.

7) Cuvîntul stil îe înse vag, toată lumea'l vorbește, dar cîți

1) De la description pittoresque în Revue politique et littéraire 17 April 1886.

îl înțeleg ; de aceea-î bine ca măcar acum autorul să ne spuie ce iese stilul. „*Felul de imagini și cuvinte abstracte, precum și proporția di'ntre dînsele, pe care o pune cine-vă, fie în scris, fi în graiū — iese stilul.*“ Ie drept că la 1753 Buffon a zis : „stilul presupune întrunirea și întrebuințarea tuturor facultăților intelectuale“ înse noi, pentru cari nu există facultăți, primim cuvîntul lui Buffon „dacă după luminile psihologiei de astă-zî vom înțelega aci prin facultăți intelectuale : puterea de vizualizare, imaginile auditive, imaginile de mișcare, puterea de abstracțiune“. A mai zis Buffon „stilul iese ordinea și urmarea, pe care o pune cine-vă în gîndirile sale“ „adică pentru noi astă-zî în ce mod sînt combinate cele cinci feluri de gîndiri“. Aproape sigur Buffon s'a gîndit la altă ce-vă „dar noi luîndu-î definiția, o putem explica astă-zî științificește în sensul nostru. Buffon iese un genial gîcitoriū din întimplare“—„In stil împărțirea cea mare ce trebuie de făcut iese cea în stil bogat și serac. *Cînd cine-vă întrebuințază în scris sau în graiū toate felurile de gîndire combinate și exprimate într'o armonică proporțiune, potrivit cu natura subiectului ce tratează, atunci putem spune că are stil bogat*“. Firește că'n caz contrar va avea stil sărac.

8). Dar afară de fondul stilului, mai avem și forma lui. „Aice sînt așa de multe chestiuni : curăția limbei, limba literară, sintaxa... în cît fie-care din iese merită un studiu deosebit“. Autorul atinge numai două „fără să dea dezvoltările trebuincioase“. Sînt 1) principiul de economie al atențiunei dezvoltat de H. Spencer și complectat prin acela al așitării forțelor nervoase arătat de Ioan Gherea și 2) sintaxa“. Asupra sintaxei noastre nu s'au făcut încă studii estetice, dar în sensul cel mai larg, particularitățile sintactice ale unei limbi alcătuiesc firea sau geniul limbei și cel ce a pătruns mai bine ca artist astă fire a limbei noastre iese Odo-bescu : iese are *stilul desăvîrșit*. Sub acest nume trebuie să-nțelegem un „*stil bogat care să economisască pe cît ..., mai mult atenția cititoriului ... care să-î aștife puterile psihice în margini normale, iesenbat cu o sintaxă cît mai potrivită cu geniul limbei noastre*“.

„Se'nțelege că marii stilisti sînt: Heliade, C. Negruți, Bălcescu, Creangă, Ispirescu, dară după umila (!!!!) noastră părere, noi credem că stilul Odobescului Țe mai covârșitoriu“. In urma unui zbu-cium, care chiar în descripția sa Țe cam turbure, autorul se hotărește să aleagă ca ilustrațiunii ale stilului Odobescului „Descrierea furtunei din *Basmul Bisocceanului*, pasajul din Doamna Chiajna unde Radu răpește pe domnița Aneța, alt pasaj din *Basmul Bisocceanului* și descrierea Dianeî de la Luvru“.

9) Eminescu și Odobescu au foarte puternice plăzmuiri vizuale, de auz, de tact. „Și cu toate acestea cînd cetim pe unul și pe altul ce deosebire între dînșii! Cît de original, cît de personal Țe și unul și altul!... Unul scrie poezie'n versuri, celalalt scrie poezie'n proză. In fond și unul și altul sînt mari poeți“.

10) „Luminele psihologiei de astă-zî ne permit să analizăm mai adînc operele literare și să răs-picăm mai afund natura artistului. Psihologia literară Țe cu putință. Și Eminescu și Odobescu sînt tipuri indifferente din cele mai bine înzestrate; procedurile mecanice ale spiritului lor sînt aproape identice, deosebirea cea mare înse stă în stilul lor“. „Eminescu... are un stil al cărui caracter Țe *bogăția*; Odobescu... are un stil a cărui notă caracteristică Țe mai cu samă *desăvîrșirea*“.

11) Firește înse că pe autoriu Țl cuprinde mustrarea de conștiință, căci pe acești fruntași ai literaturii românești „*i-am judecat necomplect*... Pe Eminescu l'am luat la fondul stilului și am tăcut asupra formei exterioare; pe Odobescu l'am luat la forma exterioară a stilului și numai prea puțin am atins fondul“. Inse „Incercarea mea Țeste numai o modestă schițare a bazelor unei științi care de-acuma înainte va trebui să se alcătuiască“. Aceasta Țe Psihologia literară sau „*studiul întrupărei gîndirii în stil*“. Chemarea Ței Țe „a pătrunde prin operele literare până la natura intimă, psihologică, în anatomia și fiziologia intelectuală, a scriitorilor... iar baza Ței... Țeste aforismul genial al lui Buffon: „*le style c'est l'homme même, stilul Țeste omul însuși*“.

II T E O R I E A

În urma conferinței vin tipărite câte-vă anexe; pe acestea nu le mai analizăm, pentru că nu găsim aici nevoie pentru aceasta.

Precum se vede problema teoreticește iese ast-feliu pusă:

Vom analiza întâiu gîndirea,

Vom analiza apoi răsfrîngerea gîndirei în stil

Vom căuta a da stilului o definiție bazată pe psihologie și vom areta varietățile de stil.

Vom urmări pe d-l Gruber ast-feliu:

Vom lăsa la o parte greșelele privitoare pe chestii mai depărtate de subiect, cum de ex. sînt privirile generale asupra însemnătății și a cauzelor însemnătății psihologiei și a sociologiei etc.

Vom analiza întâiu conceptul ce are d-l Gruber despre gîndire, apoi conceptul ce d-sa are despre stil, apoi cum înțelege d-sa resfrîngerea gîndirei în stil.

* * *

„Să întrebuițăm această metodă (experimentală) la analiza gîndirei și să cercetăm întru cît iese (gîndirea, nu metoda, probabil) se resfrînge în stil“¹⁾.

Lucrul iese deci limpede: vom analiza întâiu gîndirea în întregime iese și — pentru că nu toată se resfrînge în stil — mai apoi vom cerceta întru cît se resfrînge.

Să urmărăm pe d-l Gruber.

Gîndirea

Unit, ca Ch. Bastian, înțeleg sub numele de gîndire sufletul întreg, lumea psihică, fenomenele sufletești. Alții, ca H. Marion, zic:

„Inteligența iese facultatea de-a gîndi, adecă de-a cunoaște și de-a înțelege. A cunoaște se zice despre obiecte. A înțelege se

1) Gruber. pag. 12.

zice despre adevăruri¹⁾ A gândi însemnă esențialmente a lega, a înlănțui ideii în judecăți, judecăți în raționamente ...²⁾.

Adecă gândirea iese identică cu inteligența.

Care înțeles îl va lua d-l Gruber ?

„Spiritul dar, și, într'un mod mai restrins, gândirea iese un polip de plăzmuiri fie de văz, de auz, de mișcare, de tact ori de gust și de semne abstracte“.³⁾

Adecă gândirea d-lui Gruber se reduce tocmai la ceea ce Sergi numește elementele gândirii „forme curate mentale, cari, ca și caracterele mișcătoare de tipografie, pot fi înmănușiate sau despărțite foarte ușor și foarte răpede“ și „a uni și a despărți aceste elemente după anumite legi, prin toate relațiile putincioase de succesiune și simultaneitate, aceasta iese lucrarea gândirii“.⁴⁾

D-l Gruber mai păcătuște de asemenea prin aceea că nu îndreptățește de felii astă derailare a conceptului gândirii.

Maî mult încă: definiția aceasta nu se leagă de loc nici cu ceea ce precedă nici cu ceea ce urmează :

- 1) Pentru a ajunge aci, d-l Gruber are nevoie „de un element psihologic, care se afiă la baza tuturor operațiilor mintali. Ieste reprezentarea ... imaginea „.... plăzmuirea“.“⁵⁾

Punctul de plecare fals: senzația nu imaginea iese la temeliea tuturor operațiilor mintali; numele dat, plăzmuire, iese o plăzmuire cu totul nepotrivită cu firea lucrului.

„Plăzmuirile pot fi de mai multe felii, după deosebitele simțuri....“⁶⁾,

Foarte bine.

1) H. Marion. Leçons de psychologie. pag. 252.

2) id. id. pag. 253. Tot cam așa înțelege și Sergi (Psychol. physiologique pag 154) și acesta-î înțelesul obștesc.

3) Gruber pag. 27.

4) Sergi. L. C. pag. 154.

5) Gruber pag. 13.

6) Gruber pag. 14.

„Fie-care din aceste plăzmuiri pot ¹⁾ precumpăni pe celelalte sau pot să fie imbinate toate.

Foarte bine.

„Potrivit cu aceste combinațiuni putem statori feliiu-rite tipuri deosebite“.

Exact.

„Sînt patru tipuri

Dar pentru ce patru? Frazele de pînă aci se pot legă cu definiția, dar de aci îe cu neputință, căci de aci înaintea autorului se servește o bucată de vreme de altă carte „Langage intérieur“ a lui Glb. Ballet și deci de acuma înaintea autoriul va confundă gîndirea cu „langage intérieur“: pentru că imagina complectă a unui cuvînt îe alcătuită din trei imaginii (vizuală: slovele tipărite; auditivă: sunetele auzite; motoră: imagina mișcării organelor vocale), di'ntre cari fie-care poate precumpăni pe celelalte sau cari pot fi de-o potrivă imbinate; zic, din această cauză Gilb. Ballet statornicește *patru tipuri*, iar d-l Gruber uită încheierea, la care vrea că aducă pe cetitori și primește de bune cele patru tipuri²⁾.

Ce-vă mai curios: pînă acuma se pomenește numai de *patru* tipuri; la pag. 21 ne trezim cu al cincilea tip.

„pe care l'am putea numi gîndirea în semne, gîndirea simbolică“.

Ce se nîmplase? Autoriul deschisese „Revue philosophique“ și cetise că Paulhan mai statornicește un tip, cel abstract, de care înse d-l Gruber n'avea cunoștința cînd a scris paginile precedente, căci nu statornicea atunci *patru* tipuri³⁾. Afară de aceasta, facem o

1) Probabil că autoriul a vrut să zică: *poate*.

2) Și ca o dovadă că d-l Gruber nu analizază gîndirea, ci limbajul lăuntric, îeste la pag. 21: citînd din Paulhan, fără să spuie limpede că-î citat, zice: „Aci (cînd se pomenește de tipul cel abstract) nu mai îeste vorba de *cuvînte* rostite sau auzite...“ ceea ce dovedește că pînă acuma de aceste cuvinte a fost vorba.

3) Pentru lămurirea cetitorilor, dam aici definiția limbajului (vorba) lăuntric de Paulhan. „Limbajul lăuntric îe un fenomen complex cuprinzînd reprezentații vizuale, auditive, motrice, tactice și abstracte“. Cetitoriî vor vedea întru cît acest articol (ne publicat de d-l Gruber) î-a servit la lucrarea de față.

întrebare d-lui Gruber: dacă imagina iese „la baza tuturor operațiunilor mintalî“ atunci semnele, simbolurile nu se reduc la imagini? D-v. citați la pag. 21 pe Taine care

„în admirabila-i carte „*De l'intelligence*“ a tratat ca „un maestru chestiunea semnelor în general și substituțiunea lor“.

În asemenea caz D-v. știți că Taine reduce semnele la senzații sau, cum spune iesel,

„o experiență prezentă care ne sugerează ideea unei „experienți posibile; noi facem pe cea di'ntăiu și „ne-o închipuim pe-a doua“.

Atunci pentru ce nu reduceți simbolurile, semnele, la imagini?

Pentru ce? Vom răspunde tot noi.

Paulhan crede că:

„orî-ce gîndire iese un limbagiu lăuntric“

și deci,—privind chestia din alt punct de vedere de cît Gilb. Ballet care tratase despre „*langage intérieur et les diverses formes d'aphasie*“—găsește 5 tipuri, 5 chipuri în cari nu doar că gîndesc oamenii (cum zice d-l Gruber), ci în cari li se arată elementele gîndirei¹⁾ și deci, ast-feliu privit lucrul, semnele, simbolurile nu se pot reduce la imagini, pentru că tendința lui Paulhan iese tocmai de-a dovedi că n'au nimic senzațional în haina lor conștientă.

Dl. Gruber a luat de la Gilb. Ballet cele 4 tipuri, găsite patru di'ntr'un punct de vedere, a luat al cincilea de la Paulhan care vede lucrurile din alt punct, iar definiția n'o scoate de aici, ci de aiurea, și a nume din Alf. Binet, după care reproduce rezumatul comparației lui Taine despre spirit.

Și cum că toate acestea nu sînt armonizate între dînsese, iese dovada: dacă sînt cinci tipuri (patru senzaționale și unul abstract) și dacă definiția iese scoasă din analiza tipurilor, ce caută în definiție imaginile de tact și gust? Iar dacă adevărata gîndire

1) Paulhan face singur greșală la clasificarea tipurilor; nu sînt 5 tipuri (din punctul lui de vedere) ci două: unul abstract și altul senzațional; iar acest din urmă are patru feluri de a fi.

nu-î în tipuri, ci în definiție, pentru ce sînt numai 5 tipuri și nu sînt tipuri olfactive, tactile, gustative? Și notăm că unele din asemenea tipuri au fost studiate; chiar dl. Alf. Binet în „Recherches psychologiques“ se ocupă cu cel olfactiv.

Noi credem că asemenea încercăturii nu însemnă de loc a întrebuinta metoda experimentală la analiza gîndirei; însemnă pur și simplu a lega sub aceea-și scoarță biblică cu un tractat de fizică și cu unul despre stil: gîndirea lipsește cu totul.

2) Voim să arătăm acum că astă definiție nici cu restul conferinței nu se leagă:

*„și să cercetăm întru cît îea (gîndirea) se resfrînge
în stil“,*

zice dl. Gruber; în restul conferinței tocmai aceasta nu se vede; autorul pare c'a uitat să caute întru cît se resfrînge gîndirea în stil, îel pare convins că se resfrînge întregime ba încă nici nu-și bate capul de asta. A pomenit aice de imagini motorc? Îe destul; de-acu'nainte nu se va mai ocupa de îele; a pomenit aice de imagini gustative? în restul conferinței nimic despre acestea. Dar gîndirea abstractă? Credeți că nu pomeneste nici de asta? Ba da, înse înțelege alt ce-va prin tip abstract, după cum vom vedea în curînd. Dar pe lîngă asta, în restul cărței mai sînt încă senzații voluminoase, nepomenite în definiție, sînt elementele sentimentale (căldura, solemnitatea), sînt elementele de sugestie, cari nici se zăresc prin definiție și cu toate astea resfrîngerea gîndirei în stil o caută, a gîndirei cum îe definită la pag. 27.

Credem că am dovedit destul lipsa de legătură ce domnește în înșirarea conferinței și mai cu samă lipsa de organizare a conceptului de gîndire.

Trecem mai departe.

Analiza gîndirei începe cu cele 4 tipuri senzaționale. Ieste înse o chestie de căpetenie, o chestie frumoasă și care ar împătemi pe orîcine se ocupă cu aprofundarea psihologiei și a nume: cum se explică tipurile? Mai mulți privesc tot la aceea-și scenă, care lucrează asupra fie căruia prin toate simțurile; îei bine, cum

se face că 'n unul se întipărește partea vizuală statică, la altul cea motoră; la altul partea sonoră, la al patrulea cea olfactivă? Pîrdutu s'au pentru totdeauna celealalte impresii? Și dacă de pildă pe-un vizual nu l'ai lăsa să spuie cum vrea ȳel și l'ai întreba chiar amănunte din elementele acustice, n'ar putea nimic să-ți spuie? sau aplicînd hipnotismul, n'ai putea afla de la un motor scena descrisă vizual cu aceea-și putere ca de la cel mai pur vizual? In sfîrșit care-î explicarea tipurilor? Dl. Gruber spune (pag. 13) că „sînt deosebite feliuri de organizare intelectuală, cari toate se explică minunat prin ingenioasa descoperire a tipurilor“. Foarte mulțămim de explicație; dar tipurile cum se explică? Nu cum-va prin organizarea intelectuală? Aice trebuia să simtă dl. Gruber greșala ce-a făcut pornind de la imagini, ca „bază a tuturor operațiilor mentale“; căci tipurile caracterizîndu-se după imagini, nu imaginile explică tipurile, ci ȳele înse-și trebuie explicate. Dl Gruber nici nu și-a bătut capul cu astă chestie și cu atîta mai puțin a întrevăzut cazul cînd acela-și om poate fi acum un tip și peste cît-va timp alt felii de tip: exemplul ȳe raportat, după Charcot, chiar de A. Binet, chiar în „Psychologie du raisonnement“ (pag. 21—25).

Ajungem la al cincilea tip, cel *abstract*, caracterizat prin aceea că gîndește slujindu-se

„de o sistemă întreagă de *semne* prea puțin vădite
„conștiinței noastre, de niște *reprezentări abstracte*,
„cari fac o slujbă analoagă cu a cuvintelor...“¹⁾

cum ȳeste de pildă Paulhan, *în parte*, căci zice ȳel

„Limbajul meu lăuntric îmi apare ca un amestec
„de cuvinte *rostite* sau *auzite* în lăuntru și de *semne*
„*abstracte*“²⁾

cum ȳeste Henle de la Göttingen, pentru care

-
- 1) Gruber pag. 21. Bucata ȳe tradusă buche din buche după Paulhan fără s'o puie cum sînt puse citațiile.
 - 2) Gruber pag. 21.

„melodiile sînt cîntate într'un chip abstract care nu-î „aduce aminte nici o nuanță de sunet“¹⁾.

Dar, întrebăm ce caută aici Stricker, pus la pag. 18—19 între motorii? Și încă se citează despre dînsul faptul că ideile abstracte — ca imoralitate, virtute — îel și le tălmăcește

„nu prin cuvinte, dar prin plăzmuir deî văz „virtute“ ... o figură de femeie; „vitejie“ ... un bărbat „înarmat ...“²⁾

Ce caută Lordat, care, ajungînd afazic, se putea gîndi la doxologia creștină fără ajutoriul cuvintelor? Ce caută? Ieată ce: bucățile sînt luate după Paulhan, păstrînd aceea-și înlănțuire de idei; dar la Paulhan lucrurile se leagă cu ceva, ce dl Gruber n'a observat și care lipsind lasă fără logică înșirarea bucăților citate. Pentru Paulhan *abstracții*, după propria-le observație, gîndesc în semne; dar îei sînt abstracții nu pentru asta, ci pentru că la îei precumpănesc ideile abstracte. Ieată dovezi:

„Întrebuintarea acestor semne alcătuește gîndirea „abstractă.“

„Aceste reprezentări abstracte sînt mai cu samă în-trebuintate pentru ideile abstracte.... Ideea unui cal, „ce-am cunoscut, îe mai puternic legată de imagina „vizuală, de cît ideea de cal în general. Asta pentru „mine îeste un cuvînt ... ci un semn psihic abstract.“

Inse, pe de o parte un tip abstract poate gîndi și la lucruri concrete — ieată explicația aceluî *mai cu samă* — dar tot în semne'î va fi gîndirea; Iear pe de alta ideile abstracte pot există și la neabstracții, la tipurile senzaționale — ieată pentru ce se pome-nește de Stricker³⁾ în sfîrșit, pentru că Paulhan cercetează „le langage intérieur et la pensée“ pentru că pănă acum a vorbit de tipuri caracterizate prin imaginile ce alcătuesc un cuvînt, Paulhan

1) Gruber pag. 23.

2) Gruber pag. 22.

3) Dl Gruber neștiind cum să-l lege de precedentele se mulțumește a zice: „ce curios îe cazul d-luî Stricker. De bună samă acesta îe un caz cu „totul aparte.“ — dar ce feluî de tip?

se simte datoriu a lămuri acest limbajiu (îl numește *langage* și nu *parole*) fără cuvinte — ȳeată citat Lordat —

Dar la d-l Gruber ce legătură ?

Și-apoi rugăm pe cetitorii să nu crează că dl Gruber a legat acest tip mai bine cu restul conferinței : pentru a ne dovedi că Eminescu-ı „tip complect din cele mai bine înzestrate“ — uiffnd că până acuma tip complect s'a numit cel ce întrunea cele 3 feluri de imagini senzaționale— vrea să ni-l arete și tip abstract. Ce credeți că spune ? Că Eminescu gîndește în semne ? orı că are gîndire simbolică ? Nu !

„...dacă vom mai adăugi și puternica lui gîndire „volnică de cele mai înalte abstracțiunii și gîndiri filosofice ...“

Și pentru ce acuma tip abstract însumnă om volnic de cele mai înalte abstracțiunii ? Pentru că dl Gruber, scăpînd de suggestia lui Paulhan, remîne dus numai de bunul simț care par' că-ı șoptește : „ce-ı pasă stilului, dacă Eminescu gîndește sau vorbește cu sine însu-și în semne sau simboluri ? Atîta-mı trebuie mie : a pus acest om în stil gîndiri filosofice, abstracte, adînci ? In colo... las pe sama celor cu *langage intérieur*, ȳear nu a celor cu *stil*, să vază cum s'au înfășoșat aceste gîndiri conștiinței poetului“. Și noi credem că în mare parte dreptate a avut bunul simț.

Fiind că dl Gruber n'a avut limpede conceptul tipului abstract, de aceea o sumă de chestii, foarte însemnate și în mare legătură cu stilul, sînt lăsate la o parte ; cum de pildă : deosebirea între oamenii de știință și cei literați din acest punct de vedere ; filosofia și abstracțiunea acestor din urmă în legătură cu genul de imagini precumpănitoare 'n conștiința lor, adîncimea și superficialitatea, învățarea și înșirarea cuvintelor fără ca ȳele să înfășoșeze acelea-și lucruri și idei ca și 'n cartea de unde au fost luate.... O chestie ce 'ndemnăm încă pe dl Gruber să aprofundeze, mai cu samă pentru că studiază psihologia lui Creangă, ȳeste : tipul cel abstract și 'n general toate tipurile în raport cu cultura și pătura socială a scriitorului.

Cum vedeți conceptul tipului abstract ie cam redus și privit cam di'ntr'o parte, ca și conceptul întregii gândiri.

Căci: imagini senzaționale și cuvinte abstracte (să zicem, idei) ieseată în ce se încheie gândirea d-lui Gruber.

Firește că am face o greșală de neiertat dacă i-am cere judecări și raționamente, metode de aflat adevărul : cu acestea nu s'a ocupat Paulhan, nici noi nu trebuie să ne batem capul : de aceea tipurile de gândire se reduc la cinci, patru senzaționale și unul abstract, de aceea gândirea se reduce la elementele iese : tocmai ceea ce iese caracterul în gândire, partea dinamică a iese, înlănțuirea, viociunea prinderii raporturilor, ritmul cugetării, care schimbându-se după sentiment are așa de mare însemnatate în artă, toate acestea sînt nemicuri ; de aceea în sfîrșit d-lui Gruber nici prin minte nu i-a trecut de tipuri greoaie și improvizatoare, reproducătoare și constructoare, ascendente și descendente, analitice și sintetice, științifice și literare, astea toate în ceea ce privește partea intelectuală, și asemenea tipuri există, le întîlnim în fie-care moment în viața de toate zilele și asemenea tipuri trebuie mă ar cunoscute, măcar întrevăzute de dl Gruber, acest tipolog așa de convins că singur serie fraza că descoperirea tipurilor va regenera întreaga psihologie. Căci închipuiți-vă că ați fost față la o petrecere în munți și pe urmă peste cîte-vă zile, veți culege de la prieteni impresiile lor, veți face abstracție pentru moment de talentul lor literar, adevă de puterea de a redă cele simțite și de-a sugera pe ascultători și veți analiza gândirea lor, admitînd că'n stil, că'n cele expuse, veți găsi într'adevăr astă gândire.

A vă va descrie amănunțit coloritul nuanțele cele mai fine, pe dînsul l'a mișcat acea scăpătare pe nesimțite a colorilor, acel amestec de atîtea felii de verde, albastru, roșietec, cărămiziu ; cîte-vă puncte albe i-au adus o emoțiune cumplită ; întinderea crescîndă a tabloului îl îmbăta diu ce în ce și n'a simțit fericire mai mare de cît cînd ajungînd în culmea muntelui și-a culcat privirea pe nesfîrșita panoramă desfășurată la picioarele lui.

B a trecut prin niște emoții atât de feliurite și de plăcute că nici crede a le putea descrie: acel amestec de glasuri de femei, copii, barbați, cari agintii, cari sonore, răgușite și toate 'nvălmașăgindu-se 'ntr'un feliiu de orăcăit nelegal și întrerupt.... da, un copil, da, se cunoștea că iera copil de pe glas, a țipat o dată: nu'știu-ce văzuse..... dar a stricat toată armonia; apoi în pădure: aci bizăit, aci tăcere și numai rar, din când în când, auzea când aproape când departe un chiot, un răget, un oftat, un hohot, o tînguire de obosală: înțonațiile ierau bune la astă din urmă, păcat că avea vocea răgușită.... hohotele, vorbele scădeau, ritmul mai încet, tot descrescendo; auzea numai oftături, gîfuituri neegale, părea că se apropie ce-vă, de-o dată un aaa... puternic se auzi apoi nimic: ajunsese pe vîrf... o tăcere adîncă, poate ca sub pămînt cu toate că ieram așa de de-asupra; sub noi forfoteau văile, vureau adîncurile, murmurau riurile ca niște triluri ușoare și monotone... nu voiți uita nici o dată cea clipă.

Pentru C tot acea clipă va fi cea neuitată: nu vroise să iera cal, iera deprins și apoi ce plăcere să 'nțepenești pe cal? Intrecuse și întrecea pe toți, știe cum să facă pasul mare, își înclină puțin capu'nainte și mai mult în vîrf calcă, mîinile nu pot sta țepene mai ales cînd obosești la deal.. Mersese bine, de-o dată; ierau vre-o trei hăt înnaiate, a vrut să-î ajungă și, ca să nu oboască, a pornit răpede dar cu tact, la 'nceput se zdruncină călcînd, apoi părea că se leagănă, că ametește, nu-și mai simțea trupul, numai vîntu-î recoreă urechile, suflă tare dar nu greu, mîinile ajutau la suit, părea că 'nnoată'n aîer, i-a ajuns... i-a întrecut dar a început ași simți grele și aprinse pulpele de-asupra, încheietura de jos ardea, și s'a întors cu fața în spre vale ca să-și întindă mușchiile picioarelor, a cercat să meargă de-a curmezișul drumului, pulpele-au prins a-l durea, s'a lăsat pe o piatră, dar nu putea sta locului, par'că-l ridică de jos cine-vă, îi iera rușine, s'a sculat, a pornit, îl durea reu mai ales piciorul drept, în sfîrșit ajungeau: din nou nu și-a mai simțit nici trupul nici mișcarea; a ajuns.... ah, ce fericire să te lungesti obosit pe ierbară, par'că scalzi tot trupul într'o apă căldicică.... „am adormit“.

Și așa mai de departe :

D va păstră mai cu samă amintirea mirezmelor și va culmina cu îmbătarea ce *I*-a adus sorbirea îndelungată a mirosului de brad; *E* va vorbi mai mult de vînturi, temperatură etc. recoreala etc.

Dar lucrul nu se va 'ncheiea aci.

Pe lîngă aceste tipuri senzaționale veți descoperi altele :

Veți observă pe uniia cari vă vor uimi prin receala descripțiilor, prin aluzii la chestii privitoare la vieață, la moarte, prin deasa 'ntrebuințare a formulelor științifice; filosofie, știință, ieată tot; înse aice veți putea face încă subîmpărțiri: unul după ce va asemănă grupa suitoare cu un roi de albine, se va înneacă în comparații între obiceiurile albinelor și ale oamenilor, altuia astă grupă-î va sugeră ideea năzuinței spiritului uman cătră ideal; altul se va interesă de cantitatea de putere cheltuită; etc. La unul veți observă filosofia toată furată și adesea aplicată la cazul de față în locuri nepotrivite, la altul veți observă claritate, adîncime etc.

Maî departe: uniia îi vor zbucni ca o bombă: imaginile trecute vin îute una după alta, cum trec pe di'nnaîntea privitorilor la comediî chipurile celor ce se primblă'n carusel: înlănțuire, legătură, trecere de la una la alta fără nici un motiv numaî pentru că s'au succedat în realitate; apoi amănunte, amănunte grozave, amintiri din alte preumblări, minciuni, laude etc etc. Ieată un tip împrovizatoriî. Altul cu greu își va reaminti scenele și împresiile: imaginile de ori ce feliu ar fi, nu s'ar prea grăbi să bată la poarta conștiinței; de o dată scena va fi văzută confuz, apoi încet cu încet se va înzori, se va lumina și veți așteptă mult până veți află totala împresie justă: ieată un tip greoiu.

Maî departe: la unul imaginile și amintirile se 'nșiră ca mărgelele pe ață, fără legătură, sînt povestite cum s'au întîmplat: tip reproductoriî; la altul veți observa o prelucrare întelectuală: par'că toate imaginile, scenele vin schimbate sau neschimbate pentru a dovedî cutare ideie: tip constructor intelectual; la altul un sentiment va fi centrul ce va sorbi amintirile: constructor sentimental.

Maî departe: X va fi credincios adevărului, Y va fi de rea credință; schimbăcios, adesea lăudăros: mîni va spune că a' nnebunit de bucurie, a-ZI a spus că a fost numai încîntat, poîmîne c'a pîrduț cugetul, și veți putea fi față la chipul cum din exagerare în exagerare di'ntr'un nemic va plăzmuî o scenă teribilă, oribilă și înspăimîntătoare: scena, fabula, o dată hotărîită, va fi repetată pe de-a rostul.

Maî departe: unul va merge crescendo și va culmină ca o bombă, altul decrescendo sfîrșind pri'ntr'o plictiseală grozavă; al treilea va analiză fie-care bucățică, va despica păru'n patru cu primejdia de-a se pîrde'n presupunerî, posibilități, teoriî, toate foarte frumoase dar cu nici o concluzie; al patrulea din contra vă va spune numai concluzia: un adjectiv scurt și energic, o citație sonoră, adesea fără a putea s'o discute, s'o susție și altele și altele.

Și notăm că, fără a avea pretenția să fi sfîrșit, am adus pilde numai relative la elementele inteligenței și la inteligență, de simțire și felurile îei n'au pomedit nemic.

Cum vedeți, nu imaginile și ideile abstracte alcătuesc gîndirea. Și, maî cu samă cînd dl Gruber studiază resfrîngerea gîndirei în stil cu pretenția de-a statornici o nouă știință și punîndu-și temeliea pe o concepție atît de vastă ca a lui Buffon, atunci îeră neapărat trebuitoriū ca să pomenească măcar de asemenea lucruri.

Incheîem această bucată despre analiza conceptului gîndirei:

Dl Gruber a avut ca obiceiū mental o concepție despre gîndire, acea care o asimilă cu întreaga lume conștientă lăuntrică.

Cetînd cîte-vă opere ale școalei franceze din Paris care dovedise că deosebirea di'ntr'e oameni îe nu numai în raționamente etc., ci și în imaginî, dl Gruber și a plăzmuî altă concepție care reduce gîndirea la imaginî și cuvinte abstracte, adecă la elementele vorbirei lăuntrice.

Nearmonizate între îele aceste două concepții se bat cap în cap: fie-care aduce contingentul său de cunoștinți; dl Gruber străin

de sfada di'ntre dînsele, primește tot ce îele-î dau, ba chiar cînd află că are două concepții, i se pare că amîndouă se'mpacă de minune.

Socotim că am aretat cetitorilor cît de superficial iese făcută astă analiză a gîndirei și cu cîtă lipsă de . . . îndămănare se folosește dl Gruber de metoda experimentală în psihologie ¹⁾.

Stilul

Această parte iese mai însemnată. Cele ce s'au spus până acuma par numai o întroducere la marea operă: studiul psihologic al stilului, în cît toată încordarea intelectuală a conferențiarului aice trebuie să se concentreze. Apoi unde puneți că dl Gruber a fost vre-o 2, 3 ani profesor de romînește, cursul superior la liceul din Iași; adăugiți noutatea subiectului și altele mai mici și veți pricepe însemnătatea acestei părți.

Și, mărturisim, pentru noi tratarea acestei chestii are încă o însemnatate: despre gîndire s'a scris atît de multe fapte și teorii, că nu ar fi fost cea mare greutate a compilă de ici, de colo și a înjghebă chiar o conferință la Ateneu.

Cu stilul lucrul stă alt-feliu: studiile puține și mai toate făcute după o metodă străină veacului nostru, cele mai nouă sînt foarte puține, în cît pentru un profan o conferință despre stil ar fi fost foarte anevoioasă; de aceea încercarea unui specialist, ca dl Gruber, putea numai să ne bucure.

* * *

Ce metod are dl Gruber ca să ne introducă în studiul stilului? Un metod foarte curios: după ce ajungem la jumătatea cărței, după ce Eminescu ie analizat aproape întreg, fără să ni se pomenească măcar de stil, ne trezim de-o dată că Eminescu tăl-

1). Concluzia cea mai strălucită a criticei acestei părți că, întemeiat pe cunoștinți de soful acesta, dl Gruber a avut modestia de a se prezentă la concurs pentru catedra de psihologie și estetică de la Universitatea de Iași.

Păcat că n'a reușit!

măcește lumea sa lăuntrică, astă „simfonie într'un paradis sufletesc“ într'un stil bogat. Cetitorul rămîne uimit: „dar ce'nsemnă stil, stil bogat și stil serac?“ Și dl Gruber pare singur speriat de acest cuvînt, care fără voie i-a ieșit din îngrăditura dinților, dar, *homo acutus*, încaltea dacă l'a scăpat, să-l întrebuițeze pentru a avea o punte de trecere la stil și ușor ca o porumbiță, răpede ca un vultur, dl Gruber a și intrat până'n inima stilului: „Din analiza ce-am făcut până aici (analiza gîndirei și desfacerea ieii în cele 5 tipuri) urmează că în stilul cui-vă trebuie să se resfrîngă toate chipurile lui de gîndire . . . Felul de imagini și cuvintele abstracte precum și proporția dintre dînsele, pe care o pune cine-vă fie în scris, fie în grai—ieată stilul“¹⁾.

Pre cît se vede, astă definiție se întemeiază pe aceea că'n stilul cui-vă trebuie să se resfrîngă toate chipurile lui de gîndire. Dar de unde și până unde acest trebuie? Poate că nu trebuie? Mai ales așa cum cade ca din senin ie foarte curios acest cuvînt.²⁾ S'ar fi convenit măcarsă ne dea de știre, căci, a vroi să clădești o nouă știință pe un cuvînt, ie . . . destul de deșanțat.

De la început acest *trebuie* se cuvine să ne recească nițel speranțele, căci dacă punctul de plecare al studiului stilului iese gîndirea, atunci un concept sărac al gîndirei ne va duce la unul tot sărac al stilului.

Și'ntr'adevăr, lucrul ie ast-feliu: stilul, ca și gîndirea, se reduce la elementele sale.

Mai mult încă: termenii în cari ni-i dată definiția nu lasă nici umbră de îndoială, aici ie definit stilul întreg, nu numai cel în scris, dar chiar și cel în grai, deci se aplică până și la oratorii, conferențiarii etc, deci ie definiția generală a stilului în manifestările sufletului prin grai și scris.

1). Pag. 39.

2) Și ca dovadă că nu trebuie, iese faptul că gîndirea'n semne abstracte n'are nici cum a face cu stilul: ori voiți gîndi cu semne, ori cu cuvinte abstracte, tot aceea-i pentru stil: stilul imi va fi abstract, dar tot cuvinte voiți întrebuița. Dar de aceasta mai pe larg în chestia resfrîngerii gîndirei în stil.

Asupra ȳei ne vom opri mai mult.

1). Să admitem cĂ bine a fĂcut dl Gruber ducĳndu-ne ĳn studiul stilului prin studiul gĳndirei. ĳn urma celor spuse despre gĳndire, credem cĂ ȳe de prisos sĂ mai stĂruim asupra micimei concepȳiei stilului. Apoi vom aveĂ prilej sĂ respirĂm mai bine astĂ parte, cĳnd vom cĂtĂ a lĂmuri cum ĳnȳelege dl Gruber rĂsfrĳngerea gĳndirei ĳn stil.

2). AceastĂ definiȳie ȳeste menitĂ a fi piedestal pentru studiul ce'ntelege dl Gruber sĂ facĂ stilului. Modelul spune singur cĂ l'a avut ĳntr'un articol publicat la urmĂ'n anexe, un articol de Paulhan. La acesta, ce-ĳ dreptul, ȳe vorba numai de imagini: ĳnse aici vedeȳi omul care-ȳi dĂ samĂ de ceea ce face: mĂcar cĂ'n articolul despre „Langage intĂrieur“ dĂ ideilor abstracte cea mai mare ĳnsemnĂtate posibilĂ, cu toate aceste 'n articolul de faȳĂ un rĳnd nu pomeneȳte de aceste idei! ȳi cĳt de uȳor ar fi putut luncĂ acel om ĳnclinat din fire spre exagerare! n'o face ĳnse ȳi se ocupĂ numai de imagini, pentru cĂ ĳn descriȳia pitoreascĂ precumpĂnesc, ba aproape se gĂsese numai ĳmagine. Dl Gruber tipĂreȳte la urmĂ acest articol: asta dovedeȳte cĳnste dar mai cu samĂ ĳndrĂznealĂ, nesocotĳnĂ chiar: paralela ĳntre ĳmbele articole ȳiese atĳt de dĂunĂtoare reputĂciei d-lui Gruber, cum poate d-sa nici gĳndeȳte. Noi vom face astĂ paralelĂ numai ĳntru cĳt subiectul ne-o cere. GĂsĳnd cĂ Paulhan ȳe necomplet studiĳnd numai imaginile, dar ȳtiĳnd cĂ pe lĳngĂ imagini mai sĳnt cuvinte, semne abstracte, dl Gruber crede cĂ-ĳ credincios direcȳiei lui Paulhan, crede chiar cĂ-l ĳntregeȳte pe acesta definĳnd stilul cum am spus mai sus. Cu toate aceste ne minunĂm de graba cu care s'a apucat dl Gruber sĂ ĳntregeascĂ pe Paulhan: ĳntre altele, acesta zice: „Fie-care din ei (literatori) are mai mult sau mai puȳin caracteristica sa proprie din punctul de vedere al intensitĂtei ȳi al calitĂtei senzaȳiei ȳi mie ĳmĳ pare cĂ tocmai de la acest mod de a fi particular derivĂ, cel puȳin ĳn parte, impresiile ce ne fac se simȳim operele lor“, cu alte cuvinte Paulhan admite cĂ ĳn stil mai

Este ce-vă afară de imagini și se vede de la sine că acest ce-vă nu-î ideea abstractă aninată de dl Gruber. Ce-î acest ce-vă? Paulhan l'a întrevăzut dar nu s'a ocupat, căci nu ieră treaba lui, nu vroea; cel puțin, vorbind de imagini, își face restricțiile. Dar dl Gruber care se ocupă de stil în general să facă asemenea greșală?!

3). Dl Gruber scrtit, se vede, să se contrazică, după ce reduce stilul la imagini și cuvinte abstracte, găsește cu cale să citeze și pe Buffon care zice „stilul presupune întrunirea și întrebuințarea tuturor facultăților intelectuale“ vorbe care sînt exacte, „dacă după luminele psihologiei de astă-zî vor înțelege aici prin facultăți intelectuale: puterea de vizualizare, imaginele auditive, imaginele de mișcare puterea de abstracțiune“¹⁾ Dar dacă, tot după luminile psihologiei de a-zî, vom cuprinde tot sub firma de facultăți intelectuale: imaginația, analiza imaginilor, sinteza lor, înlănțuirea lor, comparațiile, judecățile, raționamentele, atunci nu mai sînt exacte zisele lui Buffon? Dar ceea ce într'adevăr ne surprinde în următorul *tour de force*: Buffon zice că „stilul este ordinea și urmarea, pe care o pune cine-vă în gîndirile sale“, adică, vede stilul din punct de vedere dinamic. Știți cum înțelege dl Gruber aceasta: că înșamnă „pentru noi astă-zî în ce mod sînt combinate cele 5 feluri de gîndiri“ reducînd din nou stilul la statica lui! — Noi, după umila și modesta noastră părere, măcar că sîntem la partea cea mai primejdioasă a chestiei, noi credem că dl Gruber a înțeles greșit și pe Buffon, acest „genial gîcitoriu din întîmplare“. Păcat de frază că-î frumoasă, dar amar se înșală dl Gruber: maxima, nu aforismul, că „*le stile c'est l'homme même* are alt înțeles chîr după luminile psihologiei de a-zî, și după o interpretarea științifică nu se reduce la imagini; vom vedea asta mai departe: acuma atîta amintim: pentru Buffon stilul în răsfrîngerea întregii personalități a omului și dl Gruber înțelege aceasta zicînd că stilul în numai imagine și cu-

1). Gruber. pag. 39.

cuvinte abstracte! Ce vă mai nămitoriu: dl Gruber spune că, *aproape sigur*, Buffon s'a gândit la alt ce-vă de cât dl Gruber! Și încă zice *aproape sigur*!

4). O dovadă că definiția dată de dl Gruber despre stil iese neîntreagă, iese faptul că iese nu se poate aplica la toate varietățile de stil. Când dl Gruber a vroit să definească stilul, a trebuit mai întâiu să se lovească de-o mulțime de expresii ca: „stil ușor, greoiu, pedant, umflat, nervos, călduros, lapidar, rece, molatic, confuz etc.“ expresii consacrate prin uz, fie-care din iese înfățișând câte-o parte a stilului, toate descrise și definite prin toate retoricile și stilisticele. Dl. Gruber — domnul profesor de românește — trebuie să analizeze cu scalpelul D-sale, să sintetizeze cu lupa D-sale să se interpreteze în limba psihologică modernă faptele studiate și din toate aceste concepții particulare despre stil, să scoată concepția generală. Aceasta raportată la un *genus proximum*, ar fi dat o bună definiție sau pe cât cu putință de bună a-zî. Dar vedeți bine: una din condițiile de competență ale acestei concepții și definiții ar fi fost să fie generală, să îmbrățișeze toate felurile de stil. Pentru a se vedea ce strimță-i concepția D-lui Gruber, cercați s'o aplicați la stilul pedant: relativ la punctul de plecare a teoriei D-lui Gruber, acest tip iese imposibil: imagini pedante, cuvinte abstracte pedante nu există; firește, acesta nu-î un cuvânt ca Dl. Gruber să nu plăzmească niște plăzmuiri pedante, căci.

Si dien n'existait pas il faudrait l'inventer,
dar închipuiască-și cine-va la ce tortură ar fi trebuit să se supună d-l Gruber.

Inse D-sa, mai modest, reduce la două varietățile stilului; cel puțin iese logic — lucru care nu trebuie să ne mîere. Dar logica asta nu-î poate sluji mult.

Taine studiind halucinațiile, pune 'ntre cauzele, cari o fac să înceteze, prezența unei imagini corectoare puternice: mă uit pe perețele casei vecinului gândind la conferența ce-am să țin despre

stil și gândire: stil și gândire! nume sonor, cadentat! stil și gândire! ce impresie va produce acest titlu! par'că mă aud vorbind, mă simțesc gesticulînd, văd pe ascultătorii cu gurile căscate, cu ochii zvăpăieți sorbindu-mi cuvintele, aud aplauze, bravo, ura! De-o dată părilete, care până acum fusese'n umbră se luminează de razele soarelui, ochii mi se deschid și mă trezesc tot lîngă fereastră tot singur în odaie. Ei bine cam acest lucru ar fi trebuit să se producă și cu Dl. Gruber: posedat de halucinația stilului imagine și a stilului abstract, pe care-o crede stil întreg, clădește-o teorie, o aplică, o șlifuește: pe temeliea stilului face-o 'mpărțire în stil serac și bogat etc.... de o dată dă de-un stil *desăvîrșit*, care pe lîngă alte condiții mai are și o foarte mare putere de sugestie: iată suggestia: un element nou, o imagine care pentru altul ar fi fost corectrice, care altuia i-ar fi dovedit că în stil mai iese ce-va afară de imagini și cuvinte abstracte, dar Dl. Gruber rămîne rece: astă imagine intelectuală nu-i poate deștepta nu-i poate desface raționamentele ce și-a înjghebat până acum: halucinația le pusă pe hîrtie, noua idee le pusă ieară și pe hîrtie: se vor uita reu una la alta, noi ne vom uita reu la Dl. Gruber, dar asta nu-i un motiv destul de puternic pentru ca D-sa să facă coordonări și generalizări înaintea de-a scrie conferența.

Peste asemenea juațere de imagini corectrice va mai da dl Gruber, iele vor avea nițică înriurire asupra halucinației d-sale, dar ce folos? Conferența fusese ținută și ce iera acum de făcut? Anexe și iear anexe: iele vor împăca lucrurile sau le vor ocoli acolo unde va fi bița.

Intre altele anexa II iese însemnată din acest punct de vedere: dl Gruber dă peste stilul științific, stilul ușor, greoiu, nervos, lapidar, încărcat, înflorit, subiectiv, obiectiv, istoric, poetic, oratoric, biblic etc.—di'ntre cari sînt unele cari nu intră în hațna halucinației. Ce-i [de făcut?

Pe unele (istoric, poetic, oratoric, biblic etc) le înlătură cu noroc; pe altele (nervos, lapidar, încărcat, înflorit) le lasă în um-

bră ; pe altele (subiectiv, obiectiv) le eliminează — din graba de-a scăpa — dar fără dreptate; dar stilul științific ? prea ție mare pentru a-l alungă ; atunci îl vom împacă. Să vedem cum ?

„*Impărțirea ce-am făcut în stil bogat, serac și desăvârșit, prin însă-și natura ției, se aplică numai ia literatura frumoasă ce bun lucru să fi fost spus la vreme!*... Dar alături cu producțiile de artă (pentru cari-î bună definiția că stilul conține imaginii și cuvinte abstracte) stau și producțiile științifice: cercări, expunerii (!!), sistematizări (cari se vede, că nu conțin imaginii și cuvinte abstracte). Și stilul, adecă modul de exprimare a cugetărilor joacă și aice un rol foarte mare. Dar Aci nu mai poate fi vorba de bogat, serac, desăvârșit (de sigur, pentru că în stilul științific nu sînt imaginii, cuvinte abstracte, economia atenției și excitarea centrelor nervoase), ci elementul cel mai însemnat ce trebuiește luat în considerațiune ție claritatea și repeguinea cu care ni se înlesnește înțelegerea (să nu cum-va să credeți că-î tot aceea cu economia atenției: asta ar fi o prostie nedemnă de un om din veacul nostru).

Vedeți cît de bine iese la iveală nehotărîrea ce domnește acuma în capul d-lui Gruber: s'a dus halucinația, s'a dus credința în ceea ce-a scris: imaginile stilurilor subiectiv, obiectiv, nervos, lapidar etc au fost țele alungate din conștiință, dar i-au zdruncinat credința în ceea ce spusese până acum: și dovadă ție următoarea: logica halucinației ar fi cerut ca dl Gruber să reducă stilul științific la cuvintele abstracte; ar fi fost poate singurul mijloc de-al vîrî în vechea concepție, dacã d-l Gruber ar mai fi crezut în țiea; dar d-l Gruber introduce cugetările: *fini s halucinatieae!* de-acum s'a semănat o nouă concepție despre stil ției mai cuprinde și cugetări!

O dată pornit pe calea concesiilor, dl Gruber nu se va opri aice : va mai observa (pag. 123 notă) că unele scrieri ne lasă reci, altele ne încălzesc ; țieată deci stilul rece și cel călduros. Element nou în stil: aice nu-î vorba nici de imaginii, nici de cugetare ; va mai observa (pag. 124) că stilul Bălcescului ție solemn și energie, alt element nou.

Vedeți cum încolțește semînța concepției celei nouă? Și acum ce-a ramas din cea veche, din zvonul cel grozav făcut la începutul conferinței că se clădește o nouă știință, că aplicăm lupa sintezei și scalpелul analizei la studiul literaturii? Cu care concept despre stil se vor duce a casă ascultătorii cari au venit să vadă bazele științei celei nouă?

Dar pentru că am văzut pe dl Gruber inclinat spre concesiuni și gata acum să se lese înfrîurit de acele imagini corectrice, ne permitem și noi a le înmulți la număr, fără a avea credința că le-am sfîrșit.

5) Dl Gruber se înșală pornind de la ideea obștească (și ce înșamnă obștească?) despre stil, care iese ce-va vag, nelămurit, un felu de *cam așa ce-va*. Căci:

a) ori dl Gruber înțelege prin ideea obștească ideea mulțimei necărturare și atunci, credem că nu iese nevoie nici să plece de la iese nici s'o pomenească, pentru că vagi sînt mai toate ideile acestei mulțimi despre finețele științifice.

b) ori dl Gruber înțelege ideea de prin stilistică, retorică, și în asemenea caz se înșală mult crezînd că-i așa de vagă astă idee și săpînd între iese și aceea a d-sale o prăpastie așa de adîncă. În realitate lucrul iese alt-feliu: cuvîntul are numai două înțelesuri, unul mai larg... *chipul propriu în care gîndește, simte și exprimă gîndurile și simțirile sale fie care*¹⁾ și altul mai restrîns: *caracterul condițiunilor materiale ale poeziei sau artei*. Și, slavă d-lui, poate numai d-lui Gruber i se par aceste idei vagi! Cum că nu-s studiate științificește, că nu-s puse în curent cu cunoștințele și cerințele contemporane, asta-i altă ce-vă, dar tocmai această trebuia să facă dl Gruber și asta n'a făcut-o, căci mai vagă idee ne dă d-sa despre stil de cît acele ce le cunoșteam noi mai înainte.

6) Definiția dată de dl Gruber iese neexactă științificește chi ar cum înțelege d-sa stilul: iese în capul mîeu am imagini, cu-

1) Vezi: Eug. Véron. L'esthétique pag. 153-54.

vinte, semne: aceasta mi-î gîndirea. Imî exprim gîndirea prin cuvinte: acestea n'au nici a face cu ceea ce Ieu am avut în cap: nu aice Ie stilul; cuvintele mele, scrisoarea mea Ie auzită, văzută de alții și le trezește o lume nouă: *aceasta* samănă cu ceea ce am avut Ieu în cap, *aici* va fi stilul mîeu, nu în scris: Ieu de ex. văd în minte o ființă iubită: o lume întreagă de imagini, simțiri, porniri mi se deșteaptă în lumea conștientă, semi conștientă, înconștientă; scriu; am numai cuvinte, litere, puncte la îndămînă: în scrisul mîeu nu pun nici imagini nici cuvinte abstracte: acestea se vor trezi în ceî ce mă vor citi, în Ieî voiî pune imaginile mele, cuvintele mele abstracte, în Ieî aceste cuvinte și imagini vor trezi altă lume de imagini, simțiri porniri analoage cu ale mele; în Ieî se va vedea stilul mîeu; în cît, corect dl Gruber trebuia să zică: feliul de imagini și cuvintele abstracte, precum și proporția di'ntre dînsele pe cari ni le trezește cine-vă prin scris, fie prin graiî Ieată stilul¹⁾.

7). Am zis că definiția d-lui Gruber nu se poate aplică la toate varietățile de stil. Acesta a fost un chip a priori de judecată, căci ne-am pus pe terenul pe care ne-a silit dl Gruber. D-sa deductiv ne-a aretat, în mod a priori, că stilul trebuie să fie așa și așa. D-sa a procedat aici cum procedă toți ceî cari, cu slabă putere de observație directă, își immagazinează principiile din citirea cărților și, fără a ști ce rădăcini au aceste principii, deduc din Iele cum trebuie să fie lumea, dau din cap cînd văd că lumea Ie altfeliu, în cît își alcătuiesc o lume a parte, străină de obștea muritorilor, străină chiar de acei ce i-au scris cărțile.

(Va urma)

D. A. TEODORU

1) Bine înțeles că studiul stilului se întemeiază pe identitatea între lumea deșteptată și cea deșteptătoare, dar de asta nu ne ocupăm aici. Dl Gruber Ie străin de tot de chestie.

Toamna

Se'ntunecă vremea și mintea-î obosită;
In fum de pîclă-î așternut cerul pe pămînt,
Iear greu-i te cufundă în grijă fără cuvînt,
Remîi singur par'că'ntr'o lume părăsită.

Nefericiri străine de jale te 'nmoaie....
Cum croncăn'-a pustiu cioarele pe-o creangă !.....
O turmă coboară cu molcoma-î talangă....
Din streșini tot se scurg picături de ploaie.

Se sfarmă 'n stropi într'una, să tînguesc mereu :
„ Din roua de pe flori, din lumini de curcubeu
„ In glodul de pe drumuri, în noaptea din secriu!“

Durerile-ți trecute pornesc încet plîngînd,
Te 'nfiorează trista ispită-a unui gînd....
Și cioarele pe-o creangă tot croncăn'a pustiu.

O. CARP.

NĂPASTE A

Romînul are un proverb: „Moarte fără pricină și nuntă fără minciună nu se poate“. Noi vom zice că bucată literară fără cusur nu-î cu puțință. La asemenea perfecție n'au ajuns poate nici geniile cele mai mari; dar ie mare deosebire între a găsi cîte-va neajunsuri unei lucrări și între a o condamna. Publicul romîn se poartă foarte aspru față cu puținii noștri scriitori talentați; și ie o crimă, —cînd rar, așa de rar, se ivește cîte-o lucrare literară,— ca publicul, fără să-și dea osteneală de a o citi sau vedea și judecă, să o zvîrlă ca pe o zdreanță, fără să-î pese că în acea operă ie în trupată simțirea, cugetarea, pasiunea unui om de valoare. Nu pomenim de scriitorii meniți să moară necunoscuți; aice nu-î vorba de un bîet necunoscut, ci de mult talentatul Caragiali. Toți acei cari s'au pronunțat așa de ușor asupra piesei „Năpastea“ făceau mult mai cumînțește de nu se pripeau, căci nu-și dădeau pe față ușurința judecăței și nu atrăgeau publicul lesne crezătorii în eroare. Ie mai ușor a face critice banale de cît a judecă; dar orî cum, ie dureros să vezi că publicul nu te înțelege.

Să venim la chestie; ie vorba de „Năpastea“, dramă dată pe scena teatrului național din București.

Mă adresez numai la cei ce a citit'o sau văzut'o reprezentîndu-se. Avem trei persoane de analizat: Ion, Dragomir și Anca.

După noi tipul cei mai desăvîrșit și mai real ie al lui Ion. În nenorocirea lui se dă pe față unul di'ntre cele mai grozave și mai crunte obiceiuri ale țerei noastre; bătaiea și sehingiuirea ca

mijloc de instrucție criminală. Cu toate legile noastre contra bătăiei, cu toți doctorii în drept ca judecători de instrucție, noi stăm încă pe treapta selbătăciei. Caragiali în Ion arată minunat cum se face instrucția criminală la noi: bătăi, schinguirii selbatece, de cari a mers buhul până în creerii munților. Lucrul ȳe aretat minunat de bine, cînd Anca sfătuește pe Dragomir și-ȳ zice: „Te-or pune la chinuri, vai de viața ta, o să-ȳ rupă carnea, să-ȳ zmulgă dinții și unghiile, să-ȳ deschee țeasta capului“.

Ion ȳe așa de crunt bătut, schinguit, în cît mărturisește ceea ce n'a făcut; până la atita ȳl muncese, așa zișii ȳmpărțitori de dreptate, în cît omul nebunește; acești indivizi, neavînd știința trebuitoare pentru a află adevărul, caută să-l afle prin schinguirii. Omul, istovit în bătăi, pentru a scăpă din mîna calăilor, zice c'a făcut ceea ce nicî n'a visat să facă; și, din zdruncinul acestor chinuri, unora li se trage chiar moartea, ȳear alții nebunesc, ca Ion. Să nu creadă cine-vă că aici avem a face cu fantazia autoriului; nu, ȳe adevărul, realitatea cea mai tristă. Cunoaștem zeci de cazuri, ȳntre altele cel de la Golăești, județul Iași, acum de curînd, în care trei rînduri de oameni au fost bătuiți, lăsați leșinați la pămînt, supuși la mai multe torturi, doar ar spune c'au omorit, până ce, la urma urmei, ziseră că au făcut crima; la urmă ȳnse a venit unul dîin vinovați singur și a zis: „Nu-ȳ bateți, ȳeu am omorit“. Așa că putem zice: patema lui Ion are adevărata culoare locală a țerei românești. Faptul că pe Ion, deși nebun ȳl țin ȳnchis în ocnă, se poate ȳntîmpla, cred, numai la noi în țară!

Dar nu-ȳ numai atita. În Ion avem un studiu de pishologie patologică. Ion ȳe nebun, are halucinații, contorziuni aproape epileptice; are ȳnse și momente lucide, momente cînd știe că-ȳ nebun. „Vezi.... că ȳeu sînt nebun“ zice ȳel Ancăi. Cît de perfect ȳe în armonie cu psihologia celor mai mulți nebuni. Ion știe că ȳe nebun, și că i se trage din bătăie; ȳel spune că l'au bătut degeaba, „din bătăie, ascultați-l: și cînd mă speriiu, m'apucă, fie pe pustii locuri! Și, cînd ȳe să m'apuce, ȳmȳ vine ȳntăiu cu grijă și cu scrbă

și pe urmă cu spaîmă.... și mă arde, (*arată moalele capului*). Ieu am o bubă aici înăuntru“... Ion are, momente cînd îe blînd ca mielul. Cum plînge îel și zice: „Vezi.... Tu la ce n'ai venit să spui pe cum că Ion nu-i vinovat!.... Pe Ion l'ați bătut în cap de geaba.... Luați-mă pe mine. Ce-am avut Ieu cu Dumitru îe altă socoteală, dar pe Ion lasați-l săracul (*cu obidă adîncă*) și Ion s'ar fi rugat la Maica Domnului Buna pentru păcatele tale..... Vezi!... Vezi (*plînge liniștit*)“.

După ce Anca a putut să-i aducă un minut de limpezeală: „Atunci dacă l'ai omorît tu, pe mine de ce m'a închis, mă? de ce m'a chinuit?.... de ce m'a lovit în cap? de ce?.... dacă tu îești vinovat de ce mi-a făcut mie bubă aici înlăuntru? Mă doare! Mă doare!...“

Ion îe nebunul mediului lui, cu credințele proprii lui; cari credinți în crierul lui bolnav îeau forma unei halucinați puternice, dovadă momentul cînd pleacă de la fîntînă, precum și sfîrșitul tragic cînd se înjunghie, că i-a porocit maica D-lui să și deie măruntaiele la cînele care urlă (o halucinație a auzului). Bine înțeles că Ion din firea lui îeră cam slab cu duhul, orî prea necunoscătoriu de legi, de vreme ce găsește un om ucis sau aproape mort și se lăcomește de-i îea niște nemicurî. Lucru care de alt-feliu s'a întîmplat în multe cazuri cunoscute, deci nu îe peste putință.

Are și momente cînd îe furios, cu putere nervoasă mare, de pildă cînd se răpede să ucidă pe Dragomir. Aici atragem luarea aminte a cetitorilor cît îe de bine aretat psihicul acestui nebun, cînd din furia cea mare Anca îl oprește, amenințîndu-l cu barda! Nu pe un om teafăr l'ar fi putut ast-feliu opri.

Dar cînd înspăimîntat țipă: „A nu! nu! nu dați, îi turtește țeasta capului.... O să-l omoare?“...

„Nu dați!“ acest refren ar trebui să sune veșnic la urechile polițiștilor și judecătorilor noștri de instrucție. Cîtă durere nu te cuprinde cînd îi auzi jalnicele vaîete: „mă arde, Ieu am o bubă aici înăuntru“, și „Mă doare!... Mă doare!“ Ar trebui să n'aibă

cine-vă inemă pentru a sta nesimțitoriū și rece 'nnaintea acestei jertfe, făcută nu de Dragomir, ci de niște judecători barbari și ignoranți. Te cutremurî, gîndindu-te că trăiești într'o asemenea țară. Compătimirea din obiectivă se face personală. Ion te înfloară și putem zice: Caragiali în Ion a făcut o adevărată creație atît ca psihologie individuală cît și ca rezultat al mediului nostru social.

Năpatea singură iese în stare să nebunească un om. Gîndească-se fie-care ce grozav iese, cum te innădușă suferința, cînd știi că n'ai făcut un lucru și iești iavinuit. Dar Ion iese tras în judecată, bătut, schingîuit de niște judecători cari ar merita iese să fie la cenă. Și toate acestea pe sfînta dreptate. Românul se înfloară de năpate. Imi aduc a minte cum, de mică, părinții mă învâtau să zic la închinarea de sară și de demineață: „Doamne, apără-mă de boale, de moarte năprasnică, de năpate și de toate relele“. Așa că, fără sficală, putem zice, după asta și după alte cele: Caragiali în „Năpatea“ are un fond de adevăr și de simțire populară de ne mai tăgădnit. Și dacă publicul nu-i de astă părere atunci cu jalea în suflet, putem zice că-i lipsește cultura literară. Dar la dracul îi lipsește și inema?! Spre marea mea mîerare am văzut persoane simandicoase rizind cînd Ion iese în acele contorziuni epileptice, cînd boala grozavă iese în paroxism! Nu-i lucru nou, nici de mîerare ca toți acei ce nu cunosc țerani să-și închipuie că iese nu pot avea simțiri și patimi omenești: nu-i iese-și de mîerare ca ofșerimea noastră să stea rece privind la Ion, de oare-ce iese a împușcat și schingîuit! Ie jalnic; dar adevărat, că ușor se trezește în noi ficara strămoșască și greu, cu anevoie, sădim în sufletul nostru simțiri altruiste: compătimirea și iubirea pentru aproapele. Trebuie oare ca mare parte din public să urmeze ca oile pe acel înfumurat care, pricepînd în artă cît ar pricepe o capră mecanismul unui ceasornic, a rostit banala frază: „Aistia's țerani?“ Prin asta au aretat că prea s'au pripit; analizeze piesa, cugete asupra iese și sîntem siguri că vor vedea că iese sînt greșiți și nu Carageali.

* * *

Dacă venim la Dragomir apoi și acesta tip iese destul de bine nemerit. I se năzare că, dacă n'ar fi măritată cu Dumitru, Anca l'ar lua pe Iel. Impins de patemă nu se mai uită la urmări, puterea pasiunii învinge judecata: în cale-î stă Dumitru și iel îl ucide. Dar cugetul neînduplecat, sufletul lui Dumitru, îl urmărește, nu-î dă răzbun nici o clipă, și Iel cată prin pomene și soroace să-î înduplece; ani de zile stafia lui Dumitru îl zbuciumă, îi aține calea și la masă și la petrecere și'n somn și mereu pare că-l zărește lângă Anca. Ascultați l numai ce zice: „pe Iel îl aud cînd vorbește iewa, cînd mă uit la Iea, îl văd pe Iel... Ieu trăiesc în casă, mînfuc la masă, dorm la un loc cu stafia lui...“ „...„Uit-te-l, Iel iewe... Dumitru!...“

În Dragomir avem un exemplu cum o patemă puternică poate întuneca mintea, șterge pentru un timp orî-ce idee de moralitate, de iubirea aproapelui și prefăce ființa omenească în bestie. Dar această furie pătimașă nu ține mult, și muștrarea de cuget începe a-l săpă mereu și Iel ucigașul cantă să înduplece sufletul lui Dumitru, ba cu pomene, ba cu laude, dar după ce vede că toate nu-î slujesc la nemic, se'nfurie, vrea să nu mai audă de numele lui, cînd veșnic îl aveă Iel însu-și în minte, își destoaie mînia ocărînd pe Anca: „De nu iewă mușterea asta, ce om iewam Ieu!“ Iubirea lui Dragomir pentru Anca iewe o iubire de selbatec, o iubire care calcă totul în picioare, nu cruță nemic, mai mult nici nuse îngrijește de simțirea Ancăi pentru Dumitru. Iewo iubirea egoistă a animalului care-și ucide rivalul; Iewo în urmă... muștrarea îl urmărește, pentru că după ce animalul din Iel a fost ogoiat prin crimă, prin posesiunea Ancăi, Iewo la iveală sentimentele omenești, credința religioasă, superpuse, ce-î drept dar destul de tari și acuma acestea sînt stăpîne a tot puternice asupra lui Dragomir.

Ieată omul care a căutat să-și asigure fericirea prin crimă și mai tare și-a ucis-o! Pe lângă muștrarea conștiinței, îl mai zbuciumă groaza de a fi descoperit, și numără mereu an cu an, zi cu zi, doar s'ar vedea mîntuit de grija ocnei; în nenorocirea lui își închipuie că după asta va fi fericit. Aice iewe bine analizat

sentimentul speranței; a ucis pentru a fi fericit, acum nu bagă de seamă că de muștrare nu va scăpa, căci cugetul, umbră nedeslipită a minții, îl va urma până la mormânt, ci crede mereu că ne mai avînd teamă de închisoare va fi fericit.

Dragomir iubește pe Anca și tot o dată o urește, o învinu- ește că Iea, mușterea, Ie de vină pentru nenorocirea lui: „mai bine îmi frîngeam gîtul până să n'o fi întîlnit!... Dacă nu Iera femeea asta îndărătnică, Ieu Ieram astă-zi alt-feliu de om“.

Observat'a oare publicul decadența morală a lui Dragomir? Cum treptat, treptat îl prinde patima beției, ba mai multa observat oare creerul lui desorganizat, slăbit de zbuciumul năuntric al conștiin- ței; ascultați ce zice Anca: „Mai nainte unde se întîmplă la tine să te îmbeți!... acumă îți bei mințile di'ntr'un țoiu de rachiu“. Pău și patima cărților să 'ncuibeză la Iel: joacă, pîrde, ca doar s'ar ogoea. Dragomir nu ie criminalul care ucide cu nepăsare și nepăsătoriu rămîne toată vieața; Iel ucide într'un moment de por- nire selbatecă, rezultatul patimei lui neistovite: după o noapte de însomnie se hotărăște Iel și a doua-zi săvîrșește crima.

Groaza cînd îl vede pe Ion: judecata și planurile lui copi- lărești de a fugi cu nebunul nu sînt adevărate expresii ale friceii, atuncia cînd omul nu mai știe ce face, cînd simțul de conser- vare întunecă judecata? Toate le spunem în treacăt, nu avem intenție a face analiza iubirei lui, pe urmă a muștrării de cuget și nici de a-i privi mai de-amăruntul nenorocirea vîțeii lui. Cine ar cuteza să spuie că nu-î bine analizat sentimentul friceii însoțit de cînda că nu poate scăpa; precum și uimirea grozavă pînă la prostie, cînd se vede învinuit de Anca, năpăstuit, că a ucis pe Ion? „Ieu nu am omorit... pe Ion! (ride febril)“. Apoi strigătul lui desnădăjdut cînd se vede pierdut: „Femea! vreau să scap... Nu vreau să puie mîna pe mine!... Mi-e frică!... Vreau să scap!“.

A nu vedea în Dragomir concepția unui om de talent, și a nume nu o concepție ideala, ci un tip real ie a nu avea nu simț artistic, dar nici chiar omenesc.

* * *

Dacă venim la Anca apoi aice părerea noastră iese următoarea, poate ne înșelăm, dar așa am înțeles noi: Anca a iubit mult pe Dumitru; dar o dată mort, și-a zis: „n'oiu să-l mai înviiu ori cît l'oiu jăli și vădană iese grea vieța“... și s'a măritat. Inse alături cu Dragomir, știind că a trebuit să aibă ciudă pe Dumitru pentru că iese întâiea dată s'a măritat cu dînsul și nu s'a dus după iesel; văzindu-l zilnic posomorit, gînditoriu (fiind-că fără îndoială în sufletul lui crima lăsase urme adînci); pe urmă grija ce purta iesel de parastasele lui Dumitru, somnul lui zburcîumat, visurile cu cap de mort, micî întâmplări și vorbe scăpate de Dragomir, toate acestea, zi cu zi, au grămădit în sufletul Ancăi bănuiala că Dragomir a ucis pe Dumitru. Luați bine aminte, *bănuiala* nicî de cum convingerea, de oare-ce pău' la ceasul din urmă iese iese nehotărîtă. Ca să se încredințeze cetitoriî că iese cum zicem noi și nu alt-feliu n'au de cît să-și amintească cum cînd vine Ion iese zice: „Tu, Maica Domnului, i-ai fost călăuză; tu l-ai purtat pe căi necunoscute și mi l-ai trimis aiceî ca să ridice din calea hotărîreî mele îndoiala“... Așa ar fi vorbit iese dacă ar fi fost cu totul încredințată de vinovăția lui Dragomir? Și, cum nu iese să stea bîeata Anca la cumpeue, cînd știea că alt om fusese osîndit la ocnă pentru acest omor? Acuma cînd după o mulțime de ispitiri la cari îl supune Anca pe Dragomir; cînd după îndemnul Ancăi, Ion începe a avea un moment lucid și zice: „Atunci, dacă l-ai omorît tu, pe mine de ce m'a închis, mă?... de ce m'a chinuit? de ce m'a lovit în cap? de ce?... Dacă tu iesești vinovat de ce mi-a făcut bubă aiceî înnăuntru?... Mă doare! Mă doare!“... Ori chiar mai înnainte, cînd zice, apucînd de gît pe Dragomir: „Stai aiceî! De ce l-ai ucis, pe crestin?“... Acum în mintea Ancăi se construiește tot trecutul, abiea acuma i se luminează totul și, cum face tot omul în împrejurări analoage, are și iese păreri retrospective și zice: cutare lucru l'a șăcut tot pentru asta, cînd m'a cerut a zis: „Anco, nu-ți mai trăește oărbatul, mă iesel: Vorba ta și glasul cum mi-ai spus'o, mi-au dat

un junghiū prin inimă“. Ie lucru foarte omenesc ca pe o femeie care a iubit pe bărbatul său să o junghie prin inimă, cînd i se amintește că iubitul nu mai trăește și i se propune să se mărite. Pe urmă înse, după ce întră in joc alți factori, după ce are convingeri puternice că Dragomir l'a ucis, atunci mintea în slujba pasiunei făurește și ticluiește felii de felii de argumentări. Bine înțeles aici trebuie să adăogim și simțul de răzbunare: Iea a iubit pe Dumitru mult, iar pe Dragomir l'a luat de nevoie, căci nu putem, după cele spuse mai sus, admite că l'a luat ca să-și răzbune. Că Ie înse natural ca Iea să-și închipuie așa, nici mai Ie vorbă. Să mai adăogim și puțină scuza femeiească față cu Dumitru: aceea scuza pe care omul se încearcă adesea să și-o facă față cu sine însuși; a nume: m'am măritat numai ca să-l răzbun. Așa că avem deci pe Anca nu o abstracție, dar un tip real. Doar Carageali n'avea să puie note la dramă! Iel a împlinit una dintre cerințele artistice, a lume: să te facă să gîndești.

Nu mai analizînd, pătrundem făptura omenească, deci nu trebuie așa de o dată să strigăm: „Auzi, nouă ani să facă pe judele de instrucție?“ Dar de unde ați luat că Anca a fost timp de nouă ani judecătoria de instrucție, cum ziceți? Drept că mintea Ancăi a înregistrat zi cu zi, an cu an, toate vorbele lui Dragomir. Ie lucru știut că adesea omul face înconștient lucruri cari nu le-ar putea săvîrși cu mintea rece. Ie în noi o moștenire puternică, moștenire a miilor de generații care Ie mult mai ghi-bace de cît raționamentul conștient; Ie ceea ce unii numesc instinct, alții raționament înconștient.

Ast-feliū în Anca se întipărea, fără știrea Iei, credința că Dragomir poate fi vinovat. Pentru a fi mai ușor înțeles acest fenomen putem să-l asemănăm cu altul care se va fi întîmplat fie-căruia din cetitorii noștri. De cîte ori nu ne muncim în zădar să străbatem cu mintea vre-o problemă științifică mai complicată și după ce am adunat tot materialul în mintea noastră o părăsim și mai tîrziu de-o dată ne scapără prin minte ca un fulger și desle-

garea apare clară și neîndoioasă în toate amăruntelile Iei și fiecare amărunt se așază la locul său. Negreșit că lucrarea asupra problemei s'a urmat fără știrea noastră. Tot ast-feliu se vor fi petrecut lucrurile și cu Anca și numai la urmă a văzut ce legătură Ieră între toate faptele lui Dragomir și cum toate Ierau ca o urmare logică a vinovăției lui.

Din punct de vedere al moralității nu se mai încapă vorbă că Anca Ie superioară nu numai mediului din care face parte, dar chiar celui social și Ieată pentru ce: Pe cît se vede de pe vorba lui Dragomir, cînd își face adiata, cum zice Anca, Iea Iera seracă și nici Dumitru nu fusese bogat. Dragomir înse Ieră cuprins, Ieră crîșmariu, totu-și Anca n'a stat la cumpene și s'a dus după acela ce-I Ieră „mai scump ca lumina ochilor“. O dată măritată, patema Iei nu s'a micșurat și, cu toate îndemnurile lui Dragomir, Iea nu s'a dat cu Iel în dragoste, a fost „îndărețnică“. Dacă după un an de la moartea lui Dumitru se mărită, nu trebuie să ne mîierăm, știind cum Ie soarta femeii vădane în ziua de a-zî, mai știind credința lor că nu poate să stea o femeie tînără și vădană. Mai departe. O dată măritată, așa din interes, bine înțeles act nemoral după noi, Iea Ie foarte morală față cu obiceiul și cu morala lor, de oare-ce cu toate propunerile, cu toată stăruința profesorului, om tînăr, Iea remîne cinstită. Iear cînd la urmă Ie încredințată de vina lui Dragomir nu stă un moment la îndoeală pentru a-l răzbană pe Dumitru. În adevăr Anca remîne până la urmă credincioasă iubirei Iei pentru Dumitru.

Pe lîngă calitățile artistice ce are, opera lui Carageali mai are și o limbă bună românească, lucru rar în literatura noastră pestrițată de cuvinte străine.

Acum ne întrebăm: de vină Ie Carageali c'a pus „Năpastea“ pe scenă? Doar tot atît de vinovat cît ar fi un pictor care ar a-reta unor antropofagi un tablou ce ar înfășoșa jertfa lui Avraam. Iertați comparația, nu doar că prin asta am voit să lovese în publicul român, Iel Ie bun, indulgent, pentru toate mediocritățile, dar are un cusur: se pripește, prea răpede judecă, prea Iute con-

damnă. Asupra operelor de artă, trebuie de gîndit mai mult, și cînd publicul român vrea, sînt sigură că poate să dea valoarea cuvenită unei opere de artă. Mai trist îe că mulți s'au lăsat înșelați de unii și de alții, așa că nici n'au venit la reprezentație pe spusele: că nu-î bună pîesa, că-î așa și așa. Mulți din aceștia vor zice că nu sînt vinovați. Nu îe asta și părerea noastră. Cum? Se dă o operă a lui Carageali și nu mergi, luîndu-te pe vorbe! Dar presupunem că-î rea; tot trebuie să o vezi, să-ți faci singur idee de mediocritatea sau bunătatea îei. Dacă se dădea o bucată de Stan orî de Brau am înțelege apatiea: auzi că-î rea, nu mergi; dar se dă o pîesă a celui ce-a făcut „Noaptea furtunoasă“ și „Scrisoarea pierdută“ și nu mergi! După noi, îe neferțat.

Romîniî din punct de vedere al literaturîi dramatice stau jos și fie siguri că de vor primi cu atîta apatie rarele bucăți bune ce li se dau, apoi: vai! de literatura romănească! Nu poarte grijă: încurajînd numai bucăți ca „Baronul Țiganilor“ nici nu li se vor da mai bune și, nu peste o sută dar nici peste o mie de ani, nu vom mai avea o literatură. Iear rariî scriitorî se vor mulțami să-și cetească bucățile într'un cerc de prietenî, și atîta tot. Să ție bine minte publicul român că se judecă civilizația unui popor nu numai de pe cultura lui științifică, dar și de pe cea literară. Deci: sapienti sat.

SOFIEA NĂDEJDE

Epigrame

UNUI PRELAT

Să zvirli potcapul, sfinte,
Că-l porți chiar faci păcat,
Căci iești îngust la minte
Și la stomah *prea lat*.

LUI MIRON COSTIN

Chiar peste noroc ai dat
Că nu mi te-au așezat
Cu fața la Primărie;
Căci privind o clipă'n Iea,
Zeu, de scîrbă, într'o mie
De bucăți te-ai sfirămă!

UNUI BETIV

.
Și-ai serăcit amarnic
Ai bi înse mîngîierea
Că nimeni nu va spune
Că ți-ai *mîncat* averea

GIORDANO.

In durere

II

Pe malul riului, plecată cu fața-î în spre apă, frumoasa Mariană privea unda curgînd; gîndirea-î în neștire... părea îmbătrînită sub jalea-adînc săpată pe galbănul fei chip...

„Oh, toamna, toamna vine... pe fruntea mea o dungă și din sa-mî va lăsa... ca tomnile trecute, surorî innourate, va trece și aceasta și soarta-mî amăria tot nu-mî va schimba...

„Oh, toamna... iată vine... frunza pălită de-a îei suflare cade... o toamnă lîngă alta, ca mîni, voiî numără... și Ieu, departe.. departe de-a lui ființă dragă, sleită de putere, ca frunza voiî cădea...”

Pe malul riului, plecată cu fața-î în spre apă, frumoasa Mariană privea unda curgînd; gîndirea-î în neștire... părea îmbătrînită sub jalea-adînc săpată pe galbănul fei chip.

ANA C. GE. GHEORGHIU.

VIEAȚA REVOLUȚIONARILOR RUȘI ÎN ÎNCHISORI

de

George Kennan

(urmare)

În anul 1883 Marica Kulușnaia, o fată de opt-spre-zece ani, fica unui negustoriu din Odesa fu arestată ca vinovată de „sentimente dușmănești în privirea statului” și supusă la toate cele descrise mai sus. Dar îea îeră fată cuminte și tare de caracter și timp de mai multe luni nu putură s'o sparie și s'o silească a-și vinde prietenii. În sfârșit căpitanul Katanskiî, ofițeriu de jandarmi în Odesa, îi aduce un act falsificat în care se aflau mărturisirile, închipuite firește, ale tovarășilor îei. Acest document îeră alcătuit de jandarmi după faptele ce aflaseră prin șpionii și după cele ce-și închipueau îei înși-și. Cursa aceasta îeră foarte cu dibăcie făcută pentru a scoate de la Kalușnaia mărturisiri ca să poată da dovezi în privirea tovarășilor îei ce-și așteptau judecata. Katanskiî spuse fetei cu serioșitate că nu-î vorbește ca om al legii, ci ca prieten, că-î arată mărturisirile celorlalți spre a o face să nu se pîeardă în zădar. Îndăretnicia îei nu îeră să fie de nici un folos pentru ceialalți, de oare-ce se cunoscuseră chiar îei de vinovați. Procurorul n'avea să afle că îel, Katanskiî, i-a aretat acest act și va crede că, așa de la sine, a simțit căiușă și a spus adevărul. Pe dînsa de alt-feliu nici nu o învinuesc așa de tare, și numai din pricina îndăretniciei îei nu i-au dat încă drumul. Să arete deci

căință și supunere, ba chiar nici nu iese nevoie să descopere vre-un fapt nou, ci să întărească numai că sînt adevărate acele pe cari polițiea le știe, cum dovedește actul înfățișat. Va putea oare iese să-și jertfească viața-î tinăreă pentru un sentiment donquijotesc de onoare? *Lea* au mărturisit, și n'are să le fie mai reu, dacă va întări și iese spuselor lor. Nici despre aceasta că iese a cunoscut mărturisirea celorlalți n'avea să afle procurorul și deci avea să creadă că a vorbit împinsă de amară căință și nu mai încapă îndoeală că avea să dea poroncă s'o lase slobodă. Kalușnaia căzu în această cursă! Spuse procurorului că iese gata să dea răspunsuri și mărturisiri în potriva prietenilor iese și recunoscă faptele cuprinse în actul falsificat, și pe care deci le credea deplin dovedite și cunoscute, dar în privința căroră în adevăr nu ieseă nici o dovadă. După ce au ajuns ast-feliu la scopul pentru care o închiseseră, i-au dat drumul, dar polițiea nu o pierde din ochi. La judecata prietinelor află că nici unul nu mărturisise și că nu ieseă împotriva lor nici o dovadă serioasă afară de spuselor sale. Poate să și închipuie orî cine groaza ce-a pricinuit atare lucru astei fete plină de iubire, de idei înalte și de onoare. Trebuă să vadă că prietini săi în urma spuselor iese fură trimesi la munca silnică, și iese nu putea nici să iese parte cu dînși la aceea-și pedeapsă, nici să le explice înșelăciunea ce suferise. Iea li se părea o ticăloasă care i-a vîndut pentru a scăpă singură. Multă vreme îi fu așa de mare mustrarea de cuget și desnădejduirea ce-o cuprinseseră, în cît ar fi nebunit orî s'ar fi omorit, dacă nu se hotărea să-și răzbune pentru mișeliea făptuită și să arete lumii că, deși fără de voie a tradat pe ai săi, totu-și nu se teme de-a avea și iese soarta lor. Căpătă un revolver, merse la căpitanul Katanski (la $\frac{8}{20}$ August 1884) și trase asupra lui cînd intra iese în odaiea de primire. Glonțul îl atinse la cap, îi zdreli urechea și străbătu în părete. Înainte de a fi putut trage alt foc, Katanski se răpezi, o apucă și-i zmunci revolverul. Pentru acest atentat fu dată în judecată la 10 Septembrie acela-și an înaintea unui tribunal militar. Fiind că singura sa dorință iese de-a fi osîndită la aceea-și pedeapsă ca și ai săi,

de aceea Kalușnaia nu se apără de loc. Tribunalul o găsi vinovată de încercare de omor premeditată și o osîndi la 20 de ani de muncă silnică. Ieu am fost din întâmplare martur la începutul actului din urmă al acestei drame dureroase. S'a nemerit să mă aflu la 8 Decembrie 1886 în Cit, un oraș în Siberia resăriteană, cînd Mariea Kalușnaia trebuia să plece de acolo,—împreună cu o turmă de osîndiți, legați în lanțuri ca și dînșii, și pe jos, pe un frig de 20 de grade sub zero,—trebuia să plece, zic, spre ocelele de la Kara. Simt un feliu de bucurie tristă la gîndul că nefericita fată, apropiindu-se de locul suferințelor, știea că lîngă dînsa a stat un călătoriu american, care a aflat întâmplările ieî si avea să spună lumii întregi *de ce* încercase Iea să ucidă pe Katanskiî.

Poate va socoti cine-va că asemenea întâmplări sînt rari; dar Ieu trebuie să spun cu părere de reu, că mi s'au povestit asemenea lucruri de osîndiți în toate părțile Siberiei și chiar de multe persoane oficiale.

Tot în Odesa s'au mai făcut asemenea încercări de-a înșela pe areștați. Ast-feliu încercaseră să înșele în acela-și an, și tot cu acte false, pe Fanny Moreiniseî, care acuma iese în districtul de di'ncolo de Baical. Tot așa încercară cu doamna Kutitovsca aflătoare acuma în Ireuțe. Planul nu izbuti nici cu una nici cu alta. Dacă închisoarea singuratecă în celule se dovedește neîndestulătoare pentru a scoate rezultatul dorit, atunci jandarmii și oamenii justiției aleargă la alte mijloace, poate nu atît de necinstite, dar orî cum tot atît de crude. Cînd în Martie 1882 generalul Strielnicof socoti că singură închisoarea celulară, în temnița întunecoasă, reu aeresită de la Kiev nu ie o pedeapsă îndestulătoare pentru închiși, hotări, pentru a-î nevoi să spuie, ceea ce după ideile lui, știeau despre mișcarea revoluționară, hotări a le face starea și mai nesuferită și poronci să li se Iea și lumina.

Sub cuvînt că vrea să le Iea puțința de-a vorbi între dînșii de la fereastră la fereastră, puse obloane de fier cari să împiedece de-a intra lumina în celulele închișilor politici. Aceste obloane astupau fereastra întregă și nu lăsau loc deschis de cît în

jos. Prin acest mijloc închiși au fost aproape cu desăvârșire lipsiți de lumină și de aer și celulele se prefăcuseră într'un fel de pimițe. Lumina ce venea prin deschiderea pomenită de-abia ajungea pentru a face să se deosebească ziua de noapte. Meșterul care le-a făcut, spuse lui Strielnicof că iele nu vor împiedeca pe închiși de-a vorbi între dînșii, ca și mai înainte;—dar Iel îi răspunse aspru, că să-și caute de treabă. Bine înțeles, vieța ajunsese aproape de nesuferit.

Fete tinere, cari se ațîță ușor și-s cu mare faniazie, îmblară nencetat prin celula lor întunecoasă până ce nebuniră. Chiar din funcționarii închisorilor le aretau compătimire. În sfârșit osîndiții se îndreptară la generalul Drentelen, guvernatorul general, și cerură să trimeată un funcționariu care să cerceteze celulele și, dacă va fi cu putință, să ia măsuri de îndreptare. În urma acestei cereri guvernatorul Kievului cercetă din poronca lui Drentelen, închiisoarea, întră în celula unui student, pe care mai tîrziu l'am întîlnit în Siberia, și-l întrebă: „Ce credeți, cu ce scop sîs făcute obloanele acestea?“ Studentul răspunse că-s făcute din poronca generalului Strielnicof cu scop de-a opri vorba între areștați“. „Își ajung scopul dorit?“ „Nu“, răspunse studentul, „și pot să vă aret, că se poate vorbi de la fereastră la fereastră tot atît de ușor ca și înainte“. „Aretați-mă, vă rog“, zise guvernatorul. Studentul merse la fereastră și chemă pe un prieten care era închis în casa de desupt. Acesta răspunse și începură a vorbi cu toată ușurința, până ce guvernatorul zise că știe destul. „Înțeleg starea d-voastre“, îi zise Iel, „dar nu pot să vă dau nici o nădejde în privința vreunei schimbări. Acuma generalul Strielnicof lucrează pe temeiul puterii ce i-a dat însu-și Țarul, și nu atîrnă nici de generalul guvernator Drentelen, nici chiar de ministrul de interne; de aceea puterea guvernatorului nu poate face nemică“. În a doua zi după aceasta generalul Strielnicof fu omorit în Odesa. Pe dată au fost luate și obloanele de la ferestă, spre marea bucurie a osîndiților politici; atîta de mare le fu veseliea în cît făcură propunerea de a se întrebuița materiile din iele pentru a face un monument născocitoriului lor.

Maî am numai puțin loc pentru o descriere a feliuritelor mijloace de a scoate de la închiși mărturisiri pe cari să le întrebuințeze jandarmii și justiția.

Unul din cele mai aspre chipuri iese, după cît îmi pare, următorii: sparie pre părinții bătrîni și slabi, spîndu-le că, fără îndoială, copiii lor au să fie spînzurați, dacă nu-și vor mărturisi vina; și nevoesc pe acești bieți bătrîni tremurînd de durere și groază, să ceară de la copiii lor o mărturisire. Funcționarii știu foarte bine, că zișii copiii n'au a fi spînzurați, ba chiar că le foarte îndoios de vor fi măcar osîndiți. Îi ține în închisoare numai și numai pentru că procurorul se așteaptă să scoată o dată de la dînsii ce-va mărturisiri.

Dacă suferințele închisorei celulare pot fi crescute prin rugămintele părinților nebuni de groază, cu atîta mai bine! Ce-va spaimă nu strică nici bătrînilor; le arată să-și păzască mai bine copiii, și poate că îndăretnicia acestor tineri cari nu vor să-și vîndă tovarășii se va jîmnea cînd ieși și vor ardeea părinții plini de întristare și de desnădăjduire. După socotința autorității acest mijloc este folositoriū amînduror părților.—Mama unui student din Kiev, Jebunef, o femeie de 65 de ani, fu așa de îngrozită prin descrierea ce-i făcuse generalul Strielnicof cum că fiul iei, dacă nu va mărturisi, va fi atîrnat sus de spînzurătoare, cu juvățul de gît, în cît bieata femeie căzû jos leșinată în camera de primire a procurorului. Strielnicof știea totu-și foarte bine că n'are de ajuns dovezi în mîni pentru a osîndi pe Jebunef, și cu atîta mai puțin pentru a spînzura. Studentul chiar nici nu a fost osîndit, ci trimis prin măsură administrativă în Siberia. Alteî mame a unui student, pe care l'am aflat surgunit în districtul Zabaicalului, i s'a spus că fecioru-su va fi negreșit spînzurat, dacă iei nu va mărturisi ceea ce știe. Sub condiția că va face toate chipurile pentru a-l hotări să mărturisească, i-au dat voie să se întilnească în închisoare cu dînsul. Acolo s'a petrecut o scenă foarte chinuitoare. Muma bătrîna cu păr alb, pe jumătate nebună de durere, cu glasul înneecat de suspine, cade în genunchi înaintea fiului său, îi cuprinde picioarele, își spri-

jină de dinsele obrazu-î scăldat în lacrimi și-l roagă în numele iubirei sale de mamă să se declare gata a răspunde la întrebările jandarmilor. Cît de groaznică a fost lupta, ce se petrecu între simțul de fiu iubitoriu și între tăria de caracter a închisului, zdrobit după atîtea luni de închisoare celulară, care iubea pe mă-sa, o onoră și care o vedeă întăia-și dată de cînd fusese închis, și poate pentru cea din urmă dată înaintea de surgunirea în Siberia,—asta nu se poate zugrăvi cu vorba. În sfîrșit se depărtă bîeata mamă plină de desnădăjduire, după ce-și luă ramas bun de la fiul său ca de la un osîndit la moarte. Amintirea acestui chinătoriu moment ieste un ghimpe care remase adînc împlîntat în inema fiului său. Iel se gîndește la înșelăciunea crudă ce-au făptuit asupra mamei sale, se gîndește la suferințele sale proprii, la încercarea autorităților de-a pune sentimentele omenești în slujba poliției. Asemenea gîndiri lucrează asupra nervilor și asupra inemei și-î oțelește pentru vremea cînd va veni timpul răzbunării.

Mijlocul de-a scoate mărturisiri, lovind în cele mai adînci și mai tari sentimente ale inemei omenești, se întrebuintază mai mult sau mai puțin în toate temnițele rusești în cari stau închiși criminalii politici. Amănuntele cîtor vă cazuri sînt firește foarte deosebite între dinsele, după împrejurări și după puterea de închipuire a închizitoriului. Unui închis d. p. îi făgăduesc, după multe luni de închisoare celulară, o întîlnire cu mă-sa. Plin de așteptare veselă, trece iel în urma paznicului prin coridorul lung și întunecos în curtea închisorei, unde mă-sa stă pe o bancă vîrtoasă la 40 sau 50 de pași de la ușa prin care l'au scos pe dînsul. La vederea ființei iubite, a cărei față strălucește de bucurie, deși ieste schimbată și îmbătrînită, de la cea de pe urmă dată cînd a văzut'o, inema lui i se umple de jale și de dragoste, și se răpede s'o îmbrătoșeze,—dar paznicul îl oprește și zice, că întîlnirea nu poate avea loc aici, ci în odaea de primire a închisorei și îl și duce acolo. Iel așteaptă cu nerebdare zece minunte, cincisprezece, jumătate de ceas; în sfîrșit se deschide ușa, dar nu vine

mama, ci procurorul, care îl întreabă, de nu s'a hotărit însfârșit a răspunde la întrebările ce i s'au pus. Iel răspunde că a fost adus acolo ca să vadă pe mă-sa și nu pentru a fi supus la întrebări. Procurorul totu-și îi declară că înfîlnirea cu ai lui iese un hatîr care nu se face criminalilor îndăretniei și împelițați, că, dacă n'are nemica de adaos la răspunsurile vechi, va da poroncă să-l ducă îndăret în închisoare. Tînărul amăgit, amărit, se întoarnă cu ură și mai mare, cu sete și mai înfocată de răzbunare, și de asemenea muma cuprinsă de durere omoritoare, muma a cărei deznădejde a crescut văzîndu-și fiul, în fugă, încunjurat de străjeri, îmbrăcat în haîne de areștat, pleacă țieară-și singură pe drumul către satu-i depărtat.

Acuma al doilea caz, despre care am auzit în Siberia : o femeie tînără și măritată de curînd, fu închisă împreună cu copilul său. Iea nu vroi să răspundă la întrebările ce i se puneau cu scop de-a căpăta dovezi înotriva tovarășilor săi, și ofițerul de jandarmi care preșida interogatoriul, o amenință că-i va lua copilul, de va fi atît de îndăretnică. Atunci femeia întreabă pe procuror de iese vre-o lege în puterea căreia ofițerul de jandarmi să-i poată lua copilul, dacă țiea nu va răspunde. Procurorul în loc de a-i răspunde adevărul, îi zise că ar fi mai nemerit din partea ției a nu cerceta despre legalitatea puterii ce are un ofițeriu de jandarmi, ci să spuie fără viclenie tot ce știe, dacă vrea să nu i se țiea copilul. Dar chiar și în fața acestei așa de groaznice amenințări pentru o mamă tînără (iera abiea de două zeci de ani cînd am făcut cunoștință cu dînsa în Siberia), se aretă statornică în hotărîrea sa de-a nu-și tradă tovarăși. I-au lăsat copilul, dar țieară vecînic cu frică; chiar numai amintirea acestor suferinți o făcea să plîngă.

Am dat atîta loc descrierii temnițelor și mijloacelor de cercetare, pentru că, pe cît îmi pare, țiele ne fac să pricepem mai de grabă acea stare a spiritelor, care și-a găsit expresiea în așa zisa lucrare „terroristă“. Ori-cum ar privi cine-va acest fenomen din punctul de vedere al moralei, țieu mi-am spus părerea mea; totu-și nu ne vedem în drept nici de cum a crede că revoluționarii ruși

ar fi suferind de mania uciderii, de asemenea să nu ne închipuim că ieși sînt oameni cruzi și lipsiți de simțiri omenești.

S'ar putea pe de altă parte crede, că judecătorii, cari sînt în stare a se purta ast-feliu cu închiși, vor fi fiind oameni cruzi și rei de felii lor,—dar și această presupunere ar fi de multe, ba chiar de cele mai multe dăți, greșită. Mulți din acești funcționari administrativi nu sînt de felii lor mai rei de cît alții, dar au crescut în sistemul de-a nu suferi nici o opoziție și mai ales sînt contra acelei forme care în Rusia se numește „nesupunere“. Sînt deprinși a se privi ca reprezentanții nației și nu ca servitorii ei; ei n'au avut de suferit personal toată greutatea apăsării cîrmuirii sînt ațîțați și amăriți de atîta luptă îndelungată în potriua unor oameni nefricoși și desnădejduiți, ale căror motive și caractere nu le pot pricepe și pe cari îi socot fanatici și trădători, și în sfîrșit cariera și pozițiunea lor atîrnă de la izbînda acestei lupte.

În orașul Cit, în Siberia resăriteană, am dat peste un ofițeriu rus a nume Novicof, care comanda un număr de cazaci, puși spre a străjui minile de la Kara. În anul 1880 fusese membru în tribunalul de război care a judecat pe Rosicof, Ana Alexef și alți criminali politici în Odesa. Novicof iera un bărbat, cam de vre-o 45 de ani, își iubea mult familia, se purta blînd cu criminalii ordinari și în general nu iera om crud și răzbunătoriu. Și ieată! Acest om cu moralitate înaltă, cinstit și prietenos, spuse înaintea mea, vorbind despre criminalii politici, la al căror proces luase parte ca judecătoriu: „Dacă ar fi mers după socotița mea, i-ași fi trecut pe toți prin stroi“. Trebuie să spun ce însemnă stroiul—această crudă pedeapsă, care se întrebuița în vremurile mai vechi în Siberia în potriua categoriei celei mai de jos de criminali. Arestantul desbrăcat până la brîu trebuia să treacă mergînd la pas pri'ntre două șiruri de soldați, din cari fie-care înarmat cu cîte o vargă, și de la fie-care trebuia să primească lovituri.

Numărul loviturilor se hotărea la 2000 până la 5000. Mai puțin de două mii nu dădea voie legea. Omul care iera supus la ast-feliu pedeapsă, cădea fără cunoștință, de nu iera peste măsură

de tare și de sănătos, înainte de a fi primit numărul întreg și după ce le primea pe toate îl duceau de la locul de pedeapsă la spital. Și la această pedeapsă vroea Novicof, să supună pe criminalii politici, și chiar o propuse tribunalului din care făcea parte! „Dacă“, zicea îel, „i-ar fi pedepsit ast-feliū, ușor s'ar fi pus capăt turburărilor politice“. Cînd se îea în samă, că asemenea pedeapsă pentru criminalii politici s'a propus cu tot di'nnadînsul în potriua criminalilor politici, de cătră unul din judecătōri, și că judecătōriul acesta pricepea bine toată bārbăria pedepsei, nu ne putem minuna dacā aflăm că ofițeri de jandarmî întrebuițază fără sfială asemenea pedepse. Dar n'am sfișit încă de aretat tot ce trebuie de spus în privința acestei politici de „terorizarea“ închișilor politici.

(va urma)

trad. ST. V.

DASCALUL ZAHARIEA

De locul lui, dascalul Zahariea Ieră de la Mogoșești, unde până mai anii trecuți Ieră o mănăstire de călugări. Chiar între călugări și crescuse Zahariea, căpătînd de aice, se vede, gustul pentru cele sfinte. Purtase antereu și comănac de lînă împletită și cred că I-or fi șezut minunat, cum Ieră Iel scurt, gros, bălan de tot și buznat la obraz, cu niște ochi albaștri spălăciți, mari cît cepele și ieșiți tare din cap!

Gust de cele sfinte căpătase bietul Zahariea, dar nu și de călugărie!... Până ce o dată, sătul și Iel, ca Țiganul, de atîta post și rugăciune, o șterse în cotro îl duseră ochii. Din una din alta ajunsese până la Botoșani și, cam ghiftuit de-o cam dată de clopote și toacă, își căută altă breaslă: se vîri fecior în casă.

Ca fecior o duse mulți ani; dar gîndul tot la beserecă' Ieră.

Toemai cînd se însurase și se cam apropiase de patru zeci de ani, îl pâlî norocul cu un loc de elisiearh la Sf. Voievozi.

Cu bucurie intră Zahariea în breasla dorită de inema sa. Dar plăceri multe nu-l așteptau: Cogemite beserecă de măturat și de grijit, măcar de două ori pe săptămînă, sfeșnice de frecat, candelile de scurs de unt-de-lemn, de grijit și de turnat altul; în fiecare zi sute de scări de suit și de coborit deminueața și sara, mai ales cînd vîntul te sparge din patru părți și cînd îți îngheață mîna pe frînghiea clopotului!... Dar cînd încă-î vorba de tras două clopote?... Trage, sărace Zahariea, unul cu o mînă și altul cu cealaltă, hrențuește-te, zbuciumă-te ca apucatul de iele, cînd în-

tr'o parte cînd în alta, holbează ochii și mai mari și fosăește cît șapte gînsaci!.. Sudorile curgeau ca bobul pe fruntea lui Zahariea, cînd se coboră din clopotniță și suflet mai că n'avea!... Ochi îi țerau și mai holbați și mai rătăciți!

Și cîte și mai cîte!...

Ba încă să mai cînte și să cetească la strană... tocmai lucru în care țeră mai slab bietul Zahariea! Pe unde mai știea pe de a rostul tot mergea cum mergea; dar cînd da de ce-vă mai necunoscut țeră vai și amar de bietele cuvinte... cîte stfleiturî, cîte schimonositurî nu mînceau de la aprigul Zahariea!... Dar și Iel cîtă cînste nu primea de la popî... doară nu degeaba aveă drept să se numească dascalul Zahariea, chir Zahariea!

Și pentru ce atîta muncă și stradanie? Pentru mai puțin de 30 de franci pe lună!... Și încă și aceștia până ce-î primea de la epitrop, îi țeșea sufletul! Cuconu Manolache nu dădea paraua așa de ușor... Cu sorocovățul și cu gologanul!... Și încă o mulțime de ocări și de ponosuri!...

— „Lasă, măi rusnacule, nu te mai grămădi așa la parale!... că știu țeu veniturile tale!... Numai tu știi de știrea unt-de-lemnului și a capetelor de luminări!..

— Atîta să aibă în toată vieța, cei ce mă sapă și mă învinovățesc!..

— Lasă! Lasă! nu mai lehai degeaba. Na-ți un sorocovăț și mîne țî-oii mai da. — Da să vii mai pe urmă, că am să te trimet unde-va!..

— Bine, cucoane Manolache!..

Și mai încet:

— Lua-te-ar dracul!..

Și Zahariea veneă acasă fosăind și suduind pe cei ce l'au îndemnat să între clișiarh!

Nu-î vorba mai cădeă ce-vă de la morți, pomeniri, la cele două ajunuri; dar Iel care țeră cel mai mic și cel mai puțin lacom, remîneă mai tot-de-a-una cu mai-nemic!

De la o vreme o întoarse și Iel pe altă foaie.

Văzînd cum merg lucrurile, începu să se mai lese pe tînjeală : mătură și nicî prea, colbul îl lăsa liniștit pe unde ieră și nu-l stîrneă, doamne ferește ! Candelele le lăsa să se stingă, cînd le plăcea lor și numai în cele ce se stingeau turna unt-de-lemn așa peste remășițele de mai înainte, fără să mai curățe. Ce-i dreptul, la început mîncă ocări de la popî și mai ales de la epitrop ; dar tot o dată cu bucurie află că epitropul nu îndrăzneă să-l dea afară, știindu-se cu musca pe căciulă și iel !

Apoi dacă-î vorba numai de ocară, tot o primea iel oricum : ori făcea trebă cum se cade ori nu ; pentru ce dar să mai muncească ! Incet, incet Zahariea învăța așa de bine meșteșugul elisiarhieî, în cît, nu făcea mai nimic. Ba scăpase acuma și de strană : cînd vedeă că se apropie ce-vă de cîntat sau de cetit, atunci își cîta de lucru prin beserecă, îndreptă luminările, stingeă *din greșală* vre una și se ticăea apoi un ceas până ce-o aprindeă din nou sau alte șuruburi ca acestea. Celalalt dascal, sau euconul Costache Cornariu, ierău silișî să împlinească ielî lipsa.

Vara îl vedeai toată ziua numai în cămeșă și în izmene, învîrtindu-se pe lingă casă cu țigara între degete ; dar cea mai mare parte din timp o petrecea dormind !... Dormea și ieră dormea, până ce i se făceau ochii cît cepele ! Mai spre sară, pe re-coare se mai ducea de mai *sucea* vre-o cîte-vă litre de vin cu prietenii. Cînd venia a casă, îl cunoșteaî de departe că *a sucit*, cum se zicea în limba dăscălimeî de pe atunci. Mergeă iute, iute ca să nu se vadă că se poticnește și tot trăgeă răpede fumuri din țigară, cele mai de multe ori stinsă. Ochii îi ierău rătăciți și alunau ce-vă a încrucișat. Ieră vesel de tot și aveă un gust de vorbă nesfîrșit !

Și cînd ieră treaz, se amestecă iel în toate celea, ca și ceapa în bucate ; dar mai ales cînd ieră amețit, ieră comedie ! Ori-ce ai fi vorbit, se anină în vorbă, fără să-l întrebî, își da părerea și iel, sau cele mai de multe ori se mulțamea numai să afigure ne-contentit :

— Da !... asta î așa !... a ha !... da !...nda !... apu nu, că asta-î chiar așa !...

Cînd n'avea unde se duce, orî n'avea parale de petrecut, apoi Ieră vai de capul femeii! Se amestecă în toate trebile, chiar și în blide și în oalele de la foc!

— Da du-te, frate, în colò și nu mă ameți de cap!...

— Da ce? Fac reu dacă te învăț?!...

— Las' că m'ai învățat destul!... Dă-mi pace să fac ce m'ai învățat, c'apoi mă hemeiesc și uit tot!...

— Hei, hei!... nu te mai face așa de pricepută!... Ieaca oala ceea nu fierbe, are să rămie mîncarea crudă!...

— Da tacî, omule, și du te de aice că mi se leagă mînele și nu pot face nimic!...

— Ieu încă-î ajut și Iea se mînie!... Da ce, v'rai să fiu ca moșneagul, ce Ieră la noi a casă? Dacă stă lîngă foc și-î ziceai: „Iea să Iei sama să-mi spuî cînd a fierbe oala ceea“... și apoi Iel o lăsă de dă toată în foc și atunci de abieă îți spunea rar: „Her-be... t'o!“ Da nicî nu puneă mîna s'o tragă de la foc! Apuî vezi că Ieu nu-s așa!... Ieu.....

— Destul! destul! că las tăt dracului și mă duc pe pusticia neagră!

— Ho! ho! țară!... Ieaca te las, dacă nu vreî să te ajut!.. Asta-î de cînd lumea: *fă bine și-ți auzi reu!..*, Ieaca te las!, da oala ceea nu fierbe....

— Las'o la dracu oală, că nu-î mîncare într'însa, îi uncrop de blide!... Du-te omule și-ți cată de treabă!...

— Apoi și-ai găsit s'o mai scoți vre-o dată la capăt cu femeile!.

*
*
*

Toată lumea de prin prejur îi știeă năravul. Mulți găsau din asta prilej de rîs și de petrecut; dar alții cîte o dată se și mînieau. Un alt dascăl de alătura se apucase să-și facă singur o sobă și ca omul, care nu știe bine un lucru, Ieră cam îngrijit să nu greșască. Zahariea înse îi făgăduise că l'a mai povățui și Iel, că se pricepe la asemenea lucruri și cîte și mai cîte. Dască-lul nu puneă mult temeiu pe povețele lui Zahariea, dar, ca să nu măi lungească vorba, îi ținea hangul.

O movilă de lut cu baligă împleă aproape jumătate din odaie, cărămida împleă cealaltă jumătate; în mijloc dascălul Emandii, plin de lut pe mîni, pe nas, pe obraz și înroșit tot de colb de cărămidă, lucră tăcut și cam posomorît. Gătise vatra și începuse lada; dar la gură nu se cam pricepea cum să așeze cărămizile; stricase o mulțime cu cîocanul și tot nu-î ieșiau bucăți cum trebuie. Toemaî atunci intră și Zahariea.

— Doamne ajută, dascalule Emandii!... Cu noroc!...

— Să dea D-zeu, chir Zahariea!...

— Iei brava!... Ai să ajungi sobariu în formă!... Da ai croit'o prea mare!... și vatra-î prea jos!... De ce nu m'ai întrebat și pe mine?!... Uit'te o palmă de loc. Puteai să trimeți să mă cheme, că doară nu-s așa de reu la inemă să n'ajut pe un prieten la nevoie!...

— Dă, chir Zahariea, am făcut și iew cum m'am priceput! Cum a fi, a fi!...

— Așa-î, nu-î vorba... da ce să nu fie un lucru a cătărilea?... Asta o faci pe mai mulți ani!... Așaaa!... bun!... Amu iew o cărămidă! așa ... amu unge-o cu lut ... așa ... amu pune-o binișor de asupra celeialalte așa, așa mai urnește-o cu cîocanul o leacă din partea ceea ... așa! amu îi bine!... Amu iew alta!.. Așaa!.. Unge-o cu lut!... așa!... amu așază-o Așaaa!... Amu cîoplește-o o leacă cu cîocanul așa destul ba nu, mai cîoplește-o o leacă!.. Așa... amu așază-o ... Amu iew alta

— Iei! lasă-mă la dracul!... și nu-mi mai ... bate capul! zise dascalul Emandii, zvîrlind mistricia cu lut de împrôcă toată casa și pe Zahariea drept în nas.

— Ho! Ho! țată ... nu te porni așa!... Ieaca mă duc, dacă nu vrei să-ți ajut!... Asta-î de cînd lumea: *fă bine, să-ți auzi reu!*.. Ieaca măi! gîndești că nime nu-î ca d-ta!

Și zicînd acestea trînti ușa mînios și se duse fosăind, rotînd ochii și bodogănînd.

Dascalul Iamandi, cu toată cîuda, cînd îl văzu pe Zahariea că se înroșește ca un rac, că alunează ochii și se holbează, uîtînd

să ștergă improșcătura de pe nas, începû a rîde cu hohot și cînd îl văzû că se repede pe ușă îi strigă în batjocură :

— Să ne vedem cu bine.... chirie Zaharie!...

— Tpiu!... bată-te mama lui Petecuțiu! se auzi bolborosind Zahariea, care aveà obiceiul de-a întrebuița mai mult sudălmî femeestî.

* * *

Intr'o vreme ținea Zahariea doi băieți la gazdă. Băieții învățau în liceu, unul în clasa a V-a, altul în a III-a.

Alt-feliu se împacă Zahariea cu băieții și băieții cu dînsul: zgîrcit nu ieră, nici lacom, ca să gîndească să se înbogățească din găzduire. Mîncare da de ajuns și de toate celea se îngrijea omește. Numai într'un lucru nu se împăcau. Băieții nu-l prea băgau în samă pe Zahariea, nici nu luau în serios sfaturile și vorbele lui. Asta îl necăjea mult și-l făcea să se amestece și mai mult ca să-și arete cunoștințele și să-și stabilească reputația de om foarte priceput în toate. Cu băietul cel mare, tot o mai ducea cum o ducea. Mai întăiu pentru că de multe ori se făcea că-i dă dreptate, pentru ca să scape mai degrabă de dînsul și apoi nici Zahariea nu-l hărțuea atîta, mulțămindu-se măcar cu o aparență de considerație; căci în inema lui tot aveà iel bănușeală că și acesta îl iea în ris. Dar cu cel mic ducea răsboiul în toată regula! Cel mic, nerăbdătoriu, mai des în atingere cu dînsul și mai hărțuit, căci credea Zahariea că-l va repune mai ușor — necurmat se sfădea și-i făcea zile amare. Chîar și Zahariea zicea :

— Ieaca frate, cu cel mare mă înțeleg și-mî dă dreptate; da monișoiul ista îi poznă! Nu se dă dovedit în ruptul capului!.. are să mă facă să-i succese gîtul, ca la un pui de vrabie!..

Și zicînd așa, se repezea și apucă de după cap pe băiet ca să-și destoaie ciuda măcar în glumă. Dar nici cu asta nu-î mergea mai bine! Băietul cam vînjos se zmuncea, se brîntăleua, până ce băietul Zahariea vlăguit începea a zice gîfuind :

— Ho! ho! țară... destul... hi-ți-a!... Ai văzut monișoiu, că nu se dă!... Nu-î vorbă că nici ieu doară nu mi-am pus tătă puterea!

— Da de nu!... Iean uite-te cum gîfui și cum îți curge sudoarea de pe frunte!...

— De căldură!

— Ieaca vorbă!... Nu vezi că nici nu poți vorbi?! Ce gîndești că-ți plească?! Da măcar să mă poți dovedi din putere, asta tot nu însemnează că ai dreptate în cele ce zici!

— Auzi?!... Cum n'am dreptate?!.. Ce te crezi așa de învățat?! Bre... bre... bre... par'că alții nu mai știu nimic!...

— Poate să mai știe și alții. Da ceea ce știu sigur, știu că ai spus o prostie mare!...

— Iean auzi.... d-nu Iancu!... Cu d-ta, de ce mă înțeleg?!.. Da cu monițoiul ista nu-I chip!... parcă îi un ariciu, așa nu te poți apropiea de dînsul!...

— N'ai de cît să nu mai vorbești cu mine... să nu te mai amesteci în vorba noastră, dacă nu înțelegi ceea ce spunem..... ți-am mai spus asta de-o mie de ori! Nu înțelegi, d-le, ce vorbim, de aceea nu te mai amestecă!... University Library Cluj

— Cum să nu mă amestec?! 'Auzi vorbă!... Nu înțeleg?!... Auzi, d-nu Iancu, că nu înțeleg!... da cu d-tă de ce nu mă sfădesc?!.. Numai Nichiduță aista nuș' ce are cu mine.... bată-l mama lui Petecuțiu!...

Iancu ridea pe sub mustețe, fără să se înțeleagă cui dă dreptate.

— Ieu nu știu frate— începea de la o vreme femeia lui Zahariea — n'ai d-ta altă treabă?!.. Ce te amesteci în cele ce nu știți?!...

— Cum să nu mă amestec?!.. Încă și tu-mi pui palma la gură? Mă rog cantă-ți de oale și mie dă-mi pace, că știu Ieu ce faci!..

— Amarnic știți!... Iea te faci de rîsul copiilor!...

— Treaba mea! las să mă fac!... Cui ce-I pasă?!...

* * *

O dată veniseră și alți băieți la cei ce țerau în gazdă la Zahariea și din una în alta ajunsese discuția asupra desemnului. Unul zicea că ar fi mai ușor de desemnat în chipul următoriu: Să dai un ton cu sfumătoriul peste toată hîrtia și apoi se lu-

crezi cu radierul scoțind părțile mai luminoase. Așa de pildă ca să desemneze dama asta (un model ce avea unul din băieții de la gazdă) se dai un ton ca umbra cea mai închisă, ce ai în toată figura, apoi să-î scoți ușor conturul cu radierul sau cu miez de pine... Ce ușor și ce frumos ar ieși!...

— Apui nu... că, alt-feliu nici nu se poate!... Numa așa poți s'o faci!...

Ieră Zahariea, care venise bat de-a binele și ca de obicei se amestecă în vorbă.

— Tist!... tăceți bre!—strigă de-o dată băietul cel mai mic —Ce zici, d-nu Zahariea, că alt-feliu nici nu se poate? Despre ce-î vorba?!...

Bat cum ieră și încă, apuțat repede, băietul Zahariea își pierdu cumpătul, hohborosi ce-vă ne înțeles, trase de vre o două ori din capătul de țigară stins, ce ținea între degete de obicei și apoi venindu-î ca prin vis o amintire despre o altă discuție de mai de mult, începui cam repede și desnodindu-se ca femeile:

— Ieaca vorbă... nu știu de ce se vorbește... hîm!... Ai văzut?! Iea de *mațilexa* ceiea!...

Se stîrni un ris de zuruieau ferestrele! Și Zahariea, de bat ce ieră, nici nu înțelegea de cine rîdeau! Credea că de băietul cel mic, cum l'a pus îel în cofă!

Cînd se mai potoli risul, începu a îndesă și a dă din cap, alunînd ochii:

— A ha! monițoiule! Ce gîndeaî? că tot-de-a-una ți'î bate joc de mine!...

— Ha! ha! ha!...

Resună din non odaiea.

— Ieacă îl vedeți—incepu băietul cel mai mic—asa se amestecă tot-de-a-una și nu înțelege nemic!...

— Cum nu înțeleg?... Auzi!?... Iei lasă monițoiule!...

— Tacî că de abia bleștești... nu te mai laudă!...

— Ai văzut d-ta?... Un monițoiu ca aista...

— *Il va nous embêter*—zise băietul cel mai mic.

— Ieaca măi!.. hfm!.. tichiri, pichiri, cheschisi, vui vui... parle-franțe... mămăligă cu café... parcă Ieu nu înțeleg ce ai spus!.. lasă, dacă m'am îmbătăt asta-î treaba mea... paralele mele le-am bănt... nu ți-am luat punga de la brfu! — Ai văzut ghiavolu, să spuie franțuzește că m'am îmbătăt... Iei lasă...

Un ris și mai zdravîn zbučnește. Unii iesă din odaie ca să nu mai rîdă atîta.

Femeea auzind atîta ris și știind pe a cui samă se petrece, crapă puțin ușa și face semn...; dar țai găsit... ochii lui Zahariea îs painjenii bine!... Pe urmă îi strigă:—Zaharie! Hei! n'auzi, frate?! Da vină-n coace a-zî bre?!...

Zahariea de abiea la urmă înțelese că-l chieamă. Se scoală, merge legănîndu-se și tot suflă un scrum închipuit de la capătul de țigară cel stins de trei ceasuri! pleacă urechîea înspre femeie și alunează ochii cumplit.

— Haide frate—îi zice încet și îndesat femeea—haide ți-a-hi de cînd te faci de ris!... Orî nu-ți ajunge?...
 BCU Cluj Central University Library Cluj

— Iea tacî... dacă nu înțelegî nemica!... Parcă de mine rîd?!.

— Da de cine? de popa? haide omule că te faci de risul lumei... haide și te culcă!...

Zahariea nu se dă cu una cu două. Vra să-î dovedească de cine rîd băieții... de culcat nici vorbă! Ce nu vede că-î ziua mare?... orî crede și Iea că-î bat, cum î-o spus și monițoiul ceala?... La urma urmei, cu încetul l'a tîrfit până-n odaiea ce-ialaltă și după vre-o cincî minute se auzeă tocmai de di'ncolo cum horăieă.

* * *

Un ghimpe în inemă avea Zahariea și din pricina femeiei. Bănniea Iei că nu se bucură de cîntea și considerația datorită unui bărbat. Ba de multe orî chiar fățiș se vedeă luat în ris de femeie. Se rățoiă Iei, se sborșeă; dar sudălmile lui femeiești și nutra-î molatecă și caraghioasă nu impuneau de loc. De multe orî primeă zdravene ghionturi în vredniciea lui de bărbat. Așă o dată se vorbeă, sau se ceteă ce-vă despre Turci, despre hare-

murile și femeile lor. Zahariea găsi prilej să facă spirit și să se laude.

— I... i... i... cînd s'ar face și la noi o lege așa!...

— Zeu?... zise batjocuritoriul femeea.

— Ce zeu, ne zău?!... Să vezi cum mi-ași mai lua și ieu vre-o cîte-vă, mai tinere de cît tine.

— Iea nu mă nebuni!..., Săarace... nu iești în stare să cauți cum trebuie de una și încă vrei mai multe?!... ha!... ha!...

Vorba asta cu două înțelesuri, nu-i plăcu de loc lui Zahariea! Se oțări la femeie și-i făcu semn din ochiul în spre băteii.

— Da par'că ce-am spus?!... Să nu fi stîrnit vorbe de a-iestea!

Multă vreme n'o uită Zahariea. Necontenit îi căută pricinii și o moroncea.

* * *

Avea și copii Zahariea.—Doi băteii și o fată—Cel mai mare bucațică ruptă tata-su. Ieră un copil de vre-o șease ani, vesel, sănătos, zburdalnic, dar cam șotelnic. Prost nu ieră și poate ar fi ieșit ce-vă bun dintr'însul, dacă creșterea tatîni-su n'ar fi fost nebunească:—acuma îl alintă, îl desmierdă, îl făcea să se suie după cap, întrîndu-i în toate voiele și pentru un lucru de nimic îl apucă la bătaie de-l vîră în toate boalele. De multe ori, ca să nu-l apuce spazme din bataie, trebuie să aducă în grabă bărbierul să-l hărăcească, După una și alta! După ce i-a stricat mîntea prin spaîmă, să-i slăbească și trupul scoțîndu-i sîngele. Dar și în acestea, cine ieră în stare să-l convingă că face reu?

* * *

După ce veți citi aceste rînduri, închideți ochii pe jumătate, ca să vedeți de nu cum-vă veți zări pe Zahariea înaintea-vă... De vi se va întîmpla una ca asta, chemați-mă, mă rog, și pe mine răpede, ca să văd dacă-i în adevăr Zahariea pe care l'am cunoscut și ieu.

L. GÎRBEA.

ÎNVĂȚĂMÎNTUL PRIMAR

(urmare)

c) *Lipsa cunoștinței de metode practice de predare* este o cauză cari iară-și contribuie la decăderea instrucțiunii primare. Iar pe de o parte este o urmare naturală a neinteresării și neștiinței; iar pe de alta parte provine din lipsa de studii pedagogice speciale a celor mai mulți profesori primari. Din cifrele date în urmă se poate vedeă că numai învățătorii mai noi și unele institutoare au avut pedagogia ca obiect de studiu în programa școalelor unde și-au făcut studiile; cei mai mulți învățători și mai toți institutorii, afară de cei ce se vor fi ocupat singuri, nici n'au auzit de pedagogie. Ba, ce ie mai mult, chiar revizorii școlari din 1881, mărturisesc că n'au studii pedagogice ¹⁾ și de sigur că și cei de astă-zî, tot cam așa stau. De aice putem scoate următoarea încheere: cei ce vor fi știind bine materiile ce au a preda și vor fi avînd și oare care vocațiune pentru cariera dascălească, vor fi predînd destul de pedagogic, chiar dacă n'ar fi cetit de loc vr'o pedagogie, căci experiența învață de multe ori mai bine de cît pedagogia teoretică, ce ie de făcut; Iar cei ce nu vor fi avînd nici știința obiectelor, și de aceștia sînt tare mulți, după cum am văzut, nici vocațiune nici tragere de inemă, de sigur că vor fi predînd ca vai de lume! Ghibăciea în predare are mare

1) V. conf. reviz. 81 p. 29.

însemnătate mai cu samă în dezvoltarea și perfecționarea inteligenței și a tuturor facultăților intelectuale ale școlariilor. Școala nu are menirea de a propaga cetirea, scrierea și socotirea, ci și de a face pe om inteligent și cu judecată. S'a văzut mulți dascăli primari, cari deși nu aveau de loc metod, dar puindu-și destul interes și stăruință, făceau și fac mulți și astăzi pe școlariii lor să știe materiile programei; dar această știință fiind căpătată fără nici o sistemă, în mod mecanic nu poate fi de nici un folos: iea se uită îndată și lasă pe școlar tot așa de mărgenit ca și înaintea. Dascălii noștri de pe la 1840 și dascălii evreești de astăzi numai prin stăruință au reușit și reușesc a face pe școlariii lor să știe ceti, scrie, socoti; dar numai atita. Dezvoltarea minții nu se poate ajunge pe această cale încurcată, ci de multe ori ducem pe copii la năucire și trebuie să ne gândim la aceasta.

Vom vedea mai departe că lipsă de metod se vede nu numai la dascăli în predare, dar și la autorii de cărți, în alcătuirea acestora, și tocmai de aceea păcătuirea în contra datelor pedagogice iese foarte răspîdită, căci se propagă prin ajutorul acestor cărți rele. Voi da aici numai cîte-vă exemple, pentru a se vedea cam la ce rezultate putem ajunge cu modul de predare al multora din dascălii primari de astăzi. În multe cărți de cetire se vorbește de lucruri și animale cu totul necunoscute prin clasa I-a și a II-a și de cele cunoscute prin cl. III-a și a IV! materiile sînt înșirate fără nici o sistemă, în cît de multe ori o chestiune ce trebuie tratată după alta, pe care, se bază, iese tratată înaintea acesteia etc. În aritmeticii se dau chiar la început mulțime de definițiuni cu totul nefolositoare elevilor de clasa I-a și a II-a precum: *număr complex, număr zecimal, număr fracționar, calcul, teoremă, axiomă* etc; mai departe reguli și iar reguli. Tot așa se întîmplă și cu gramaticile. În geografii se dau de pe la clasa a II-a idei de comografie destul de complicate și cari ar avea locul numai prin cl. a IV-a ș. a. m. Acestea fiind cărțile didactice și așa fiind făcute, iese evident că cei mai mulți urmează întocmai în predare, cu atita mai mult cei ce se țin de buche. Pe unele

locuri se găsesc dascăli primari cari nu se mulțămesc cu încurcarea provenită din întrebuintarea unor ast-feliu de cărți, ci mai găsesc și îeii mijloace de a zăpăci cît se poate mai bine și mai sigur pe bîeții școlari. Am văzut institutori cari de la primele zile ale clasei I-a însamnă *pe carte* școlarilor: poezii rugăciuni și unii chiar lecțiuni de aritmetică (?) deși copiii nu știu încă a ținea cartea cum se cade și nu cunosc două litere! Am mai văzut unul care se apucase pe explicat simbolul credinței și cele 10 poronci, elevilor de clasa I-a, altul care la cl. II-a pune pe elevi să copieze regulile gramaticale și din aritmetică de 10—12 ori, pentru a li se întipări în minte!!

Fără a stărui mai mult asupra metodelor de predare aice, de oare-ce de îele mă voiu ocupa altă dată și numai din cele spuse se poate vedea că lipsa lor contribuie foarte mult la micșurarea numărului celor ce știu a ceti și scrie după ieșirea din școală; dar mai ales *dezgustul de carte* și *năucirea sistematică* a elevilor sînt produsul acestei lipse. „*Dezgustul elevilor de a învăța probează o rea predare*“ zice un pedagog ¹⁾. In cît aceasta ne poate servi și ca criteriu pentru a cunoaște la moment școala în care se preda reu.

d) *Lipsa unor programe analitice de studii și a unor orare bine chibzuite* încă contribuie la reul de care ne ocupăm. Programele școalelor primare urbane, deși au multe neajunsuri, totu-și nu sînt așa de încărcate după cum susțin unii și aplicate bine, ar da bune rezultate. Nenorocirea îeste că nu se spune în îele precis: de unde și până unde să se facă cutare materie, și cît anume. Es. Pentru *lectură* programa actuală spune: noțiunii de științi fizice și naturale, dreptul administrativ, istorioare morale etc. Autorii de cărți înse, se apucă de dat chestiuni foarte grele pentru clasa I-a și a II-a și de cele mai ușoare prin celelalte clase, după cum am aretat mai sus. La *istoria* programa cere pentru clasa a IV-a sp. es. *Istoria* de la Mihaiu până la sfîrșit și

1) D. Pillons, citat de Spener.

Țeară-și lasă cîmp liber autorilor de a spune cîte în soare și în lună, ori a nu spune nemica. Tot așa cu toate obiectele. Prin urmarea programele de astăzi lasă loc autorilor nepricepuți de a îngreuea peste măsură învățarea obiectelor din școalele primare; Țear profesorii primari de cari am vorbit mai sus pun vîrf acestei opere. *Orarele* oficiale lipsind cu totul și remînd pe sama înstitutorilor de a și face niște ast-feliu de programe se întimplă să vezi de multe ori tot soiul de abuzuri: obiecte predate mai multe oare în șir, altele, precum cetirea, ne predate de loc prin clasa a III-a și IV-a etc. etc. Toate acestea dimpreună cu cele-lalte arătate mai sus, de sigur că dezgustă și innăucece cu desăvîrșire pe școlari și ne fac să vedem unde iese pricina de nu rîmîn de cît 5% cari să mai poată sloveni după finirea claselor primare, din 23% ce urmează la școală.

La școalele rurale, pe lîngă lipsa de programe analitice și de orare și cari dau acelea-și rezultate ca și la orașe, să mai adăugim și faptul că aceste școli au 6 clase și un singur învățator, și vom vedea îndată cum țeranul nici nu mai are chip de a fi mai luminat de cum iese. Se pare că scopul celor ce au fost anume de a condamna pe țeran pentru totdeauna să nu mai poată ieși din ignoranța în care se află și mai ales să-și treacă toți anii buni de școală în satul seu și așa să nu-î mai rămîie timp de a se mai strecură prin școalele secundare. Ce vrați: „țeranul iese „o masă brută (!) incapabilă de o cultura mai înaltă; Țel trebuie să învețe a ceti puțin, a socoti și a se închină; iar după „aceea să se apuce de munca cîmpului!“ Cei ce au ast-feliu de idei despre țeran înse, cugetă în mintea lor că numai cu niște ast-feliu de programe vor reuși, și au reușit chiar până la un loc, a face pe fiii de țeran să nu știe nici a ceti și scrie, lucruri despre cari dau a înțelege că le permit. În ciuda lor înse fiii de țeran se strecoară și așa prin școalele secundare și ajung destui și prin universități, unde mai totdeauna întrec prin deșteptăciune pe fiii celor meniți a ocîrmui singuri noroadale; deosebirea Țe că strebat greu și puțin. Cîte inteligenți nu rămîn fugropate la țară

numai din pricina piedecilor artificiale puse în calea lor de cei mari și tari? Dar despre acestea voiu vorbi mai larg cu alta ocaziune.

e) Să mai adăugim la cele arătate și *lipsa de control serios și imparțial* și ne vom explica îndeajuns cum se face ca numai 5% mai pot ceti din 23%. Toată lumea știe că de abia de vr'o doi trei ani a început a se recruta revizorii școlari dintre acei ce-și dau socoteală de ceea ce însemnează școala; iar în trecut posturile de revizori se dădeau la persoane cu totul streine de lea și cari nu ocupau aceste posturi de cît pentru motivul că nu aveau altă slujbă! De aceea remii fîmărmurit cînd cauți într'o condică de inspecții și vraî să vezi cum se făceau inspecțiile: se duceau la un an o dată pe la școală și atunci nu puteau constată alta de cît că „d-nii institutorî ȳerau la posturile d-lor“, ori că „școala are atîția elevi“, că „răspunsurile elevilor au fost satisfăcătoare“ etc. etc. Rare ori găsești cîte un proces verbal în care să se zică și ceva asupra metodelor de predare, asupra interesului ce pun dascălii întru îndeplinirea datoriilor etc. Și cu toate acestea învățătorî mai ales destituiți și persecutați de revizori s'au văzut cu carul. Acestea înse nu s'a făcut nici o dată pentru abateri de la datoriile lor, pentru negligența ori alte-celea; ci pentru ranchiunuri revizorești, pentru interese politice și gheșefturi naționale. Cu ast-feliu de revizori, *neînteresarea, neștiința, reaua predare* ș. c. l. puteau domni în voea cea bună, numai dacă te-ai fi purtat așa cum-vă ea să placî!

De sigur că vor mai fi și alte pricinî mai mărunte cari vor fi conlucrînd la scăderea numărului cărturarilor din popor; dar cele arătate mai sus sînt cele mai de căpetenie și de la înlăturarea lor depinde un mers mai bun al instrucțiunei elementare. Ieată cum credem noi că s'ar putea îndreptă reul.

1) Primul pas ar trebui să se facă de profesorii primari: *acei ce n'au cunoștinți îndeștălătoare asupra obiectelor ce au a preda să se puie pe cetit; acei ce n'au metode practice de predare să caute a și-le dobîndi, fie prin cetire, fie prin consultațiuni*

cu alți colegi. Niște conferinți lunare, între iastitutorii și institu-
toarele din aceeași localitate, ar aduce mult folos. Dacă profesorii
și profesoarele primare s'ar gândi serios, ar vedea că iese foarte
trist lucru de a se gândi la luarea salarelor mai mult de cât la
îndeplinirea datoriilor și puindu-se pe lucru ar ieși foarte repede
din starea anormală în care lingează astă-zî (vorbesc de cei ce
cad în aceasta categorie), fără a mai fi nevoie de intervenirea
autorităților; pentru unii înse lenea și neștiința sînt așa de
scumpe lucruri, în cât, trebuie să o mărturisesc, nu sper că s'ar
îndrepta de la sine: Statul, care-î plătește, trebuie să-î și dea la
brazdă și de aceia:

2) *Să se iete măsuri nemerite pentru a încuraja și stimula
interesarea.* Pentru învățătorii rurali sp. ex. s'ar putea întrebuiță
trecerea de la o comună mai neînsemnată la alta mai populată
și treptat, treptat și până la institutorat. N'ar fi reu, din acest
punct de vedere să fie și două sau trei grade de învățători în
ceea ce privește plata salarelor sp. ex. gradul I cu 90 lei lunar;
gradul al II-lea 100 lei lunar; gradul al III-lea cu 120 etc. Cu
acest chip am avea posibilitatea de a avansa pe cei meritoși
și a retrograda pe cei leneși. Intocmai așa iese în Francia. *Ina-
movibilitatea* învățătorilor, întru cât nu se vor abate de la dato-
riile lor bine înțeles, ar fi de asemenea un mijloc de încurajare
pentru mulți de a se apuca de lucru; căci atunci nu ar mai fi la
capriciul primarilor, proprietarilor și revizorilor abuzivi, cari de
multe ori lasă pe drumuri tocmai pe învățătorii buni și capabili.

Pentru institutorii și institutoare, cel mai buu stimulent, pen-
tru a-i face să cetească necontentit, iese de-ai schimba cât mai
des de la o clasă la alta; iar nu a se lăsa ca astă-zî pentru
toată viața la aceea și clasă spre a se abrutiza, a uita cu totul
materiele streine de programa clasei la care predă și a pierde
ori ce gust de a lucra, consecință naturală a stăruinței neîntre-
rupte asupra acelora-și lucruri.

Rotățiunea dar se impune, pentru a face pe profesorii pri-
mari urbanii să varieze, și prin urmare să predea mai cu gust, și

să fie tot-o-dată nevoiți a se ocupa neconținut. Pentru a putea tot-o-dată introduce un control serios, prin care să se poată constata și știința și capacitatea institutorilor și a se înlătura scuzele ce aduc uniia pentru neinteresarea lor, este neaparat trebuincios de a se introduce *rotațiunea anuală ascendentă*. (Vezi asupra acestui punct mai pe larg memoriul corpului didactic din Iași asupra rotațiunei).

3). *Organizarea unui control serios, care să poată constata știința, capacitatea și hărnicia profesorilor primari*, este ierarșii o măsură ce se impune. Inspecțiunile revizorilor trebuie să se facă cât mai des, măcar o dată pe lună, și nu din fugă, și de oameni necompetenți. Revizorul trebuie să știe materiile mult mai bine de cât cei supuși controlului său și să aibă cunoștinți teoretice și practice destul de întinse asupra metodelor de predare. Pentru a fi la înălțimea lui și a lucra cu totul în folosul scoalei, trebuie să fie tot-o-dată just de o imparțialitate exemplară, ca ast-feliu să poată îndrepta pe cei rătași cu binele și meritul să-l recunoască; iar nu să facă observațiuni absurde neîntemeiate, căutînd a găsi nod în papură tocmăi celor buni; iar celor rei să le facă laude și să-i încurajeze, cum se întimplă astă-zî. Pentru a avea revizori școlari care să însușască cât mai multe din aceste calități, *iei trebuie să se recruteze dintre institutorii destinși și prin concurs*. Ca condițiunii de admisibilitate s'ar putea cere o vechime oare-care și o practică în predare la toate clasele. Ca materii de concurs *Pedagogia și obiectele din programa scoalelor primare mai dezvoltate*. Revizorii recrutați ast-feliu, pe lîngă garanțiile ce prezintă prin modul alegerei lor, apoi ar mai avea și puțința de-a cunoaște la moment binele sau reul, de oare-ce singurî au fost dascăli, ceea ce n'ar putea face o persoană cu totul streină de școală. Această măsură ar fi tot-o-dată o mare încurajare pentru institutorii capabili și harnici.

Dar controlul revizorilor orî-cît de serios ar fi iel, nu este de ajuns: școala trebuie să fie neconținut pusă sub privigherea cui-vă. Acel cine-vă nu poate fi în orașe de cît direc-

toriu, care trebuie făcut responsabil de mersul întregii școli. Numai așa vor putea pune o stavilă abuzurilor ce se fac cu absentarea, recreațiile ș. a. Trebuie luat bine sama înse ca acel însărcinat cu direcția unei școli să nu fie un încăpăținat, ori un înfumurat, care să caute a face pe directorul, numai pentru că iese director! Pentru scoalele rurale controlul imediat ar putea fi încredințat unui comitet compus din 3 sau 5 locuitori, care ȳear-șă să fie responsabil. Acest comitet ar fi ținut a aduce aminte învățătorului abuziv, că iese dator a sta numai la școală în timpul claselor, ȳear nu a se plimba prin sat ori pe câmp și a lăsa școala de capul ȳei; ȳear la caz de neascultare să facă cunoscut revizorului aceasta. Cu un astfel de control, cred că școalele ar merge mai bine de cît astăzi.

4). Să se facă programe analitice detaliate, cum și orare potrivite, pentru ca se nu se mai lese cîmp liber nici profesorilor, nici autorilor de cărți, de-a întinde peste măsură dezvoltarea acestor obiecte și a face imposibilă trecerea lor de către elevi, sau a ȳi duce la o înnăucire sigură. Programele se cuprindă a ceea-șă studii în școala de oraș ca și în cea satească; fiind-că tot Românul are dreptul la aceea-șă cultură elementară, cum și dreptul de a se duce în școalele secundare. Pentru ușurare, în aceste școli care de multe ori au numai cîte un învățător, s'ar putea face ȳntocmai ca în orașe: *citirea, scrierea, gramatica și aritmetica*; ȳear cele-l'alte s'ar putea reduce mult, ori a se face numai ca lectură.

N'ar fi reu a se face și un feliu de călăuz didactic, care să fie un feliu de pedagogie prescurtată și impusă obligatoriu, cel puțin pentru regulile generale, după cum iese în Germania (*Programme normal d'enseignement pour les écoles primaires allemandes*) Numai atȳta că știința oficială de multe ori, la noi, iese din cele mai pochte.

5). Cărțile didactice să se cerceteze și să se aprobe de comisiuni competente, ȳear nu de persoane, care de multe ori sunt foarte departe de a fi competente și imparțiale. Cărțile didactice

de astă-zî sunt unele foarte proaspete din toate punctele de vedere, și din contra cărți bune se văd respinse! Guvernul ar trebui chiar să caute un mijloc pentru a înlocui cărțile didactice de astă-zî prin altele mai bune, mai sistematice și conforme principiilor pedagogiei moderne.

Pentru aceasta ar trebui să se ofere premii pentru autorii ce ar face o carte oare-care bună. Atunci s'ar apuca de lucru mulți și dintre toate cărțile de același fel, comisiunea ar alege și premiă pe cea mai bună, întocmai cum face societatea geografică de astă-zî cu autorii de dicționare geografice. A tipări pe conta statului cărți de ale favoriților, cum s'a făcut până acuma, iese tot ce poate fi mai revoltătoriu.

6). Recrutarea corpului didactic primar să se facă într'un chip mai serios, pentru a avea garanții că nu vor intra în acest corp ignoranți și incapabili. Concursul, prin care se recrutau până acuma acești profesori iese o adevărată minciună și prin el pot trece toate nulitățile. Hatirurile, copierea etc. au introdus în scoala primară persoane, pe de o parte nedemue, iar pe de altă parte innăvăvite: știind cum au reușit să treacă prin concurs, mulți se mîngîie cu speranța că tot așa li se va trece și în timpul funcționării lor și trebuie să o mărturisim că mulți nu s'au înșelat. Concursul ar fi o bună măsură și pentru viitoriu, numai atîta că, în loc de a se cere greaca, latina etc. se se ceară cunoștinți desvoltate asupra materiilor ce au a predă, plus pedagogia.

Cu ast-feliu de măsuri, credem că mersul regulat al învățămîntului primar va fi asigurat,

(va urma)

I. TUFESCU